

Város és öszkép

Város és...

Város és...

A kötet
a NKFI-143598 számú
„Köztérkutatás nem organikus városokban”
című pályázat segítségével készült.

Város és összkép

Benyomások, fotólenyomatok, hangulatképek

Szerkesztette:
Bognár László
Dobák Judit
Faragó László
Molnár Ágnes
R. Nagy József

A *Város és összkép* című tanulmánykötet
a *Város és...* sorozat 3. része

Város és...

Sorozatszerkesztő: Dobák Judit, R. Nagy József

Első borító: Kazincbarcika, Hadak útja (26-os főút), háttérben a Borsodi Hőerőmű (1965). Fotó: Morvay Lajos (Fortepan).

Hátsó borító: Tiszaújváros (Leninváros), háttérben a Bartók Béla út pontházai. (1970). Fotó: Bojár Sándor (Fortepan).

Szakmai lektor: Molnár Gábor

© A szerzők, 2023
© A szerkesztők, 2023
© Aldebaran Kutatóműhely, 2023

ISBN 978-615-6183-04-0
ISSN 2939-7162

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Előszó	7
<i>Bognár László</i> Szabadság, magánbűnök, romlottság Kieślowski Tízparancsolatában <i>Bűnlajstrom II.</i>	12
<i>Bognár László</i> Tér és narratíva összefonódása Kieślowski tévésorozatának lakótelepén	32
<i>Dobák Judit</i> Az Avas-dél lakótelep építése a helyi sajtó tükrében	50
<i>Faragó László</i> A magasgyás közösségi tér médiareprezentációja Kazincbarcikán	71
<i>Faragó László</i> Sztálin-barokk Kazincbarcikán a magasgyások szomszédságában	81
<i>Molnár Ágnes</i> Szempontok az ipusztériális múlttal rendelkező „új városok” és városrészek nyílt hozzáférésű közösségi tereinek vizsgálatához	99
<i>R. Nagy József</i> „Az ember hogyha kap, szívesen is ad.” <i>D. József kazincbarcikai lakos monológja</i> (bevezetővel a <i>Városmonológok</i> rovat elé)	111
<i>Bognár László</i> Képes levél Juditnak a Kazincbarcikán 2022. december 9-én tett látogatásról (bevezetővel <i>A Műhely életéből</i> rovat elé)	134

Előszó

Egy esztendőn belül harmadik kiadványával jelentkezik a *Város és...* sorozat. A *Város és összkép* című kötet azon az úton halad tovább, amit a sorozat első része megkezdett: több nézőpontból, holisztikus igénnyel, empiriát és elméletet egyaránt alkalmazva, mind a textualitás, mind a mozgó- és állóképiség oldaláról közelítve próbálja a város olvasatát adni.

Bognár László két Kieślowski-tanulmányal járul hozzá jelen kötethez. Mindkettő közös feltevése, hogy a tévésorozat elbeszélte épített környezete nem választható el az elbeszélés által bele költöztetett karakterek világától, attól, hogy azok együttélését az erkölcsi mércék, a morális tájékozódás hiánya jellemzi. Közös állítása mindkét munkának, hogy sorozatepizódoként nem egyetlen, hanem az egymással konfrontációban álló összes karakternek, sőt környezetükben több másnak is van elmarasztalható, vagy ekként érthető döntése, tette, amely roncolja az emberi együttélést. A *Tízparancsolat* nem dokumentarista vállalkozás, következésképp a benne látható lakótelep narratív konstrukció, nem pedig az Inflancka és a Dzika utcák határolta varsói lakótelepnek, a forgatás egyik helyszínének képmása, leképezése, tükrözése. Éppígy a beköltöztetett karakterek sem ideáltípusai, mintái, példái a forgatás kora varsói társadalmának. Mindkét tanulmány a narratív koncepciót, konstrukciót vizsgálja.

A „Tér és narratíva összefonódása Kieślowski tévésorozatának lakótelepén” című dolgozat a lakótelep mindhárom narratív motivációjára rámutat: a kompozíciós, a realisztikus és a transztextuális konstrukciós elvre. Mindhárom érvényesül az elbeszélésben. A lakótelep fontos hordozója a sorozat identitásának. Abban, hogy az ottlakók életvitelét, életmódját összekapcsolja az épített térrel, a dolgozat az egzisztenciafilozófiai városértelmezésekre támaszkodik. Tagadja ugyanakkor, hogy bármiképp is eleve erkölcstelen tettekre indítana bárkit is a lakótelep. A véletlen dramaturgiai szerepe eleve kizárja a predesztináció lehetőségét, továbbá a sorozat nem kazuisztikus módon utal a bibliai Tízparancsolatra, amely egyetlen epizódban sincs jelen diegetikus módon. Rátalálni az erkölcsi mércékre, azok lehetőségeire adott cselekvéshelyzetekben a legteljesebb szabadságában áll mind a karaktereknek, mind a nézőknek. A tévésorozat javarészt értelmiségi karaktereket vonultat fel. A dolgozat állítása szerint a lakótelep kínálta mozgástér megfelel a karakterek egzisztenciális és szociális deficitjeinek, sőt újratermeli azokat. Az elbeszélte tér nem kedvez a benne élők magánélete védelmének, tiszteletben tartásának. Ezzel együtt jár, hogy felerősödnek, olykor meghatározóvá válnak a kommunikáció torzult módjai. Épp innen ismerni rá az együttélés mércéinek hiányára, a bennük való bizonytalanságra a karakterek részéről. Bár a tévésorozat sehol nem lép túl a magánélet keretein, mégis rálátás nyílik az egyén hatalmi kiszolgáltatottságára. A dolgozat állítása, hogy az elbeszélte lakótelep kiveti magából a múltat, ennél fogva nem segít átörökíteni az együttélés hagyományait, éppígy nem segíti

azonban új, közös mércék kialakulását nem. A dolgozat összegzése szerint az elszigeteltség, a társas lét hiánya megingatja vagy elsorvasztja az erkölcsi mércéket, akadályozza, hogy létrejöhessen a mércék választéka, kedvez a konfliktuskezelés, az érdekérvényesítés mércéktől elszabadult módjainak, egyszerre tesz elkövető-jévé és (!) célpontjává elmarasztalható tetteknek.

A „Szabadság, magánbűnök, romlottság Kieślowski *Tízparancsolatában*. Bűnlajstrom II” című dolgozat a második része Kieślowski *Tízparancsolata* narratív döntései vizsgálatának. Az egyes sorozatepizódok karakterei tetteinek, döntéseinek aprólékos, részletekbe bocsátkozó vizsgálatára az állítás indít, hogy az epizódokban nem egyetlen elszigetelt vétkes, bűnös, hibás karakter áll szemben, kerül konfliktusba másokkal, akik mentesek volnának vétkektől, bűnöktől, hibáktól, hanem mindegyik epizódban majdnem minden cselekményalakító karakter valamikor valamiképp megsérti vagy megsértette az együttélés mércéit, akár szándékosan, akár kényszerűségből, akár tudtán kívül. Csak ez az állítás teszi hitelessé azt a másik állítást, amely szerint a tévésorozat nem kazuisztikus szemléltetése vagy igazolása a bibliai Tízparancsolatnak, hanem az emberi együttélés mércéit, az azokra való ráismerés lehetőségeit keresi olyan társas, társadalmi környezetben, amely elvesztette morális-erkölcsi tájékozódásait, méghozzá úgy, hogy témáival a bibliai Tízparancsolathoz utalja a nézőt. Továbbá a narratívában képzett lakótelep és a mércéit vesztett emberi együttélés aligha vonatkoztatható egymásra érdemben akkor, ha az elbeszélői konstrukció a bűnös, vétkes, hibás tetteket csak alkalmilag, találmányra, egy-egy egyén saját, elkülönült útjához kapcsolná. Ebben az értelemben jelent ez a dolgozat hozzájárulást a narratív épített tér és az erkölcsi normák tévésorozatban láttatott egymáshoz való viszonyának, kölcsönhatásának kutatásához.

A dolgozat azt a két sorozatepizódot elemzi, amelyeknek készült mozifilmes változata, az *Ötnek a Rövidfilm a gyilkolásról*, a *Hatnak a Rövidfilm a szerelemről*. A játékfilmek mozibemutatója megelőzte a sorozat televíziós vetítését. Így nem csak az irodalmi forgatókönyvtől, de a játékfilmeketől való különbözőségeiben is elemezhetők a két epizód elbeszélői döntései: a történetek kimeneteiben és keretezettségében, a karakterek konstruált vonásaiban és motivációiban megmutató elbeszélő nyitottság. A narratíva szabadsága támogatja a karakterek megjelenített (elbeszél) szabadságának hitelét. Új értelemben tárul fel a véletlen mint cselekményszervező elv.

Az új lakótelepek a városok szövetében meghatározó változást hoztak. Tömegek és a befogadó lélekszámok mennyiségéből adódóan a helyi várostervezési, és városfejlesztési beavatkozásokkal a környező településekre is erős hatást gyakoroltak. A helyi és regionális sajtó érdeklődése emiatt is fontos elemzési terület. A lokális visszhang a helyi napi, hetilapok által feltérképezhető. Dobák Judit tanulmányban, amely az Avas-dél lakótelep építésének kezdetét vizsgálja a helyi lapok cikkein keresztül. A város és régió két meghatározó lapja – a Déli Hírlap és Észak-Magyarország című napilapok – cikkeinek elemzéséből képet kaphatunk arról a világról, amelyben a több tízezer ember lakhelyéül szolgáló lakótelep felépült. Több szempontból is újdonság volt ez az emberek életében. A paneles építkezési

mód technológiai innovációt jelentett, és Miskolc számos problémájára, elsősorban a lakhatási problémákra kívánt választ adni. A panelházaknak akkor még kevés előképe volt a városban. Ezen kívül egy teljes városrész felépítése átszervezte a várost szerkezetét. A tanulmány többféle hangulatú, és megközelítésű cikket idéz, amelyből épet kaphatunk a lakótelep fogadtatásáról.

Faragó László elemzésében – *A magasságys közösségi tér médiareprezentációja Kazincbarcikán* – azt állapítja meg, hogy a Kazincbarcikán megépült magasságysok nem indítottak kiemelkedő médiareprezentációt a borsodi városban. A közösségi tér átalakításának kísérletéről minden ottani médium beszámolt, de azt nem lehet mondani, hogy ez a zöld kezdeményezés, a szociális célú városrehabilitációs program egyik része, túlzottan nagy figyelmet kapott volna a helybeliek között és a kazincbarcikaiaknak szóló médiareprezentációk tükrében. A magasságysok azóta sem kerültek a figyelem középpontjába, a Kazincbarcikához köthető közösségi portálok használói sem mutatnak különösebb érdeklődést a kezdeményezés iránt. Mindezek alapján azt feltételezi a szerző, hogy a szociális célú városrehabilitáció egyetlen formája kevésbé „mozgatta meg” az ott élőket. A közösségi tér alakításának magasságysokhoz köthető szerkezete egyelőre nem vezetett sikerhez a Borsod-Abaúj Zemplén vármegyében lévő városban. A szöveg írója a személyes résztvevő megfigyelés tapasztalatait dolgozza fel, az Ifjúmunkás téren készült interjúk segítségével elemzi a korábbi állításokat. A dolgozatban rögzíti, tipizálja a közösségi kertek létrehozásának formáit és megkeresi azokat a médiareprezentációkat, amelyeket az utóbbi időben tettek közzé a témában. A magasságysok, mint közösségi tér elképzelést annál is inkább helyesnek véli, mert része lehet a lokális közösségi index (LKI) kialakításának, a városhoz tartozás elmélyítésének.

Molnár Ágnes tanulmánya – *Szemponatok az ipari múlttal rendelkező „új városok” és városrészek nyílt hozzáférésű közösségi tereinek vizsgálatához* – azt a célt tűzi ki, hogy öt aspektusból gondolja végig, milyen összefüggéseket érdemes figyelembe venni a három kijelölt terep (Miskolc Avas-dél lakótelep, Kazincbarcika, Tiszaújváros) kutatásakor: 1. Ideológia és szándék - kontra valóság; 2. Gazdasági és strukturális szempontok; 3. Társadalmi szerveződési és rétegződési szempontok; 4. Történelmi-kulturális-etnikai szempontok; 5. Technológiai-építészeti szempontok – kontra pszichológiai igények. Az egyes alfejezetek nagy vonalakban összefoglalják az „új városok” – más néven Szirmai Viktória hasonló című könyve után „csinált városok” – megtervezésével, megépítésével, betelepítésével és működésével, valamint a poszt-szocialista korszakban megfigyelhető átalakulásával kapcsolatos legfontosabb meglátásokat, amelyekre a társadalomtudományok, köztük a városantropológia, szociológia, az urbanisztika, valamint az építészet szert tettek. Az írás legfontosabb következtetése, hogy a közösségi terek működése nem kizárólag az építészeti-várostervezői munka eredményességének tudható be. A tér érzékelése, használatának módja ugyan kifejezetten kulturális tanulás eredménye, ennek kutatása pedig a kulturális antropológia egyik izgalmas feladata, ám nem elégedhetünk meg kizárólag ennek az aspektusnak a vizsgálatával. A tér nem determinálja a közösségi életet, csupán keretet biztosít hozzá,

vagyis egyfajta posszibilista szemlélettel kell megközelítenünk a témát. Az elsődleges kérdés tehát az, van-egyáltalán közösség, amely a közösségi teret használni kívánja. Ez utóbbinak a vizsgálatához pedig igen fontos, végiggondolandó szempont, hogy hogyan alakul a városi lakosságnak az élete a korabeli politikai ideológia, a történelmi-gazdasági viszonyok, a társadalomrétegződés hatására, hogy ezek mennyire kedveznek egy koherens városi polgárság és közösségi élete kialakulásának. Mindent összevetve tehát a kutatás tárgyát e két tényező: a tér és a közösség metszéspontjába helyezve kell majd vizsgálnunk.

Városmonológok, illetve *A Műhely életéből* címmel két új tematikát, új rovatot nyitunk a jelen és az elkövetkező tanulmánykötetekben. Ezekben nem kész tudományos munkákat adunk közre, hanem olyan anyagokat, kutatási beszámolókat, workshopjegyzőkönyveket, publicisztikai formára alakított prezentációkat, amelyeket az OTKA 143598. számú pályázat kutatásában résztvevő kutatók készítenek, és amelyek a további tudományos vizsgálódásokat és publikációkat előkészíteni hivatottak.

Az R. Nagy József által jegyzett interjú a *Városmonológok* rovat első darabja. Ebben egy Kazincbarcikán élő városlakóval, egy idős férfivel folytatott életútinterjú képezi a monológ alapját. A szerző – aki az interjú elkészítése mellett a szöveget gondozta, dramatiszálta és jegyzetekkel is ellátta – a kulturális antropológia interjúkkal szemben megfogalmazott szakmai elvárásait kívánta beteljesíteni. Alapul vette a szakma által közismert tény, hogy vannak az emberi életnek olyan rejtett területei, amelyeket nem lehet közvetlenül megfigyelni, amelyeket sokkal jobban meg lehet közelíteni élettörténeti módszerekkel. A városban lakók életútján keresztül kívánt közelebb kerülni a város megértéséhez, hiszen ez nem is lehet másképp. Az élettörténetek egyszerre működhetnek módszerként, kutatási eszközként és kutatási tárgyként is. Nem lehet elfelejteni azt a tény, hogy az élettörténetek önmagukban nem léteznek. Az élettörténet a kutatók és a kutatóttak között létrejövő különleges dolog, a köztük lévő kölcsönhatás, a köztük lévő pszichológiai és szociológiai helyzet sajátos terméke. Az élettörténet elbeszélése azt is jelenti, hogy az egyén képes életútját összefüggő egészként felfogni, azt egy adott perspektívából értelmes események sorozataként rekonstruálni és másoknak előadni. Az élettörténet ugyanis nem csupán egyszerű tényközlés, hanem egyben egy produkció is. Az élettörténetbe szervezett események sorozata világosan felismerhető alapstruktúrával rendelkezik. Az események jellemző gyakorisággal kapcsolódnak az életút fontosnak tartott időszakaihoz vagy szakaszaihoz, illetve különböző krízishelyzetekhez. Az élettörténet múltorientált, rekonstrukció, az életút eseményeinek egyfajta válogatása, amely a tények egy részét visszatartja, saját

értelmezését bele-beleszövi az elbeszélésbe, vagy nagy tematikus blokkokban (iskolás időszak, munkavállalás, házasság, gyermek, nyugdíj) ábrázol konkrét eseményeket. Az élettörténet tehát nem tartalmazza az egyén életútjának összes eseményét, sokkal inkább egy strukturált önképet fest meg. Az élettörténetek fő funkciója az az életút egy adott szakaszának szimbolikus reprezentálása, amelynek során a múlt igazolja a jelent, a jelen pedig a múltat. Ezek feltárására tett kísérletet R. Nagy József az általa közöl interjúval, „városmonológgal”.

A Műhely életéből rovat ösztönözni szeretné a Műhely tagjait a párbeszédre és megjelentetésükkel a Műhelyen kívüli tisztelt olvasókat is arra, hogy kapcsolódjanak be az itt megjelenő kérdések, problémák tárgyalásába, megvitatásába. Ennek a rovatnak a közleményei egyszersmind a kutatók személyes indításaiba, tudományos publikációvá nem érlelt hipotéziseibe, elképzeléseibe is betekintést engedhetnek. Ez alkalommal Bognár László Judithoz írt levelét közli a rovat, amelyben beszámol első látogatásáról Kazincbarcikán. Előítéletei és néhány ötletének megfogalmazásával, továbbá képekkel keresi a személyes tudományos hozzáféréseinek a lehetőségeit a városhoz, közelebbről annak főutcájához és főutcáját övező épített és természeti környezetéhez. A hely kitüntetett témája az OTKA 143598. számú pályázatának. A levél elsődlegesen azt a kérdést törekszik megfogalmazni és körüljárni, hogy csakugyan ritkán látogattak-e a főutca és annak kihasadásai, tercskéi, ha pedig igen, akkor miért. A kérdést előítéleteink is megalapozhatják: városok főutcáját, az azokból nyíló tercskéket sok emberrel tölti meg képzeletünk.

A kiadványt az ezt megelőző két kötetünk mellett ajánljuk mindazon olvasóknak, akik szeretnek gondolkodni a várossal. A kötet folytatásában továbbra is szeretnénk szisztematikusan bejárni az ipari város – szocialista város – tervezett város – újváros köztereit, és megvizsgálni hogyan éli be ezen közös tereit a helyi társadalom, a városlakók közössége.

a szerkesztők

Bognár László

Szabadság, magánbűnök, romlottság Kieślowski *Tízparancsolatában*

Bűnlajstrom II¹

Jelen dolgozat második része Kieślowski *Tízparancsolata*² narratív döntése vizsgálatának.³ Az epizódokban nem egyetlen elszigetelt vétkes, bűnös, hibás karakter áll szemben, kerül konfliktusba másokkal, akik mentesek volnának vétkektől, bűnöktől, hibáktól, hanem mindegyik epizódban majdnem minden cselekményalakító karakter valamikor valamiképp megsérti vagy megsértette az együttélés mércéit, akár szándékosan, akár kényszerűségből, akár tudtán kívül. Az állítás megfelel annak az értelmezésnek, amely szerint a tévésorozat nem kazuisztikus szemléltetése vagy igazolása a bibliai Tízparancsolatnak, hanem az emberi együttélés mércéit, az azokra való ráismerés lehetőségeit keresi olyan társas, társadalmi környezetben, amely elvesztette morális-erkölcsi tájékozódásait, méghozzá úgy, hogy témáival a bibliai Tízparancsolathoz utalja a nézőt.

A vizsgálódás hozzájárulás a narratív épített tér és az erkölcsi normák tévésorozatban láttatott egymáshoz való viszonyának, kölcsönhatásának kutatásához. Egyrészt törekszik helyzetekre szabottan, az indíttatások összefüggéseiben bemutatni az emberi viszonyulásmódokat, másrészt ezáltal hitelesíti magát a kutatást: a narratívában képzett lakótelep és a mércéit vesztett emberi együttélés aligha vonatkoztatható egymásra érdemben, ha az elbeszélői konstrukció a bűnös, vétkes, hibás tetteket csak alkalmilag, találomra, egy-egy egyén saját, elkülönült útjához kapcsolná.

A dolgozat azt a két sorozatepizódot elemzi, amelyeknek játékfilmváltozata is készült, ezek mozibemutatója megelőzte a sorozat televíziós vetítését. Közös bennük, hogy az *Öt*⁴ az élet kioltásának, a *Hat* az élők közti érintkezésnek a személytelenségére mutat rá.

¹ A tanulmány a NKFI-143598 számú, „Köztérkutatás nem organikus városokban” című pályázat keretében készült.

² A bibliai Tízparancsolatot álló, Kieślowski tévésorozatának címét - *Tízparancsolat* - dőlt betűvel írom. – B. L.

³ Az első részt ld. Bognár László: Szabadság, magánbűnök, romlottság Kieślowski Tízparancsolatában. Bűnlajstrom I. In *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* 27/3. 2023, 24-48.

⁴ A sorozat epizódjaira dőlt betűs tőszámnevekkel hivatkozom.

Tízparancsolat – Öt

Emberölés

Az epizód két emberölést mutat be: egy gyilkosságot és egy halálos ítélet végrehajtását, a hasonlóságra mutat rá az elbeszélés.⁵

Mindkét tett személytelen: az elkövető és végrehajtó nem ismeri azt, nincs tekintettel arra, nem mutat érdeklődést az iránt, nem állt előzőleg konfrontációban vagy konfliktusban azzal, akinek kioltja az életét. A személytelenség a gyilkoságnál mint véletlen mutatkozik meg (véletlen, hogy Jacek Łazar épp Waldemar Rekowskit öli meg), az ítéletvégrehajtásnál mint szükségszerűség (a bíró elmondja Piotr Balickinek, hogy nem volt hatással az ítéletre: „az ítéletnek annak kellett lennie, ami lett” – függetlenül az ügyvéd érveinek erejétől, helyénvalóságától). Az ítélet személytelenségét maga Balicki is megerősíti, bár aligha ez a szándéka, amikor vigasztalni akarja a fiút a siralomházban: Łazar: „Ellenem voltak. Mindannyian. Ugyanaz megy itt is”, Balicki: „Az ellen voltak, amit tettél”.⁶ A megfigyelés túlmutat a tévésorozat narratíváján: a vallási parancsolatokkal szembeállítva a tételes jogot, Ricoeur is megerősítheti ezt: a „joggal szemben az arc nélküli másik áll”.⁷

Egyik esetben sem kap esélyt az, akinek az életét elveszik, arra, hogy védekezék, teljes testi kiszolgáltatottságban, emberi méltóságuktól megfosztva ölik meg őket.⁸ Mindkettőben hangsúlyos a gyilkos eszközök gondozása az elkövető, illetve a végrehajtó részéről: a műgond eltereli a figyelmet a felelősségről, a tett súlyáról, azt sugallva, az eszköz öl.

A narratíva hozzáférést nyit a személyességhez, a karakterek személyiségéhez, egyéni életútjához. Ez ellenpontja annak, ahogyan az epizódban a gyilkos és az ítélezők, ítéletvégrehajtók viszonyulnak áldozatukhoz. Az ő szemszögükből az, amit az epizód elbeszél, érdektelen. A narratív konstrukció így állítja helyre a halálra szántak emberi méltóságát.⁹

Łazar és Waldemar karaktere

Jacek Łazar megátalkodott ember. Elkergeti a galambokat a járdáról, noha az öregasszony, aki eteti azokat és akinek alighanem azok az egyetlen társasága, kéri, ne

⁵ Vö. HALTOF (2004, 94.) szerint a film „szinte egyenértékűvé teszi a két gyilkosságot”.

⁶ Vö. BAUR 2016, 132.: „Jacek *joggal következtet arra*, hogy a törvény legfőbb üzenete, hogy teljességgel értéktelen és így méltatlan rá, hogy emberi lényként továbbra is létezzék” (kiem. B. L.)

⁷ RICOEUR 2003, 229.

⁸ Rekowski fejére zsákokat húz Łazar, úgy veri szét a koponyáját, amikor akasztják, Łazar az egybegyűlteknek háttal áll és lóg.

⁹ Vö. KICKASOLA 2004, 186.

zavarja őket.¹⁰ Belelök egy jól öltözött férfit a közvéce vizeletgyűjtőjébe (azután, hogy az rámosolygott – szexuális kezdeményezés nélkül). Követ gurít a felüljáró korlátjáról az alatta futó forgalomba,¹¹ hangjáték jelzi, el is talál egy szélvédőt: balesetet okoz, leáll a forgalom, a későbbi beállításban hallani a rohamkocsi közeledtét. A kávézóban beleköp kávéja maradékába, más ne ihassék utána belőle (noha ő maga egy leszedett üdítőszüvegéből issza ki a maradékot). Szenvtelenül nézi, amint egy embert két másik kíméletlenül megver a nyílt utcán. Előbb érkezett a taxiállomásra két lépéssel, de nem engedi át a taxit a két férfinak, akiknek sürgős volna és akik udvariasan kérik. Ahhoz sem járul hozzá, hogy együtt utazzanak egy szakaszon.¹² Állati kegyetlenséggel meggyilkolja a taxisofőrt, közben egy pillanatra maga is visszaretten tettétől,¹³ majd elrabolja az autót. Ugyanakkor mély szeretet él benne elhunyt húga, Marysia iránt. Merengve időz el a rá hasonlító lányoknál: az utcai festő hasonló arcot rajzol, a fényképész kirakatában hasonló lány hasonlóképp elsőáldozós sorozata áll, a kávézó kirakatüvege mögött a hajpántos lány is hasonlít.¹⁴ Húga elsőáldozós képét állandóan magával hordja,¹⁵ felelősnek érzi magát testvére haláláért,¹⁶ a siralomházban úgy ítéli, ha húga él, másképp alakul a saját élete is, legutolsó kívánsága is húga elsőáldozós képéhez kapcsolódik, kéri, az ügyvéd menjen el a nagyításért és adja át az anyjának. Játékoság is van benne (még nincs huszonegy éves): a kávézó kirakata előtt álló két bakfisra, szabatosabban a kirakatüvegre kávéfőzőt lötytyint, amin azok mulatnak. Húga fényképének előhívásakor felszabadult társalgást folytat a fényképésznővel.¹⁷ Jó adag sérelem (kudarcélmény, kisebbségi érzés) emészt: erre vall, hogy az utcai rajzolótól nem kér portrét magáról,¹⁸ hogy kitépi a műszerfalból az autórádiót,

¹⁰ A játékfilmváltozatban az idős asszony megjegyzését alighanem kihívónak, tolakodónak tartja: az amiatt szól rá, hogy zavarja a galambokat, mert a fiú rágyújtott.

¹¹ Hasonló mozdulattal, mint amellyel a *Kettőben* Dorota csúsztatgatta a poharat az asztalon, míg az le nem esett és össze nem tört a konyhakövön.

¹² Łazar aligha ismerős Varsóban. A kér férfi, akiknek sietős, a Mokotów negyedbe igyekeznek, rá is kérdeznak, nem oda tart-e Łazar, ő azt feleli, „az ellenkező irányba”. A taxiban azonban a Mokotów negyedet mondja úticélnak. A helynevet alighanem a két férfitől hallhatta. Amikor a taxis rákérdez, hová akart fuvart a két férfi, azt feleli Łazar, „az ellenkező irányba”. Ellenben a játékfilmváltozatban ismerősebb Varsóban: a Mokotów negyed ellentétéként meg is nevezi a másik negyedet – Wola –; Beatának, akinek a játékfilm-változatban az udvarlója, ismeri a lakhelyét, kocsikázni hívja a lányt. Nem mond ellent ennek, hogy a szállodát, amely felől az angolok kérdezik őt, nem tudja megmutatni, holott a közelében áll.

¹³ A még élő Rekowski véres feje láttán Jézust kiált, majd zsákba burkolja a fejét, ne kelljen látnia. BAUR (2016, 137.) – Garbowski nyomán – rámutat, Jézus említése azt jelzi, hogy Waldemar arcán Łazar ráismert a megfeszített Krisztus képére.

¹⁴ Beata is hasonlít a húgra, de ennek csak a játékfilmváltozatban van jelentősége.

¹⁵ Alighanem a fényképész kirakatában látott elsőáldozós sorozatról ötlík eszébe, hogy előhívassa és felnagyíttassa húga képét, amely erősen összegyűrődött, megtört a zsákjában. A siralomházban árulja el az ügyvédnek, azóta hordja magával a képet, amióta eljött a családjától.

¹⁶ A barátja ütötte el traktorral, akivel előtte Łazar együtt ivott.

¹⁷ Erre vall a kérdése is, hogy a fényképész a képből meg tudja-e mondani, hogy él-e, akiről készítették. A narratíva nyitva hagyja, hogy ironizál-e a fiú vagy komolyan gondolja.

¹⁸ A játékfilm-változatban kihívón viselkedik a rajzolóval: rákérdez, mennyibe kerül egy rajz, majd a bevételét kezdi firtatni, a rajzoló pedig visszatámad, hogy ért-e bármihez is – amivel alighanem szíven találja a fiút.

amikor meghallja a dalocskát a bátor oroszlánról – a gyilkosságot aligha tekinti bátor tettnek. Nem csak hűgát, a leginkább szeretett testvérét veszttete el, de igen korán az apját is. Bizonytalan abban, hogy joga van-e temetőben eltemettetni.

Waldemar Rekowski sem külön. A lakótelepen megvárakoztatja, majd nem veszi fel utasként a *Kettőből* ismert várandós Dorotát és Andrzejt. Sértő tekintetet vet a boltossegéd Beata miniszoknyája alá,¹⁹ amint az átveszi az árut a teherautón, tolaodó ajánlatot tesz neki²⁰ – holott Rekowski házaseber, ráadásul a bolt közelében lakik. Saját házasságát, feleségét fokozza le nyilvánosan. Nem veszi fel a dülőngelő utast a kíséőjével, kihívóan kiáll a taxiállomásraól. A kutyasétáltatóra úgy dudál rá, hogy az egyik kutya kitepi magát a pórázból és beleszalad a forgalomba – viccesnek tartja, holott mindkettőt komoly veszélynek teszi ki. Ugyanakkor van benne szolidaritás: a kóbor kutyának adja a feleségétől készített szendvicset – a jelenet arról vall, ez nap mint nap megismétlődik. Van benne szakmai igényesség (kocsija karosszériáját még fényezőpasztával is átkeni). Amikor Łazar beszáll és látja, két másik sietős utas akart volna beszállni, megkérdi Łazartól, azok hová készülnek, ez arra vall, kész lett volna együtt vinni őket egy szakaszon. Előzékenyen előre engedi a zebrán az óvodásokat.

Łazar indítéka

Véletlenek sorozata vezet ahhoz, hogy épp Rekowskit gyilkolja meg Łazar, hogy épp ő áll be a taxiállomásra, amelyet a fiú kiszemelt magának. Ha felveszi Dorotát és férjét a lakótelepen, vagy ha felveszi a dülőngelő utast a kíséőjével, vagy épp a két sietős férfit kérdezi meg úticéljuk felől, aligha ő az áldozat.

Arról azonban, mennyire véletlen szűlte döntése Łazarnak a gyilkolás, és hogy mikor határozza el magát, a narratíva elbizonytalanít. Már a mozipénztárosnőtől a legközelebbi taxiállomás felől érdeklődik. Kettő is útjába akad, az egyik nyílt területen (a felüljárón kémleri a hóna alatt), a másik a mellékutcában. Utóbbira rálát egy posztos rendőr, csakhogy – lesz rá figyelmes a fiú – őt felveszi egy járőr-kocsi. Ezután a kávézóban már a kötelet szabja. Mindez arra vall, eleve ezzel a céllal érkezett a városba. Ennek ellene szól azonban, hogy a fényképésznél minden nyugtalanság nélkül veszi elő zsákjából a pajszer és a kötelet. Rekowski taxijában már a napellenző takarásába emeli a fejét, ne láthassa az arcát az út mentén álló figuráns.

A kávézóbeli viselkedése kétértelmű. Értelmezhető felszabadult játékként a két bakfissal²¹ – mellette szól, hogy a hűgára hasonlító lány kedvre deríti, a kötelet visszateszi a zsákjába. De azt is jelentheti, hogy a kávéval a lányok figyelmét

¹⁹ Rekowskival ellentétben a kamera nem néz Beata lába közé.

²⁰ Rekowski szó szerint jobb életet ajánl a lánynak. Kérdés, ezen inkább csupán szexuális szolgáltatás és ellenszolgáltatás értendő, vagy házassági ajánlat is. Utóbbi, Rekowski korát és küllemét látva, valószínűtlen. A játékfilm-változatban egyértelmű szexuális ajánlatot tesz a lánynak, azt kérdi tőle, megengedi-e, hogy elvigye őt. A *Háromban* szintén válás és házasság ígéretével csalta Janusz, a taxis a feleségét Ewával, igaz, jóval kisebb korkülönbség volt a szeretők között.

²¹ PÖRÖS 1991, 43.

igyekszik elterelni a kötélről, amelyre a pult alatt rálátni a kirakatból.²² Amint elmentek a lányok, folytatja a műveletet.

Łazar alighanem jobb teendő híján, céltalanul, találmra gyilkol.²³ Mellette szól a montázsszekvencia: Łazar városbeli lödörgése közben az ügyvéd, Piotr Balicki gondolatait hallani: „Mindnyájan azt kérdezzük, van-e értelme annak, amit teszünk. [...] Egyre gyakrabban kételkedünk saját tetteink értelmében. És talán még terveink értelmében is kételkedni kezdünk”.²⁴ O’Sullivan szerint véletlenszerűen dönt arról, hogy öl, az alkalom is véletlenszerűen adódik, ugyanakkor a gyilkosság lehetséges indítékának tartja, hogy Łazar ezáltal vesz elégtételt húga halálán,²⁵ ám nincs jele, hogy ez megfogalmazódna benne.

A gyilkosságot épp egy nappal (!) huszadik születésnapja előtt követi el Łazar.²⁶ Az, hogy épp ekkor öl unalomból vagy jobb híján, magányára, társtalanságára vall. Apja és húga, akiket szeretett, a sírban. Szülőfaluját el kellett hagynia, holott visszavágyik.²⁷ A tárgyaláson néptelen az ülésterem: anyját és két fivérét látni, akik nem keresik a szemkontaktust vele, bátyja egy csomag cigarettát ad neki. A háttérben ülő Beata nem miatta jött, hanem Rekowski miatt.

Balicki évelése és viselkedése

Az *Őt* a cselekménybe emeli és hangsúlyozza Balicki érveit a halálbüntetés ellen. A narratíva úgy alakítja, hogy háromszor is meg kell birkóznia a feladattal: először az egyetemi felvételin, másodsor az ügyvédi szakvizsgáján – ezt halljuk a film elején a vizsga előtti percekben -, mindkettőn sikerrel jár, végül a tárgyaláson kudarcot vall. A játékfilmváltozatban nem csak Balicki érvei nem hangzanak el a halálbüntetés ellen, de a téma is csak egyszer és érintőleg kerül szóba az ügyvédvizsgán, amikor a preventív joggyakorlatról fejt ki nézeteit. A játékfilmváltozatban Balicki más karakter: a vizsgán nem a halálbüntetés kérdését kapja, hanem arra kell válaszolnia, miért akar ügyvéd lenni. Válasza az, hogy nem tudja. Azt

²² BAUR 2016, 124. szerint a bakfisok arcán látszik, hogy Jacek ételdobálása „nem csak vicces, hanem éppannyira fenyegető és erőszakos”

²³ Ugyanez nem állítható a játékfilmváltozatról. Annak cselekményében kezdettől az a célja a fiúnak, hogy autót szerezzen: a gyilkosság után a lopott taxival (amelyről eltávolította „taxi” táblát) első útja Beata lakására vezet. A lánynak tett ígéretére (!) hivatkozik, hogy elviszi őt utazni. Dorotával példálózik, akiről a lány mesélt neki, aki szabadidejében a hegyekbe megy - kiderül, rosszul emlékszik, mert a lány Dorota férjéről mesélte ezt. Felajánlja, a hegyekbe is elmehetnek. Beata dermedten ismer rá Rekowski taxijára a visszapillantóütkörről lelógó figuráról. A tévéepizód semmi kapcsolatot nem mutat Łazar és Beata között. Kieślowski színészvezetését és vágáskonceptióját dicséri, hogy Łazar és Beata közös jelenete más értelmet ad Łazar minden más korábbi jelenetének.

²⁴ Vö. KIEŚLÓWSKI 1996, 134.: „bizonytalanságot tapasztaltam a nagyvilágban is. Még csak nem is a politikára gondolok, hanem a hétköznapi életre. [...] az volt a mindent átható benyomásom, hogy olyan embereket figyelek, akik valójában nem tudják, mi végre vannak a világban”.

²⁵ O’SULLIVAN 2009, 217. sk.

²⁶ Az ítéletben, amelyet az ügyész az akasztás előtt felolvas, az áll: a fiú 1967. március 17-én született és 1987. március 16-án ölte meg a taxist. A játékfilmváltozatban 1967. március 19. Łazar születésének napja.

²⁷ A kényszer okát nem nevezi meg a siralomházban az ügyvédnek.

mondja, már egyetemi felvételijén és az államvizsgáján is ezt kérdezték tőle. Az *Őt* végén Balicki egy tisztás szélén parkol, kiszállván kocsijából kilencszer (!) ismétli meg, hogy „Gyűlöllek benneteket”. A játékfilmváltozat erőtlenné, letaglózotttá, tehetetlené láttatja őt a végén, ül az autójában, kapaszkodik a kocsijátóba és keservesen sír – ez megfelel a pályakezdő bizonytalanságának.²⁸

Ítélethirdetés után személyes találkozásukon a bíró először csillapítani igyekszik Balicki önhibáztatását, mondván, az ítélet nem lett volna más akkor sem, ha tapasztaltabb és híresebb ügyvéd védi a fiút, az ügyvéd sem szakmailag, sem emberileg nem vétett, az erkölcsi felelősség az ítélet miatt őt, a bírót terheli, majd alkalmatlannak („túl érzékenynek”) nevezi Balickit a jogi pályára. Az ügyvéd saját elképzeléséhez hűen²⁹ azt keresi, nem volt-e módja megelőzni, elejét venni a tettnek. Úgy véli, ügyvédvizsgálata után épp Łazarral egyidőben tartózkodott a Krakowskie Przedmiescie utcai kávézóban. Csakhogy a tévéepizód montázsszekvenciájának párhuzamos vágásai rácafolnak az ügyvéd különös, önmarcangoló elképzelésére.³⁰ Hiába minden tehetsége, Balicki nem talál támogatásra az igazságszolgáltatás szereplőitől, hogy Łazar emberi méltóságát megadja, helyreállítsa, ami elsősorban saját magának sikerült azzal, hogy Jaceknek szólította, amikor épp elszállították a tárgyalás helyszínéről és beszállt a rabkocsiba.³¹

Tanácsstalanságának jele, hogy előbb a börtönparancsnok, majd az ügyész felszólítására sem fejezi be beszélgetését Łazarral a síralomházban,³² sőt azt üzeni az ügyésznek, sosem mondja azt, hogy kész van (*już*). A jelenet értelmezhető Ricoeur leírásával: „A szeretet nyomást gyakorol az igazságra [*la justice*], hogy bővítsa a kölcsönös elismerés körét”.³³

²⁸ Vö. KRAKUS 2018, 39. szerint a két befejezés jól mutatja a két változat különbségét: a sorozatepizód intellektuálisabb, a játékfilm emocionálisabb (vö. uott., 38). A két változat különbségéhez vö. CIMENT 1991, 51.: „[Kieślowski] a másik lehetőséget [választottam]: hogy eljátszom a különféle változatokkal [...]. A film [*Rövidfilm a gyilkosságról*] és az V. epizód közti különbség valóban jellegzetes: a nézőpontváltásból adódik. Belettem tehát a televíziós változatba az ügyvéd monológját, aki a saját szemszögéből mondja el a történetet, így a végén megengedhettem, hogy azt kiabálja: 'Gyűlölöm! Gyűlölöm!'. Megpróbáltam ugyanezt a befejezést beletenni a moziváltozatba, de egyáltalán nem illett hozzá”.

²⁹ Az *Őt* elején arról beszél Balicki, hogy a „büntetés egyfajta bosszú, különösen, ha a célja a bűnöző megkárosítása és nem a *bűn megelőzése*” (kiem. B. L.). Vö. BAUR 2016, 131. Márpedig – kapcsolható a Tízparancsolat Balicki érveléséhez – a „Ne ölj” tiltja a bosszút, vö. LACOCQUE 2016, 159., KEK 2020, 590. (2302. pont).

³⁰ Ő épp Káinról beszélt a vizsgabizottságnak, amikor Łazar már a pultnál áll a kávézóban. A játékfilmváltozat montázsszekvenciája ellenkezőképp azt támasztja alá, hogy épp akkor tartózkodott a feleségével a kávézóban, amikor Łazar is ott volt.

³¹ A síralomházban Łazar bevallja, hogy könnyekre fakadt ettől. Balicki viselkedésének üzenetét és hitelességét a hozzátartozók is tanúsíthatják, amikor az elvesztett tárgyalás után cigarettával kínálják az ügyvédet a folyosón, amelyet az el is fogad.

³² A találkozást a fiú kezdeményezte alighanem azért, hogy megkérje az ügyvédet, közvetítsen közte és anyja közt: ahhoz, hogy apjával egy sírba kerülhessen, anyjának le kell mondania saját sírhelyéről.

³³ RICOEUR 2003, 227. Balicki viselkedése valamiféle polgári engedetlenségként (vö. uott.) is értelmezhető. Vö. még uott, 224.: a szeretet nyomást gyakorol az igazságra, „hogy az frontálisan támadhassa a kirekesztés gyakorlatait, amelyek talán minden erős társas kötelékkel ellenkeznek”, vö. még uott, 219.

Balicki elképzelése, amely szerint a „törvényeknek nem utánozniuk kellene a természetet, hanem tökéletesíteniük azt”, túltekint a sorozat narratíváján, sőt túl a joggyakorlaton. Vallás és erkölcs szembeállításának áthidalhatóságáról állítja Ricoeur, hogy a vallásnak „nincs más tárgya, mint az erkölcsi alany megújítása, más szóval újjáteremtése vagy jobban mondva a (*valamire*) képes erkölcsi alany megteremtése”.³⁴

Balicki érve elhangzik az *Őtben*, ám a játékfilmváltozatban nem, holott aligha különbözik a két film megítélése a halálbüntetésről. Hitelesíti a narratívát, hogy az *Őt* a bibliai Tízparancsolat keretében, távlatában teszi témájává a halálbüntetést: a Tóra törvényének környezetében annak mondhatni ellenpontjaként a jog törvényét. Úgy fest, Balicki érvelése és viselkedése oly módon világít rá a kettő különbségére, hogy mintha a bibliai Tízparancsolattal szemben támasztható várokozásokat a jog törvényeire vetítené.

Balicki elgondolása értelmezhető LaCocque törvényértelmezésével. LaCocque kiemeli, hogy a Tóra „irányítást jelent, életstílust, nevelést, ’pedagógiát’”,³⁵ hogy a Tóra számára „az emberi élet szentsége a legfontosabb”,³⁶ hogy a Tóra törvényét „nem a büntetéstől való félelem ösztönzi, hanem az igazodás vágya Isten akaratához”,³⁷ hogy „nem az állam kényszerítő hatalma által érvényesíthető szankciók fenyegetése révén” szerez magának érvényt,³⁸ a parancsolat azért „ígéret, mert hiányzik a parancsoló félnek az utasított felé irányuló minden önkénye [...] részvétellel érteti meg, hogy mi akadályozza a szövetség beteljesedését”,³⁹ hogy „a szabadság itt nem engedély, hanem parancsolat [...] a szabadság nem természetes vágyaink követésében, hanem meghaladásában áll”,⁴⁰

Balicki megfontolásait megerősítheti *A Katolikus Egyház Katekizmusa* 2267. pontjának új szövegezése: „a halálbüntetés megengedhetetlen, mert vét a személy sérthetlensége és méltósága ellen”.⁴¹ Más érveléssel erősítheti meg LaCocque, aki Harrelson nyomán azt állítja: „az élet elvételének tiltása nem annak a meggyőződésnek köszönhető, hogy az élet szent és sérthetetlen [*sacro-sainte*], hanem annak, hogy az élet Istenhez tartozik, aki teljességgel rendelkezik vele”.⁴²

³⁴ RICOEUR 2003, 235., kiem. ered.

³⁵ LACOCQUE 2003, 141.

³⁶ LACOCQUE 2003, 144., vö. uott, 160.

³⁷ LACOCQUE 2003, 144., vö. RICOEUR 2003, 200. LACOCQUE 2003, 162. rámutat a dilemmára is, amely szerint épp az emberi élet szentsége teszi szükségessé az emberi élet kioltásáért kiszabott halálbüntetést, „mert a törvényhozó idegenkedik az emberi élet pénzzel való megváltásától”.

³⁸ LACOCQUE 2003, 145.

³⁹ LACOCQUE 2003, 151., vö. uott, 154.: „A parancsolatok tagadó jellege nem predikatív, hanem megkülönböztető”.

⁴⁰ LACOCQUE 2003, 155.

⁴¹ KEK 2020, 582., vö. FERENC PÁPA 2017, LADARIA – MORANDI 2018. A korábbi megfogalmazás szerint (KEK 1994, 448.): „az Egyház hagyományos tanítása elismerte a törvényes közhatalom jogának és kötelességének jogosságát, hogy szigorú büntetést szabjon ki az elkövetett bűntény súlyosságának arányában, nem zárva ki rendkívül súlyos esetekben a halálbüntetést sem”.

⁴² LACOCQUE 2016, 163. Ehhez vö. még KEK 2020, 585. (2280. pont).

A környezet romlottsága

Nem csak Rekowski és Łazar viselkedése, de a cselekményben megjelenített környezetük is tele van olyan megnyilvánulásokkal, amelyek sértik az emberi együttélést: Beata magakellettő riszálása Rekowski előtt a nyílt színen, a tömbház felső emeletéről valaki kidob az ablakon egy vizesrongyot (amely majdnem Rekowski fejére esik), a mozipénztáros nem néz Łazar szemébe, szépítkezik, miközben beszél hozzá, az eldurvult verekedést mint megszokott utcai jelenetet mutatja a narratíva⁴³. Közösségi léptékben rombolja az együttélést a tömegközlekedés megoldatlansága, a taxihiány⁴⁴ (ez a helyzet nélkülözhetetlen előfeltétele Rekowski önkényeskedéseinek az utazni vágyókkal szemben), éppígy a szurkolók csoportjának közlekedési szabályokra fittyet hányó vonulása. A hóhér a melegre panaszkodik belépve a börtönudvarra, a kivégző eszközök előkészítését rutinosan és unottan, kínos aprólékossággal végzi, türelmetlenül cigarettára gyújt, miközben az ügyvéd beszél Łazarral a cellában, az ügyész helyzethez nem illő figyelmességgel gratulál az ügyvédnek újszülött gyermekéhez, az orvos már akkor tölti ki a halotti bizonyítvány rovatait, amikor Łazart még be sem vezették az akasztás helyszínére, a hóhérsegéd infantilisan, megfeleléskényszeresen túljátssza szerepét, lealacsonyító a mód, ahogyan a börtönparancsnok, majd a hóhér cigarettával kínálja Łazart, az akasztás színi látványossággá alakul a függönnyel berendezett térben. A börtönőrök szorításában a fiú nem tudja közölni a pappal bűnbánatát, önreflexióját.

A társadalom meghasonlottságának, az emberi kapcsolatok romlottságának megfelel a város meghasadt, megtört képe a ház bejárati kapuja és a mozi hirdőtöszekrénye üvegeinek a tükrében. A természet rendjének sérülésére vallanak a füstöt okádó gyárkémények a Mokotów negyedben.

⁴³ A játékfilmváltozatban a kapualjba taszítják be áldozatukat az üldözők és ott kegyetlenkednek vele.

⁴⁴ Kígyózik a sor a taxiállomás előtt.

Tízparancsolat – Hat.

A helyzet

A sorozatepizód Tomek és Magda szerelmét mutatja be. Szerelmük felemás, mert egymás iránt érzett és mutatott szerelmük nem egyidejű. A cselekmény első, nagyobb részében Tomek szerelmes Magdába, ő azonban kezdetben nem is tud a fiú létezéséről, majd úgy ismeri meg, mint aki régtől többféle módon is tolakodó, sértő, helyzetével visszaélő módon viszonyul hozzá, később nem érinti meg őt Tomek szerelmi vallomása, mert nem hiszi, hogy léteznék szerelem (tehát koncepciója szerint sem szerelmes), testi közeledését a fiúhoz az ösztönzi, hogy bebizonyítsa számára, a szerelem nem több testi örömszerzésnél. Tomek magömlésével fordul a helyzet: Magda megnyílik Tomek iránt, alighanem beleszeret és Tomek távolodik el tőle.

Magda karaktere

Magda Tomeknek előadott és szemléltetett szerelemtagadása csakugyan lehetséges kontextus partnereihez való viszonyainak értelmezésére, ám szerelmi jelenetei aligha alkalmasak annak szemléltetésére.⁴⁵ Nem derül ki a cselekményből, hogy mindig alkalmi partnereket választana, és hogy milyen sűrűn váltogatja őket.⁴⁶ Szemüveges szeretője mintha nem elsősorban szexuális céllal érkezett volna, mintha Magda egyenesen beleszeretne egy meghitt pillanatban (amikor a férfi a láncfonalak közé szövi a nő haját), aminek szemtanúja Tomek is, a néző is. Kétségtelen ugyanakkor, hogy méltóságában megsérti őt: első zavartalannak ígérkező együttlétét a férfivel Magda mutatványként ajánlja Tomek figyelmébe (átrendezi hozzá a szobát is), már az ágyban a férfit is tájékoztatja erről (ezzel indokolja, miért kell égnie közben majd a lámpának). Azzal is a férfivel való kapcsolatát fokozza le, hogy épp tervezett szeretkezésük idejére viszi a lakására Tomeket. Ha Tomek nem fut el (márpedig ez, úgy fest, nem szerepelt Magda számításai közt), alighanem találkozik a férfivel a nő lakásán. Azután, hogy Tomek elmenekült tőle, a csukott ajtón át szakít a férfivel, a lakásból kikiabálja neki, hogy nincs otthon. A hátrafésült hajú férfi szexuális céllal érkezik, ám később a vele való szakítás megviseli Magdát (holott ekkor már van neki a szemüveges férfi). A cselekmény előtt egy évvel volt társához, aki közben Ausztráliába emigrált (disszidált), alighanem gyengéd szálak fűzték.⁴⁷ Komolyabb kapcsolatnak ígérkezett, Tomek egy köteg

⁴⁵ Napjaink társközvetítő internetes oldalai ismerkedési protokolljának látószögéből Magda második férfivel való kapcsolatának alakulása a személyes kezdeményezés és kockázatvállalás, az emocionális nyitottság és receptivitás vonásait mutatja. Épp ebben a jelenetben lepleződhet le a mai protokoll személytelensége, emocionális igénytelensége, kockázatvállalási fogyatékosága (gyávasága).

⁴⁶ KICKASOLA (2004, 212.) állítása Magda szabados nemi életéről kreatív értelmezői adalék a cselekményhez.

⁴⁷ Vö. GARBOWSKI 1996, 100.

levelet ad át Magdának a kávézóban, amelyeket Ausztráliából írt a fiú, és amelyeket Tomek magához vett (ellopott) a postán. Látni, kedves emlékek peregnek elő Magdában, amikor bontogatja őket, beléjük olvas, ám pillanatokon belül elengedi a köteléket.

Kínálkoznék következtetni kapcsolatainak személytelenségére, ezáltal Magda magánéletének, társas viszonyainak igénytelenségére abból is, hogy úgy találkozik Tomekkel a kávéházban, úgy viszi fel őt a lakására, úgy teszi szét neki a lábát és úgy jár a fiú szobájában (ahová a szállásadó engedi be őt), hogy a nevét sem tudja neki. Jókorra késéssel jut eszébe megkérdezni Tomek szállásadóját, másodszer csöngeti ki őt csak azért, hogy ezt megkérdeje tőle, de Tomek vezetéknevét (*nazwisko*) ő sem árulja el, ahogyan a postai kézbesítő sem. A kávézóban azonban a nézők is tanúi Magda érdeklődésének, életéről, szokásairól kérdezzeti a fiút.

Magda szerelemtagadása, úgy fest, inkább kapcsolatainak esendőségéről, érzelmi élete sérüléseiről vall.⁴⁸

Viselkedésére magyarázat, hogy Magda a fátumban hisz. Erre vall asztalán az állandóan kiterített sorsvető kártya, a mindig kéznél lévő jóslóinga, amellyel nem csak Tomek tenyerét, de a vajaskenyeret is megvizsgálja, a sorsszerűnek értelmezett véletlenek (attól teszi függővé, lakására viszi-e Tomeket, hogy futva elérik-e az autóbust, amelyre majd csak úgy tudnak felszállni, hogy a vezető visszanyitja számukra az ajtót). Kudarcaival is alighanem azért képes megbékélni, mert a sors rendeléseiként szenved el azokat. Alighanem ezért törődik bele, hogy elveszítette a fiút, aki emigrált (disszidált). Alighanem ez vezet érdeklődését Tomek iránt is: megtudni, kit mért rá a sors.

Magánéletének kudarcai azonban nem korlátozhatók Magda társkapcsolataira. Ide tartozik még, hogy a ki nem szállított reggeli tej árát a közért nem téríti vissza, hogy a kiszállító felcsöngetheti őt hajnalban egy hiányzó üres tejesüveg miatt. Éppígy a postán őt ért hivatali abúzus (a hivatalvezető ahelyett, hogy jogot vagy igazságot szolgáltatna neki, panaszának további lehetőségétől is megfosztja azzal, hogy eltépi az értesítőcédulákat, a tárgyi bizonyítékot, továbbá az ügyfelek nyilvánossága előtt megvádolja őt, csalással akar pénzhez jutni).⁴⁹ Így értelmezendő a saját lakásában a gázszivárgáselhárítóktól elszenvedett sérelem (akik úgy jönnek ki riadókoszival és rontanak rá, hogy nem ellenőrzik a bejelentés hitelességét). Éppily tehetetlen a lakótelep teréből fakadó tolakodással szemben: bárki meglesheti őt a lakásában (nem csak Tomek, de azt megelőzően Tomek barátja is ezt

⁴⁸ Tomekkel történt harmadik találkozásán Magda ingadozik a között, hogy nyitottan fogadja Tomek szerelmét vagy elutasítsa azt. Tehát nagyon is tud a szerelem Tomekben élő eszményéről. Ezért csupán korlátozottan áll KICKASOLA (2004, 216.) állítása, amely szerint Magda „semmit nem tud arról az eszményről, amelynek létét Tomek kétségbeesetten igényli”.

⁴⁹ Vö. BADOWSKA 2016, 157.

tette, sőt Tomek szállásadónője⁵⁰ is ezt teszi később), ha nem függönyözi el teljesen a szobát (ha nem különíti el magát teljesen a külvilágtól).⁵¹ Kudarcnak tekintendő – bármennyire apróság – az is, hogy a konyhaasztalon felborítja a teli tejesüveget, az asztalra kiömlik a tej. Igaz, ebbe bele is vetíti frissen megszakadt kapcsolatát első szeretőjével, a szétfolyt tej fölött sír⁵² (épp azután lépett a lakásba, hogy kiszállva annak autójából a ház előtt szakítási jelenetet rendeztek és az elhajtott).

Tomek karaktere

Tomek számtalan vétséget elkövet. Lopja a nagyobb teljesítményű távcsövet az iskolai szertárból. Magda magánéletébe a legkülönfélébb módon betolakodik: titkon lesi őt, életmódját, szokásait éppúgy, mint intim kapcsolatait, belső érzelmi életét, telefonon zaklatja, szeretkezése közben ráküldi a gázszivárgáselhárítókat (akiket hamis bejelentéssel hív ki), ellopja a Magdának küldött leveleket, értesítőket hamisít nem létező kifizetési utalványról, amelyekkel berángatja a nőt a postára (ráadásul hamis várakozást is ébreszt benne a pénz iránt), tejkiszállítóként a lakásán zaklatja őt (álságosan megrendezett okból kicsöngeti őt hajnalban, hiszen Magda kitette a csereüveget, csak hogy azt Tomek eldugta, végül a két csereüveget a friss palack mellett hagyja). Hazudik, hogy csak egyszer nézte végig szeretkezését, Magda szexuális szokásairól adott aprólékos leírása ellen vall. Felrható neki, hogy öngyilkosságot akar elkövetni,⁵³ ám ezt a narratíva nem teszi témává, azaz nem következik belőle további konfliktus, éppúgy, ahogyan a *Háromban* és a *Kilencben* sem, sem Ewa öngyilkossági tervét, sem Roman öngyilkossági kísérletét.

A cselekményben eleve a már szerelmes Tomeket látjuk, nem azt, aki önkielégítése szexuális eszközöként tekint Magdára (lesi meg őt) – amit saját maga vall be a nőnek. Ezt jelzi, hogy a cselekményben nem figyeli Magda szeretkezéseit: közben leviszi a szemetet (a szemetesakna nem működik az épületükben), kihívja

⁵⁰ KRAKUS (2018, 40.) szerint Tomek szállásadónője keresztanyja Tomeknek.

⁵¹ Ebből a látószögből aligha marasztalható el Magda azért, amiért GARBOWSKI (1996, 48., 85.) teszi, hogy tudniillik exhibicionista volna. Igaz, Tomek leírása szerint a lakás több helyén is szokott szerelmeskedni, ám az ágy, amely par excellence erre szolgál az ablak alatt van, ahová nehéz kintől belátni. Ahhoz, hogy Tomeknek felkínálja szeretkezését a szemüveges férfivel, Magda eltolja az ágyat az ablaktól.

⁵² A kiömlött tej mint a megszakadt kapcsolat képe mondhatni diegetikus hozzájárulást adhat a *Tízparancsolat* metafizikai, mélylélektani, keresztényi olvasataihoz. Nem egyszer extradiegetikus referenciákkal (univerzális, ebből következően hallgatólagosan diegetikusan is érvényesnek állított) utalásokként (jelzésekként, szimbólumokként) értelmeznek cselekménybeli mozzanatokot, majd e többletértelmeket mint transzcendens vagy keresztényi jelentésréget rávetítik az epizódra, a sorozatra. Ld. GARBOWSKI 1996, 12., 16., 17., 20., 37., 50., 54-56., 63., 70., 72., 82., 84., 86., 92-95., 103., KICKASOLA 2004, 168-170., 178., 181-183., 208., 213., 215., 217., 232-234., 237. sk., 240.

⁵³ A KEK (2020, 586) 2282. pontja árnyaltabban lát: „[...] a megpróbáltatástól, szenvedéstől [...] való szorongás vagy félelem csökkenthetik az öngyilkos erkölcsi felelősségét”. A KEK 2281. pont (uott.) látószögből Tomek „helyes önszeretettel” sem rendelkezik.

Magdához a gázszivárgás-elhárítókat. A számára rendezett szeretkezésjelenetet nézi ugyan, ám ez nem lopott látvány, Magda telefonon kínálja fel neki az élményt, a jelenet ki sem bontakozik, a szerető riadtan ugrik ki az ágyból megtudva, miben kellene szereplőnek lennie.

Tomek alighanem úgy gondolja, a mód, ahogyan Magda világába, életébe behatol, a törődés és a szeretet lehetséges módja és megnyilvánulása. A magánélet tisztelétét aligha tapasztalhatta meg az árvaházban, sőt az is kérdéses, találkozott-e bármi nyomával vagy maradványával a magánéletnek és az intimitásnak. A nő társai és társcserei láttán, a fiú alighanem felhatalmazva érzi magát arra, hogy – mesébe illően – megmentse Magdát. Szabatosabban arra, hogy valami olyasmit nyújtson neki, amit az a férfiktól nem kap, vagy legalábbis a távcsövön át nem látszik kapni tőlük. A tekintetet, amely körülölel és óv. Magda sírására, amire – Tomek döntéséből ítélve – nem sűrűn lehetett példa megfigyelései kezdete óta, erre a rendkívüli érzelmi megnyilvánulásra rendkívüli választ talál ki: szeretné, ha a nő látná is azt, hogy Tomek látja őt. Más szóval: a szemébe akar nézni.⁵⁴ A pult üvegablakának nyílásán át semmi nem választja el őket.

Tomek elképzelésének akkor van értelme, ha – és alighanem maga is úgy ítéli, hogy –, tekintete akkor is, úgy is hat, ha Magda nem ismeri nézése értelmét. Sőt – vonatkoztathatjuk a távcsöves figyelésre – akkor is, ha Magda nem is tud az őt látó tekintetről, nem látja azt.⁵⁵ Az epizód kezdetén hasonló tekintetváltás történt köztük a postán, amelynek jelentése visszamenőleg válik világossá. Egyik alkalommal sem látni jelét, hogy Tomek az ügyfélpulton át rövidebb meghitt szóváltást tervezne Magdával. Tomek és Magda világlátásában alighanem az a közös, hogy mindkettő elfogadja a nehezen racionalizálható, a szubsztancia metafizika segítségével nehezen leírható mozgatók tevékeny és hathatós jelenlétét.⁵⁶ Az előre nem látott hivatali visszaélést, amelyet Magda miatta elszenvadni kénytelen és amely tovább rontja a lelkiállapotát, Tomek orvosolni akarja. Kilép az üvegablakok biztonságából és szemtől szembe párbeszédet kezdeményez Magdával.⁵⁷ Ez jóval több, mint amit tervezett, nem ura a helyzetnek.

⁵⁴ Vö. BADOWSKA 2016, 156. megfogalmazása szerint „látogatás [visitation]” céljából, „kapcsolatfelvétel végett” idézi meg Tomek Magdát a postahivatalba.

⁵⁵ KICKASOLA (2004, 214.) szerint Tomek nézése Istenéhez hasonló („God-like”).

⁵⁶ A kávézóban Magda rákérdez, a születése pillanatára is emlékszik-e Tomek, aki előtte jó emlékezőtehetségéről beszélt. A fiú azt feleli, néha úgy érzi, igen.

⁵⁷ Akkor is szemtől szembe találja magát Magdával, amikor hajnalban kicsöngeti őt a lakásából, ám a nő fáradt, még nem eszmélt fel, nem valósul meg köztük a kölcsönösség. Továbbá tejesemberként saját magát is leplezi a nő előtt.

Személyes találkozások

Összesen háromszor találkoznak személyesen négy különböző helyen. Az első és a harmadik találkozást Tomek kezdeményezi, a másodikat Magda.

Először a posta mellett közvetlenül a hivatalvezetővel történt összetűzés után találkoznak. Tomek bevallja bűneit: megleste Magdát az ablakon át, amikor sírt, hamisította az értesítőt, nem érkezett pénz a számára, ezért látni akarta Magdát. Magda elutasító, elzavarja őt.

Ezután Magda kezdeményez: meghívja Tomeket leskelődni, szexjelenetet rendez számára, a szemüveges férfi azonban nem kapható rá, leüti Tomeket. A második találkozás a rákövetkező hajnalon Magda lakása előtt, a folyosón történik. Magda rájött, a postás és a kukkoló azonos a tejesemberrel. Rajtaütésszerűen rányitja a lakásajtót. Kérdéseivel, szexuális javaslataival sarokba szorítaná Tomeket, ám az szerelmet vall és zavarában meghívja Magdát fagyfaltozni, amit az elfogad.⁵⁸

Harmadszorra a kávézóban találkoznak

Kiderül, egy éve, épp amikor kezdett leleskelni Tomek Magdára, többször is járt egy fiú (*chłopiec*) Magdánál, alighanem a szeretője volt, alighanem egyidős Tomekkel. A cselekményben látott két férfival ellentétben őt Magda is és Tomek is szerette (*lubić*). Annymira azonban nem kötelezte el magát mellette Magda, hogy együtt disszidált volna vele. Alakja azért fontos, mert jelzi: Magdától nem idegen, hogy nála fiatalabbakkal kezdjen. Az, hogy a korkülönbség nem akadály,⁵⁹ hallgatólagosan a kölcsönösség ígértét jelentheti Tomek számára Magda iránt érzett szerelmében, továbbá valamiféle „előképét az eljövendőnek”,⁶⁰ amiről Tomek ábrándozik. Elhangzik a fiúról, hogy tejet és zsemlet vitt Magdának. Ez a tej diegetikus többletértelmét jelzi. Szakítása után az asztalra kiömlött tej nem csak szakítást tárgyiasíthatja, de kellemes emlékeket idézve vigaszt is kínál Magda számára (csakugyan, fölé hajolva sírja ki magát). Tejesemberként, azzal, hogy tejet visz Magdának, Tomek folytatja azt, amit a fiútól kapott Magda.⁶¹

Kiderül Tomek múltja: árvaházban nevelkedett, szüleit nem ismerte, idegen nyelveket tanul, a barátja hívta fel a figyelmét Magdára, tőle kapta az első távcsövet is, az ő szobájában lakik (barátja külföldön teljesít katonai szolgálatot). Tomek

⁵⁸ Tomek épp guggol, épp teszi a földre a tele tejesüveget, amikor hirtelen rányitja az ajtót Magda. A tejesüveg eldőlt, összetörik, kiömlött a tej, Magda nézi. Kérdés, eszébe juttatja-e a tej a disszidált fiút, akit kedvelt, és kérdés, hogy emlékei hozzájárulnak-e ahhoz, hogy elfogadja Tomek meghívását a fagyfaltra.

⁵⁹ Éppígy nagy korkülönbség van a *Kilencben* Hanka és egyetemista szeretője között. Vö. KICKASOLA 2004, 211.

⁶⁰ Ld. Rom 5,14 (τύπος τοῦ μέλλοντος).

⁶¹ BADOWSKA 2016, 158. Lehetségesnek lát mélylélektani értelemezéseket, amelyek szerint az anya nélkül felnőtt Tomek Magdába saját anyját vetítené, aki nem szoptatta őt és akinek tejjre van szüksége, a nő felől nézve pedig Magda Tomek tejére, spermájára szomjazik.

őszintesége némiképp kiábrándítja Magdát, felel ugyanis a kérdésére, mit mondott róla a barátja: azt, hogy „jó a segge, gyakran kefél”.⁶²

Magda ingadozása és az elbeszélés kimenetei

A kávézóban és a Magda lakásán történtek a nő egymásnak feszülő érzéseiről, ingadozásáról tanúskodnak. A kávézóban túlteszi magát Tomek ellene elkövetett tettein („bekerítettél engem”, „igazából nincs jelentősége [*to właściwie nie ma znaczenia*]”). Megingázza Tomek tenyerét, majd a kezét nyújtja a fiúnak, hogy simogassa meg, látva bátortalanságát, javasolja, vegyen példát a közeli asztalnál ülő szerelmespárról. A kávézóból nem kézen fogva jönnek el, ám amikor szaladnak a buszhoz, Magda megfogja Tomek kezét. A lakásán Magda törekszik fölébe kerekedni Tomeknek, szorongást ébreszteni benne. Erre vall kérdése, hogy volt-e már lánnyal.⁶³ Megkísérel büntudatot kelteni benne, amiért az régebben maszturbált, miközben lesekedett rá.⁶⁴ Ezzel sem talál fogást Tomeken, mert, mint az mondja, „most már csak gondolkodom önről [*ja już teraz tyłko myślę o pani* – betű szerint nem is „önről”, hanem „a hölgyről”]”. Ekkor válik kirívóvá a nyelvi egyenlőtlenség kettejük közt: míg Magda ez idáig végig tegezte Tomeket, ő magázta („hölgyezte”) a nőt.⁶⁵ Az egyenlőtlenség a lakásban uralom, leigázás és alávetettség lesz. Magdát nem érdeklik Tomek gondolatai. A nő felkínálja Tomeknek, érintse meg nedves lábaközét. Mintha folytatná a kávézóbeli közeledő, nyitott viszonyulásmódot (ott a keze érintését kínálta fel). Tomek ujjai azonban nem jutnak el Magda szeméremajkaihoz, magömlése megelőzi ezt. Magda hirtelen szemléltetéssé alakítja a helyzetet: a szerelem nem több, mint testi kielégülés. Megalázó, ahogyan rögtön küldi is a fiút a fürdőbe megtörölközni. Értelmezhető úgy is a jelenet, hogy Magda visszavág, amiért kielégítetlenül hagyta őt Tomek, hogy tehát a nem várt (nem remélt) fordulat hatására változtat a viszonyulásmódján. Nehezen lehet azonban elvetni a másik értelmezést, hogy Magda eleve szemléltetésnek szánta a jelenetet (bizonyítandó, nem létezik szerelem), a gyöngéd pillanatokkal csak játékba hozta (kelepcébe csalta) Tomeket.

⁶² Szabatosabban azt, hogy „FDCDD”, majd a betűsor feloldását is kinyögi félszegen, pironkodva. A *Forgatókönyv* szerint: „Fajna dupa często dajo...” – ám az utolsó D feloldása előtt érkezik a pincér felvenni a rendelést, így az nem derül ki (ld. KIEŚLOWSKI – PIESIEWICZ 1990, 166). A sorozatepizód-ban Magda szakítja félbe, mondván, így már ő is tudja.

⁶³ A kávézóban megérinteni is alig merete Tomek Magda kezét, ott segítőt, bátorító módon viszonyult Tomek éretlenségéhez Magda. Ezt tapasztalva feltenni a kérdést, volt-e már lánnyal Tomek, kiváltképp azután, hogy Magda részletesen leírást kért saját szeretkezési szokásairól a fiútól, eleve kisebbségi érzést kelt.

⁶⁴ A KEK 2352. pontja (KEK 2020, 600. sk.) körültekintőbb a masturbatio megítélésével kapcsolatban: „figyelembe kell venni az érzelmi éretlenséget, a szerzet szokások erejét, a szorongásos állapotot [...], amelyek enyhíthetők, talán a minimumra is csökkenthetik az erkölcsi bűnösséget.” Mindhárom idézett vonás illik Tomekre.

⁶⁵ Vö. BADOWSKA 2016, 159. sk.

Magda ingadozása teszi hitelessé a történet különböző kimeneteit (ad nekik diegetikus fedezetet) a sorozatepizódban, a játékfilmben és a *Forgatókönyvben*.⁶⁶ Amint elmenekült Tomek Magda lakásáról, a nő ráébred, hogy vétett. Feliraton kér bocsánatot Tomektől, durván elküldi az ajtó előtt álló szemüveges szeretőjét. Tomek azonban nem értesül minderről, számára a megaláztatás és a becsapottság Magda utolsó tette.

A *Forgatókönyvben* nincs jelenet arra, hogy Magda és Tomek találkoznának. Itt Magda alighanem elengedi kapcsolatát Tomekkel: előnyben részesíti a kiállítást, nem megy oda a hazatérő Tomekhez, később pedig távcsővel figyeli a fiú ablakát.

A játékfilmben létrejön a találkozás, ám egyoldalúan (a fiú alszik). Magda és Tomek párosa keretezi az egész filmet, így a cselekmény minden többi része flashback. Tomek szobájában Magda épp rátenné az alvó fiú bekötözött karjára a kezét, ám a szállásadónő megállítja Magda kezét, nehogy felébredjen a fiú. Tehát a szállásadónő támogatja a kapcsolatuk folytatását. A főcím előtti szekvencia azt sugallja, Tomek épp Magdáról álmodik.

A sorozatepizódban megvalósul a találkozásuk, amely kölcsönös. Magda örömmel és reményekkel telve fedezi fel Tomeket kezén a kötéssel a kirakaton át a postahivatalban, az ügyfélablakhoz lép, Tomek nem viszonzja a nő mosolyát, mindketten nagyot nyelnek, a fiú elutasító: „Már nem leskelődöm a hölgyre”, Magda megértő mosollyal engedi el a kapcsolatukat. A *Tíz* végén már egy másik városnegyedben, a lakótelepinél sokkal nagyobb postahivatalban látni viszont Tomeket, amint Jerzynek új bélyegeket ad el.⁶⁷

A sorozatepizódban a karakterek elválasztottsága, magánya kap hangsúlyt. Az elbeszélést keretező nyitó és zárójelenetben az ügyfél ablak üvegétől elválasztva látjuk Tomeket és Magdát,⁶⁸ szemben a játékfilmmel, amely érintés közelben, elválasztottság nélkül mutatja kettősüket. Tomek szállásadónője (barátja anyja) is magányos, saját megfogalmazása szerint saját fia mindig is menekült tőle. Féltékeny Magdára, mert a szállásadónő körül az egyetlen ember Tomek.

⁶⁶ Vö. CIMENT 1991, 51.: „[Kieślowski] [...] eljátszom a különféle változatokkal [...]. A *Rövidfilm a szerelemről* esetében az utolsó rész különbözik igazán. [...] [Grazyna Szapolowska – a Magdát alakító színésznő] [k]ért, hogy találjak ki ilyen véget. Ezzel fejeztem be a mozifilmet. Leforgattam egy másik véget a televíziós változathoz, és egy harmadikat is, ami a forgatókönyvben volt. A televíziós változat teljesen realista: a nő nem megy el a fiúhoz. A postán találkoznak, ahol a fiú dolgozik”. Vö. GARBOWSKI 1996, 74. A *Forgatókönyvben* is várja Magda a postást a kapualjban, értesül tőle Tomek öngyilkossági kísérletéről, a fiú vezetéknevét nem tudja meg. Többet, hogy Tomek vezetékneve felől külön a postahivatalban és külön a fiú szállásadónőjétől a folyosón is kérdezősködik (aki Tomek helyett szállítja a tejet). A végén épp kiállításra viszik a faliszőnyegeit, berakták az autóba, elindultak, amikor figyelmes lesz Tomekre: bizonytalan a járása, szállásadónője kíséri őt, tartja fölé az ernyőt. Magda hallgat a vezetőre, nem száll ki, mennek a kiállítóteremhez. Az utolsó jelenetben távcsővel kémleli Tomek szobáját, ahol a szállásadónő lehúzza a rolót. (KIEŚLÓWSKI – PIESIEWICZ 1990, 173. sk.)

⁶⁷ Vö. GARBOWSKI 1996, 65.

⁶⁸ Vö. BADOWSKA 2016, 152.

Az együttélés mércéi

Tomek kész belátni, ha hibázott vagy vétett. Visszahívja (igaz, névtelenül) Magdát és bocsánatot kér, amiért előtte nem szólt bele a kagylóba.⁶⁹ Bevallja az igazat a pénzküldemény hiányáról (amivel kockáztatja, hogy Magda visszamegy a postára és feljelenti).⁷⁰

Vállalja a személyes találkozást a szemüveges férfivel a kapu előtt, és nem védekezik, amikor az leüti őt a leselkedésért. Szava nincs, amikor a férfi ezt szavá teszi. Csakhogy ezt a kukkolást nem Tomek kezdeményezte! A néző is látta, ahogy egy korábbi szeretkezési jelentnél kilépett a távcső mögül. Hazudta ugyan Magda lakásán, hogy csak egy szeretkezését leste meg (leleplezi őt, hogy három helyet is megjelöl a nő lakásában, ahol az szeretkezni szokott), ám az hihető, hogy a cselekmény idején csak gondolkodik Magdáról, nem maszturbál kukkolás közben. Azt is közölte a nézővel a narratíva, hogy Magda kezdeményezte a szexbemutatót, át is rendezte hozzá a lakást, ami a szemüveges férfinak aligha ötlött a szemébe a szerelmes letámadása közben. Tomek tehát nem a kukkolásért vállalja a megveretést, hanem a szerelméért.⁷¹ Úgy fest, a maga módján szerelmi mérközést folytat a szemüveggel. A szemüveges szeretkezett volna Magdával, amikor rájuk küldte a gázszivárgásellenőrzést. Azért féltékeny rá, mert látta, amint korábban Magdát meghódította a szövőszék előtt, tehát a férfi ellenfél a szerelemben, több, mint szexpartner (mint a hátrafésült hajú férfi).

Tomek különbözőképp viszonyul Magda társaihoz. A hátrafésült hajú férfire nem féltékeny, a disszidens fiút egyenesen kedvelte. Ezért nem áll Garbowski állítása, hogy noha semmit nem akar Magdától (ahogyan azt a lakása előtti folyosón állítja), ám azt igenis akarja, hogy „senki más [*no one else*] ne kapja meg őt”, „mint valami tárgyat birtokolja” a nőt. Ebből ráadásul azt a következtetést vonja le Garbowski, hogy „miközben Tomek idealizálja Magdát, aközben dehumanizálja is” őt.⁷²

Kétségtelen, nem szilárdultak meg Tomekben a társadalmi együttélés erkölcsi mércéi, de honnan lettek volna hozzá mintái? Az árvaházból aligha. Csakhogy a környezetéből sem meríthet sokat! Magda magától értetődően veszi elő színházi látcsövét azután, hogy Tomek elfutott tőle, éppily természetességgel kémleli a kirakaton át Tomek postai ügyfélablakát. A szállásadónő szintén kétségek nélkül lesi meg Tomek távcsövével a fiú és Magda együttlétét a nő lakásán. Mindenki törekszik kerülni a személyes kapcsolatfelvételt, csak végső rászorultságukban folyamodnak ehhez. A két nőhöz képest Tomekben legalább van szégyenérzet, amiért kileste Magda életének pillanatait.

⁶⁹ GARBOWSKI 1995, 85.

⁷⁰ Miért nem jelenti fel Magda Tomeket? A postai sérelem a hivataltól azt jelzi, aligha találna védelemre a jogszolgáltatásban. Mivel a fátumban hisz, torzítva látja az egyén szabadságának a jelentőségét: Tomek tettét alighanem inkább tulajdonítja a sors rendelésének, mint a fiú döntésének. Továbbá, úgy fest, nem talál kivetnivalót Tomek eszközeiben, sőt maga is alkalmazza azokat.

⁷¹ Ezzel ellentétben KICKASOLA (2004, 213.) szerint Tomek kukkolása vezeklésépp fogadja el, hogy arcul üsse a szemüveges.

⁷² GARBOWSKI 1995, 85.

Ha pedig elmarasztaljuk Tomeket, amiért nem választja el a magánéletét a munkájától,⁷³ munkájából adódó lehetőségeivel visszaél, magánéleti célokra fordítja azokat,⁷⁴ akkor arra is figyelmesnek kell lenni, hogy Magda éppígy egymásba csúsztatja a tevékenységi kereteket: saját magánéleti indíttatásából a munkahelyén lesi meg Tomeket, ahol a fiú kiszolgáltató (mert ott nem tud elrejtőzni vagy visszavonulni), és munkájuk, tejkiszállítás közben csap le Tomekre és később szállásadóójára is.⁷⁵

Tomék dilemmája, hogy hiteles lehet-e a szolidaritás, amely Magda könnyezése, vagy a szerelem, amely a magány sorsközössége nyomán ébred benne, akkor, ha mindez titkolandó úton, lopva szerzett megfigyelésekből, ismeretekből táplálkozik. Tomék akkor szembesül a problémával, amikor Magdát a fiú szándéka ellenére sérelem éri a postán. Azon az áron is a szeretete megvallása mellett dönt, hogy elkerülhetetlenül fel kell fednie vétkes tetteit. Hogy vállalhassa szerelmét, Tomék vállalja azt is, hogy vétkezett.

⁷³ Vö. CSÉFALVAY 1994, 342.: „Napjainkban [...] az otthon, munka és a szabadidő világának a területi különválását figyelhetjük meg. Mindegyik helyen mások a társadalmi elvárások, mások a tevékenységi keretek, eltérő a társadalmi közeg. Így napjainkban nem csak ingázók vagyunk az otthon, a munka és a szabadidő különböző telephelyei között, hanem egyben ingázók vagyunk különböző életformák, társadalmi közegek között is”, vö. még uott, 109., 131., 158., 282., továbbá Szívós 2020, 55.

⁷⁴ Postai értesítővel pénzküldemény ürügyével csalja Magdát az ügyfélablakhoz, hogy szemtől szembe láthassa a nőt. A postai levélelosztóból lopja ki Magda Ausztráliából érkezett leveleit. A tejkiszállítást Magda miatt vállalja, hogy személyesen, szemtől szembe találkozhassék vele, kicsöngeti őt a lakásából.

⁷⁵ Vö. BADOWSKA 2016, 149.: „A [kommunista] rendszer olyan szerepeket oszt rájuk, amelyek egyszerre táplálják [*inform*] és ássák alá a 'valós életben' betöltött, szerető és szeretett szerepeiket. A postán ők hivatalnok és ügyfél ([...] kérelmező vagy kérvényező)”.

BIBLIOGRÁFIA

A *Tízparancsolat* tévésorozat következő kópiáját használtam:
Krzysztof KIEŚŁOWSKI: *Dekalog*. [Az Ośrodek Dokumentacji i Zbiorów Programowych által restaurált film 4 lemezes DVD kiadása.] Warszawa, Telewizja Polska S. A., 2015.

BADOWSKA 2016

Eva BADOWSKA: States of Exception. Politics and Poetics in *Decalogue Six*. In Eva BADOWSKA – Francesca PARMEDDIANI (eds): *Of Elephants and Toothaches. Ethics, politics, and religion in Krzysztof Kieślowski's Decalogue*. New York, Fordham University Press, 2016, 140-164.

BAUR 2016

Michael BAUR: *Decalogue Five*. A Short Film about Killing, Sin, and Community. In Eva BADOWSKA – Francesca PARMEDDIANI (eds): *Of Elephants and Toothaches. Ethics, politics, and religion in Krzysztof Kieślowski's Decalogue*. New York, Fordham University Press, 2016, 122-139.

CIMENT 1991

Michel CIMENT: Szikár történetek véletlenekről és sorsokról. Beszélgetés Krzysztof Piesiewicz forgatókönyvíróval és Krzysztof Kieślowski rendezővel. [Positif 1989. dec.] In *Filmkultúra* 27/4. 1991, 48-54.

CSÉFALVAY 1994

CSÉFALVAY Zoltán: *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Budapest, IKVA, 1994.

FERENC pápa 2017

FERENC pápa: [Beszéd az Új Evangelizáció Pápai Tanácsa által szervezett találkozó résztvevőihez 2017. okt. 11-én]. <https://szeretetfoldje.hu/index.php/cikkek-irasok/9477-egy-jelentos-beszed-az-uj-evangelizacio-papai-tanacsa-elott> [Letöltés: 2023.12.27.]

GARBOWSKI 1996

Christopher GARBOWSKI: *Krzysztof Kieślowski's Decalogue Series. The Problem of the Protagonists and Their Self-Transcendence*. Boulder–New York, East European Monographs–Columbia University Press, 1996. (East European Monographs, No. CDLII.)

HALTOF 2014

Marek HALTOF: *The Cinema of Krzysztof Kieślowski. Variations on Destiny and Chance*. London – New York, Wallflower – Columbia University Press, 2004.

KEK 1994

A Katolikus Egyház Katekizmusa. 2. kiad. Budapest, Szent István Társulat, 1994.

KEK 2020

A Katolikus Egyház Katekizmusa. A latin mintakiadás fordítása. 4. kiad. Budapest, Szent István Társulat, 2020.

KICKASOLA 2004

Joseph G. KICKASOLA: *The Films of Krzysztof Kieślowski. The Liminal Image*. New York, Continuum, 2004.

KIEŚLOWSKI 1996

Krzysztof KIEŚLOWSKI: *Őnéletrajz Danusia Stock gondozásában*. Ford. Bori Erzsébet. Budapest, Osiris, 1996.

KIEŚLOWSKI – PIESIEWICZ 1990

Krzysztof KIEŚLOWSKI – Krzysztof PIESIEWICZ: *Dekalog. Scenariusze filmowe*. Chotomów, Verba, 1990.

KRAKUS 2018

Anna KRAKUS: *No End in Sight. Polish Cinema in the Late Socialist Period*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2018.

LACOCQUE 2003

André LACOCQUE: Ne ölj (Exodus 20,13). In Paul RICOEUR – André LACOCQUE: *Bibliai gondolkodás*. Ford. Enyedi Jenő. Budapest, Európa, 2003, 129-196.

LADARIA – MORANDI 2018

Luis F. LADARIA – Giacomo MORANDI: *Levél a püspököknek a Katolikus Egyház katekizmusa halálbüntetéséről szóló 2267. pontjának új szövegezéséről*. [Kelt 2018. augusztus 1-jén]. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/a-halalbuntetesrol-szolo-egyhazi-tanitas-uj-szovege-es-rola-szolo-tajekoztato-level> [Letöltés: 2023.12.27.]

O’SULLIVAN 2009

Sean O’SULLIVAN: *The Decalogue and the Remaking of American Television*. In *After Kieślowski. The legacy of Krzysztof Kieślowski*. Ed. Steven WOODWARD. Detroit, Wayne State University Press, 2009, 202-225.

PÖRÖS 1991

PÖRÖS Géza: Imperatívuszok – halkan, tűnődve. Krzysztof Kieślowski: Rövidfilm a gyilkolásról. In *Filmkultúra* 27/4. 1991, 40-47.

RICOEUR 2003

Paul RICOEUR: Szerető engedelmesség. In Paul RICOEUR – André LACOCQUE: *Bibliai gondolkodás*. Budapest, Európa, 2003, 197-239.

SZÍVÓS 2020

SZÍVÓS Erika: Kelet-Közép-Európa nagyvárosai a második világháborútól a 2000-es évekig: mai városfejlődésünk jelenkori gyökereiről. In *Múltunk* 65/4. 2020, 4-70.

Bognár László

Tér és narratíva összefonódása Kieślowski tévésorozatának lakótelepén¹

Bevezetés

A *Tízparancsolat*² épített környezete összekapcsolódik lakóinak erkölcsiséget sértő viselkedésével: védtelenné, készületlenné tesz vele szemben. Jelen dolgozat a lakótelep narratív szerepének bemutatására vállalkozik. Hipotézise (amelynek igazolása másik dolgozat feladata), hogy epizódonként nem egyetlen, hanem az egymással konfrontációban álló összes karakternek, sőt környezetükben több másnak is van elmarasztalható, vagy ekként érthető döntése, tette, amely ronsolja az emberi együttélést.

Az *Egy* konkretizálja a véges ember világban való létének és együttlétének egzisztenciafilozófiáktól explikált tájékozódásait, kijelöli a *Tízparancsolat* mozgásterét. A sorozat identitását a narratív épített tér adja. Olyik értelmében állítható a sorozatszerűség a *Tízparancsolatról*, olyikban nem. A lakótelep és a karakterek választását realiztikus, transztextuális, kompozíciós, narratív motívumok támogatják. A karakterek középosztálybeliek, többségük értelmiségi. A narratíváról adott elemzés rámutat: traumáikat a lakótelep támogatja, újratermeli, maguk nem tudnak úrrá lenni azokon. A lakótelep nem nyújt védelmet a magánéletnek, amely súlyosan sérül az epizódok többségében. Ez azt jelzi: hiányoznak vagy bizonytalanok az együttélés mércéi az ott élők világában. A lakótelep nem segíti az együttélés közös mércéinek sem áthagyományozását, sem kialakítását. A narratíva nem oltja ki a reményt: a Fiatalember tekintete – aki az epizódok látószögéből diegetikus és a sorozatából extradiegetikus karakter – öneszmélésre indíthat, szabaddá tehet. A sorozat kódája szerint az ember a jóra is szabad, nem csak a rosszra.

¹ A tanulmány a NKFI-143598 számú, „*Köztérkutatás nem organikus városokban*” című pályázat keretében készült. Eredetileg Hörcher Ferenc - Tóth Kálmán (szerk.): *A város mediális lenyomatai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, várható megjelenés 2024 kötet számára íródott. Köszönöm Hörcher Ferencnek és Tóth Kálmán szerkesztőknek szíves hozzájárulásukat, hogy első közlésként itt jelenhet meg az írásom.

² A tévésorozat címe dőlt, a bibliai Tízparancsolat szava álló betűs.

A lakótelep mint sorozatidentitás

A *Tízparancsolat* legfontosabb identitásalkotó tényezője a lakótelep.³ Ezt a szerepét hangsúlyozza, hogy nyolc epizód meghatározó karakterei három lépcsőházban laknak.⁴ Más identitásalkotó elemmel, amelyek sajátjai a többi korabeli tévésorozatnak, Kieślowskié nem rendelkezik.⁵

Reflexióikban Piesiewicz és Kieślowski sorozatukat megkülönböztetik a többitől, különösen a folytatásosaktól.⁶ A rendező egyenesen azt állítja, a *Tízparancsolat* „nem igazi televíziós sorozat”.⁷

Reflexióik mellett szólnak érvek. Összehasonlítva a korabeli sorozatokkal, a *Tízparancsolat*-ból hiányoznak az epizódokon átnyúló karakterek.⁸ E tekintetben mind az epizodikus, mind a folytatásos sorozatoktól⁹ különbözik. Egyetlen személy – akit a *Forgatókönyv*¹⁰ Fiatalembernek (Młody człowiek) hív – felbukkan ugyan, ha nem is tíz, de nyolc epizódban,¹¹ csakhogy mindben különböző alakban,¹² úgy, hogy sehol nincs hatással a cselekményre¹³, csupán tekintetével fordul a cselekvő karakter felé. Epizódokon átnyúló azonosságát egyedül a színész (Artur Barciś) adja, sorozatbeli identitása nem diegetikus. Olyik epizód főszereplői felbukkannak ugyan más epizódokban, ám járulékosan, mint távolságtartó, udvarias lakótársak a tömbház kapujában, lépcsőházában, a liftnél.

A *Tízparancsolat* történetkezelése épp a közös karakterek hiánya miatt nem rokonítható az epizodikus sorozatokéval, hiába, hogy epizódjainak történetei egymástól különböznek és különálló voltakban bontakoznak ki, majd jutnak nyugvópontra.¹⁴ Semmiféle narratív „talány” nem adódik át epizódról epizódra.¹⁵ A *Tízparancsolat* mint tájékozódást jelentő életvezetési, társas, erkölcsi mércék, távlatok foglalatata extradiegetikus módon jelenik meg. A személyek cselekedeteinek

³ Vö. BUTLER 2014, 37. MITTEL 2014, 79 rámutat, a sorozatokban a helyszín korlátozása nem okvetlenül „szűkíti a narrációs lehetőségeket”. A *Tízparancsolat* majdnem minden epizódjában kilép a cselekmény a lakótelepen, olykor a városon is túlra.

⁴ Egy lépcsőházban él az orvos, Dorota, Anka, Michał, Zofia, Czesław Janicki és fia (Artur); másik egyben Krzysztof, Paweł, Janusz és családja; harmadik egyben Magda, Roman, Hanna.

⁵ Mint sorozatnak a *Tízparancsolat* másik jellemzője, hogy történetei a mindennapi élet világában mozognak. Ez nem csak transztextuálisan (sorozat voltából) következik, de a *Tízparancsolat* értelméből is. A halálos ítéletet is a személyiség méltóságának látószögéből teszi témává az *Őt*.

⁶ Ld. CIMENT 1991, 48., 50., KIEŚŁOWSKI 1996, 143.

⁷ CIMENT 1991, 50. Vö. KIEŚŁOWSKI 1996, 134.: „tíz önálló filmből álló ciklus”.

⁸ Vö. MITTEL 2014, 76. sk., különösen ott, ahol a karakterek közti kapcsolati háló jelentőségéről beszél.

⁹ BUTLER 2014, 40.

¹⁰ Így hivatkozom a sorozat irodalmi forgatókönyvére, ld. KIEŚŁOWSKI – PIESIEWICZ 1990.

¹¹ KIEŚŁOWSKI 1996, 147. Vö. még KICKASOLA 2004, 224., amely szerint a *Hét* végén a Fiatalember (Barciś) mozgássérültként száll le a vonatról, amelyre Majka felszáll.

¹² Mint hajléktalan, kórházi ápoló, villamosvezető, kajakozó, figuráns és karbantartó, utcai járókelő, egyetemi hallgató, kerékpáros.

¹³ Kivételnek tekinthető a *Kilenc*, ahol a cselekmény, bár nem állítja, de engedi feltételezni, hogy ő hív mentőt Romanhoz. Vö. még COATES 2012, 36., 41., KIEŚŁOWSKI 1996, 148.

¹⁴ MITTEL 2014, 75. szerint az epizodikus tévésorozatok „kerek történetvilágot” jelenítenek meg. Ez áll a *Tízparancsolatra*, ám Mittel kikötte az epizódokon átívelő szereplőkről nem.

¹⁵ Vö. BUTLER 2014, 33., 37. sk., 42.

Tízparancsolatra vonatkoztatottsága (a történeteken belül a narratíva által) és vonatkozathatósága (a nézők által) nem magától értetődő. Címadásával a narratíva sem szorgalmazza, hogy kazuisztikus módon vonatkozassunk parancsolatokat epizódokra. A Fiatalember nem a Tízparancsolat képviselőjében jelenik meg.¹⁶

Ellentétben a folytatásos sorozatokkal, a *Tízparancsolat* epizódjai nem kapcsolódnak egymáshoz. Egy epizód mindig egy történetet ad elő, nincsenek párhuzamos cselekményszálak.¹⁷ A *Kettő* cselekményére tett utalás nincs hatással a *Hét* cselekményére. A *Hét* epizód két rövid betéjtétele, amely Zofia és a bélyeggyűjtő apa baráti találkozását mutatja, éppígy nincs hatása sem a *Hét*, sem a *Tíz* cselekményére.¹⁸ A *Tízparancsolat* epizódjainak időbeli egymásutánja többnyire eldönthetetlen, a narratíva törekszik kioltani a kronológia iránti érdeklődést.

Hiába, hogy elszigetelt egyének közt mindennapi élethelyzeteikben támadnak konfliktusok, azok mindnek az egzisztenciáját felforgatják ellentétben az átlagos sorozatokkal.¹⁹ A *Tízparancsolat* epizódjaiban megmutatott döntések, tettek súlyos, realiztikus tétje, irreverzibilis, nehezen orvosolható következménye nem kedvez a sorozatjellegnek, mivel a történetek folytathatatlanságát, a karakterek átalakulását, a számukra megnyílt lehetőségek, választak lezárását eredményezi.²⁰

Éppígy nem kedvez a sorozatjellegnek a mércék bibliai hagyománytól kapott erős legitimitása és egyetemessége, ahogyan az sem, hogy azok nem maguktól értetődők a karakterek számára, többnyire nem is tudatosulnak bennük.²¹ Mindez fékezi a karakterek narratív mozgásának szabadságát.

Kieslowski reflexióival szemben, O'Sullivan a *Tízparancsolat* sorozat volta mellett érvel. Maga a sorozat is a „sorozatszerűség öntudataról” vall: az *Egy* első megszólalásában Krzysztof számolja a fekvőtámaszokat („tizenegy, tizenkettő, tizenhárom”), a *Tíz* (utolsó epizód) utolsó megszólalásaként, a két fivér postán vett új bélyegei láttán egyikük (Jerzy) öniróniával megjegyzi: „[Ez] egy sorozat”.²²

O'Sullivan állítása szerint a *Tízparancsolat* a 21. század nem egy amerikai sorozatának az előfutára.²³ A sorozat tévézői elfogadtatásához nincs szükség sem az értelmező kényelmének kiszolgálására, sem racionális-realiztikus cselekményvezetésre, sem átkötésekkel törésmentesített kompozíciós motívumhálóra.²⁴

¹⁶ KICKASOLA (2004, 165.) viszont Isten tekintetét („Dei oculi”) pillantja meg a Fiatalemberben, vö. uott, 181.

¹⁷ Vö. BUTLER 2014, 41.

¹⁸ Kickasola a *Tíz* olvasatában arra a jellemzésre épít, amelyet Zofia ad a bélyeggyűjtőről. Így ő a *Het*et a *Tíz* értelemszerűségeként olvassa, vö. KICKASOLA 2004, 228. sk.

¹⁹ Az *Ötben* két főszereplő hal meg, az *Egyben* Pawel és annak barátja. Tervezett, de meg nem valósult halált mutat a *Kettő* (Dorota gyereke megszületik), a *Három* (Ewa tervezett öngyilkossága elmarad), a *Hat* és a *Kilenc* (Tomek és Roman öngyilkossága sikertelen). A múlt destrukcióját mutatja a *Négy* (elégetik az anya levelét), a *Hét* (a szabó traumáját nem oldja a két asszony), a *Nyolc* (Ania és Majka útjai végleg elválnak), a *Tíz* (a gyűjtemény elvész).

²⁰ Vö. BUTLER 2014, 39., 43.

²¹ Vö. HUISMAN 2014, 59. kiemeli a társadalmi értékek nézőktől elvárt-feltételezett megértését.

²² O'SULLIVAN 2009, 209.

²³ O'SULLIVAN 2009, 204., továbbá 208.

²⁴ O'SULLIVAN 2009, 221. sk.

Háromféleképp is sérülnek a nézői várakozások: 1. egymásba csúszik véletlen és tervezettség, 2. elbizonytalanít, kételyeket ébreszt a cselekményvezetés, 3. hiányzik a narratív közép.²⁵ Ezeket nem csak témává teszik az epizódok, de koncepcióikban is narratív elvként juttatják érvényre őket a sorozatok (szemben a tervezhetőség, a kiszámíthatóság, a beláttatott bizonyosságok iránti várakozással).²⁶

Az *Egy* az egész sorozat narratívájának logikáját előrevetíti. Azzal, hogy Pawel meghal, „az egész *Tízparancsolat* számára szertefoszlik a racionális kormányzás illúziója. [...] a fiú, aki a tervezés tévedhetetlenségébe vetett [...] hitet képviseli, [...] eltűnik”.²⁷ Képen kívül kerül a pillanat, amikor Pawel alatt beszakad a jég, és amikor (a *Kettőben*) Dorota ráébred, hazudott neki az orvos, nem hal meg a férje. „E két nyitó epizód és Kiesłowski döntése, hogy elhagyja a magyarázó és lezáró történéseket, a [kétely] tartományát teszi a *Tízparancsolat* terepévé”.²⁸ Megfigyelését, amely szerint az epizódok vizuális hasonlóságot mutatnak,²⁹ Kiesłowski nem vonatkoztatja a sorozat identitásra – nem így O’Sullivan, aki szerint a „különböző-mégis-hasonló” a sorozatok „alapreceptje”.³⁰

Játéktér és cselekmény

Az egzisztenciafilozófiák, városelméletek tér-elgondolása szerint az ember világban való létének tájékozódásai nem járulékosan, utólagosan kapcsolódnak térbeli környezetéhez.³¹ Egyrészt az ittlét, az egzisztencia kiépülése, amely gondozó itt és itt tartózkodásban nyilvánul meg, másrészt a dolgokból (teendőkből), a dolgokhoz való viszonyulásból keletkező helyek és az általuk tagolt tér egymással kölcsönhatásban alakul.³² A mód, ahogyan építkezik az ember, abból a módból ered, ahogyan lakik (belakja világát).³³

A *Tízparancsolat* első epizódja az egész sorozat „alapozó beállításának” tekinthető, megfelelően annak, ahogyan a létezésből mint ittlétből, mint itt és itt tartózkodásból, mint lakhatnékből (Wohnen), mint a feltáró, felszabadító, óvó körülkerítésből kiindulva az egzisztenciafilozófia megkonstruálja a véges ember távlatait, tájékozódásait (amelyeknél már azt megelőzően „ott” „van” az ittlét, hogy

²⁵ A közép „összekötő tér” (O’SULLIVAN 2009, 218), a narratív átvezetés helye az egyesből az egészbe, a közvetítése „az empirikus és az absztrakt” közt (uott., 212), ahol „a részletek, nyomok, bizonyítékok [...] a bizonytalanságok feloldásaiba fordulnak át” (uott., 205., vö. még 211).

²⁶ O’SULLIVAN 2009, 205., 212., 217. sk., 219., 221.

²⁷ O’SULLIVAN 2009, 209.

²⁸ O’SULLIVAN 2009, 217., vö. még 224. Vö. SCHNELLER 2005, 41.

²⁹ Ld. KIEŚŁOWSKI 1996, 144.

³⁰ O’SULLIVAN 2009, 202. skk.

³¹ Vö. SCHNELLER 2005, 63-77.

³² Vö. BATÁR 2001, 88. sk.: „Az emberi tevékenység a tér következménye, de ugyanakkor maga is téralkotó elemmé válik [...] Az ember fizikai tevékenységén túl a terek provokálta emberi képzelet is közrejátsszik a terekről alkotott kép kialakításában”, vö. uott, 49. Vö. SCHNELLER 2005, 36.

³³ Vö. SARTRE 2006, 329., 341-343. SCHNELLER 2005, 45-48.

építkeznek).³⁴ Az epizód vertikálisan bejárja a sorozat teljes mozgásterét (kijelölve annak sérthetetlen határait)³⁵ és kapcsolati hálóját (amely nem csak embereket illet, de elér Istenhez és az állatokhoz is).³⁶ A film kameraállásokkal és képkompozíciókkal láttatja az ég és a lakótelep kölcsönös játékát: ahogyan a tizenháromemeletes tömbházak törekednek behatolni az égbe, annak „helyébe” lépni, és ahogyan az ég újra és újra visszaszorítja a tömbházakat, úrrá lesz rajtuk. MegjeleNIK a föld felszíne mint határ, amely ha megnyílik, feltárul a mélység, ahová kockázatos a behatolás: holtan húzzák ki a tó mélyéről a két gyereket. A halandók itt tartózkodása Isten színe előtt történik, aki megnyilvánul: az ikonon a czeštchowi Fekete Madonna könnyei által Isten együtt szenvedő módon mutatkozik meg Krzysztofnak, aki önszántából kereste fel a templomot, tárulkozott fel kétségbeesésében.³⁷ Az isteni távlat cselekménybe vonását legitimálja címében jelzett kötődése a sorozatnak a Tízparancsolathoz.

Az emberi együvé tartozásra a Fiatalember irányítja a figyelmet. Amelyik szereplőt eléri a tekintete, azt kibillenti az önfelelt tevés-vevés, a többiek (mások) közé való spontán betagozódás állapotából, a magára és a helyzetre eszmélés lehetőségét kínálja neki a döntés szituációjában. Akit pedig mint nézőt elér, azt kibillenti a távolságtartó megfigyelés, a narratív ok-okozatisághoz láncoltság állapotából és belépteti őt a történetbe, arra ösztönzi, mércéket állítva a karakter és saját maga számára személyes módon viszonyuljon a karakter tetteihez. A Fiatalember tekintete szabaddá tesz – felszabadítja mind a nézőt, mind a karaktert.³⁸ Ő a narratív manipuláció eszköze, amellyel a parancsolatok távlatai megnyílhatnak

³⁴ Vö. HEIDEGGER 2005, 80.: „«a földön» egyúttal azt is jelenti: «az ég alatt». Mindkettő azt is jelenti «az isteni előtt maradni» és magába foglalja «az emberek együtteséhez való tartozást». Egy őseredeti egységben ez a négy: föld és ég, az isteni és a halandó egybetartozik”, vö. uott, 87. Vö. BATÁR 2005, 223.: „A tér [...] több, mint ami, több, mint aminek látjuk [...] a tér az is, amit bele tudunk képzelni”. Vö. SCHNELLER 2005, 39.

³⁵ Vö. SCHNELLER 2005, 41.

³⁶ Ld. Pawel viszonya a halott kutyához és a tengerimalachoz.

³⁷ Vö. BOGNÁR 2022, 8-12.

³⁸ A Fiatalember nézésére illik Sartre leírása, ld. SARTRE 2006, 319.: „A «másik-által-látott-lenni» a «másikat-látni» igazsága. A másik fogalma tehát soha nem célozhat meg egy magányos és világon kívüli tudatot”, 320.: „A tekintet [...] elsősorban közvetítő, ami önmagamhoz utal engem”, 324.: „Az én léte mről van szó, amely a másik szabadságában és által íródik”, vö. még 323., 325-327., 330., 334. Vö. CIMENT 1991, 51.: „Intenzív tekintetével arra készíti a szereplőket, hogy magukba nézzenek”. A tekintet-elemzés legitimálja a sorozat transzcendens megközelítését, ld. SARTRE 2006, 332. sk.: a „másik tekintetének megjelenése [...] nem *világon belüli* megjelenés: tekintete sem az «enyémben», sem az «övében» nincs. És a viszony, amely a másikkal egyesít, nem lehet külsőleges viszony a világon belül – a másik tekintete által igazolást nyer számomra, hogy létezik világon túli. A másik mindenfajta közvetítő nélkül van jelen számomra, mint olyan transzcendencia, *ami nem az enyém*” (kiem. ered.). Kickasola egyenesen Theophanésznek nevezi a Fiatalembert, aki „erősen emlékeztet Isten kérlelhetetlen, vizslató tekintetére” (KICKASOLA 2004, 165., vö. még 163). A névadás magyarázatát ld. uott, 165.: „Nem azért nevezem őt Theophanésznek, mert Isten, hanem mert úgy utal hozzá, mint egy ikon, amely anyagszerűen hordozza jelenlétét és örök tekintetét a megtört, elhagyott közösségben”. Értelmezésében gonddal tárja fel a sorozat transzcendens (metafizikai) dimenziót KICKASOLA 2004, 168-170., 178., 181-183., 208., 213., 215., 217., 232-234., 237. sk., 240. COATES 2012, 40. sk. szerint viszont az a karakter értelmezésének nehézsége, hogy vallási intézményeken és társadalmon kívül helyezkedik el.

a karakter és a néző számára: éppúgy szabadságában áll az embernek, hogy megszegje a törvényt, mint hogy változtasson a világ romlottságán. Az utolsó epizód, egyben az egész sorozat (a *Forgatókönyv*ben nem jelzett)³⁹ kódája szerint⁴⁰ az ember szabadsága az egyetlen, ami okot adhat a reményre.

Az epizódban az együttlét bukott módjai jelennek meg. Gyászában magára marad Krzysztof, az általa tervezett számítógép érzéketlen vele (nem programozta bele a szolidaritást), de a telep lakói is, akik mind elfordulnak tőle a bajban, akik térdre ereszkednek körülötte a holttestek kiemelésekor, egyedül ő áll, nővére sem marad vele éjszakára.⁴¹

Miért lakótelepre telepíti a törvénszegés történeteit a narratíva?

A kérdést nem lakótelepellenes előítélet mozgatja, mert narratív döntésre irányul és nem oszt semmi tükrözéseméletet (azaz nem állítja, hogy a sorozatban látottak leképezései volnának bármiféle, bármikori társadalmi valóságnak).

Az elbeszélésmód is kizárja, hogy a lakótelep közvetlenül erkölcsiséget sértő tette predestinálna. Így: az egyes történetek alternatív végkifejletei,⁴² a narratív véletlen cselekményszervező jelentősége,⁴³ a kockázatos cselekményszöveg.

Az, hogy a sorozat nem kazuisztikus módon kapcsolódik a parancsolatokhoz, azt jelenti: nem szervezi meg a néző karakterektől független találkozását a parancsolatokkal (a tőszámnevek használatával a címek nem adnak extradiegetikus

³⁹ KIEŚŁOWSKI – PIESIEWICZ 1990, 299. sk.

⁴⁰ „Sötétség és káröröm, gúnyolódás és hazugság, hazugság egész héten, egész héten. Te vagy az egyetlen remény, az egyedüli reménysugár. Te vagy minden. Minden rajtad áll [wszystko jest twoje]!” KICKASOLA 2004, 241. nem veszi figyelembe, hogy az epizód végén más (!) a dal szövege, ezért úgy ítéli, „fanyar, szarkasztikus mosolyával” itt is bűnre buzdít Kiesłowski.

⁴¹ A jelenetek részleteit ld. BOGNÁR 2022, 8. sk., 17. sk., 22.

⁴² Eltér egymástól az *Egy*, a *Hét*, a *Nyolc* és a *Tíz* végkifejlete a *Forgatókönyv*ben és a filmben, a *Haté* is a játékfilm változattól (*Rövidfilm a szerelemről*). Ez értelmezhető, mint „szükségszerűnek álcázott lehetséges”, amit O’SULLIVAN (2014, 146., 149. sk.) a sorozatnarratívák sajátjának tart.

⁴³ Véletlen, hogy (*Egy*) a tő jege beszakad a gyerekek alatt; hogy (*Kettő*) Dorota épp azt megelőzően fog meg szeretőjétől, hogy férje kórházba kerül; hogy (*Három*) Ewa épp Januszt (volt szeretőjét) pillantja meg az éjfél misén; hogy (*Négy*) tanára akkor marasztalja el Ankát a színiakadémián, amikor apja távollétében a lány rátalál a neki címzett, ám át nem adott borítékra. Véletlenek sorozata vezet ahhoz, hogy (*Öt*) Rekowski épp akkor és épp arra a taxiállomásra áll be a kocsiával, amikor és amelyet Lazar kiszemelt. Véletlen, hogy (*Hat*) Tomek szándéka ellenére abúzus éri Magdát a postán (feltárulkozásának ez az indító oka); hogy (*Hét*) Majka lecsapja a telefont, mielőtt hallhatná, anyja teljesíti a kikötését; hogy (*Nyolc*) épp Elżbieta Zofia óráján tett látogatásakor kerül elő az orvos és Dorota példája; hogy (*Kilenc*) szakításuk ellenére Mariusz Hanna után utazik Zakopanéba. A *Tíz* véletlenek burleszkszerű láncolata. Vö. CIMENT 1991, 52.

instrukciót, mely parancsolatot kell eleve az epizód cselekményére vonatkoztatni,⁴⁴ diegetikusan egyik karakter sem teszi témává a parancsolatokat).⁴⁵ Narratív koncepció, hogy nézői értelemzés (szabadság) dolga cselekmény és parancsolat egymásra vonatkoztatása, s hogy ebben lehetségesek különbségek, ingadozások, azt is kockáztatva akár, hogy nem következnek el az egymáshoz rendelés.

Magánéleti léptékével az elbeszélés a karakterek személyes találkozásait vizsgálja a parancsolatokkal. Ám a parancsolatoknak nem valami kész jelentésére kell ráatalálni, hanem arra az értelmére, üzenetére, amely cselekvéshelyzeteikben a karakterek számára előzetes hangoltságukban megnyílik, amely ott és akkor számukra hozzáférhetővé válik. A cselekmény nyitottsága, a kockázatos cselekményszöveg azt a szabadságot is megadja karaktereinek, hogy nem vonatkoztatják magukra a parancsolatokat.

A lakótelepválasztás motívumai

Tévésorozatban a kompozíciós mellett nagyobb szerepet kapnak a realizisztikus és transztextuális motívumok, mint játékfilmben.⁴⁶

A *Tízparancsolat*beli lakótelep narratív konstrukció, nem szociológiai vagy urbanisztikai vagy várostörténeti entitás.⁴⁷ Ugyanakkor nem állhat ellentmondásban sem a szociológiai, urbanisztikai entitásként értett lakótelepekkel (mert meg kell, feleljen realizisztikus), sem a sorozatok lakótelep-kliséivel (mert meg kell, feleljen transztextuális elvárásoknak).

A *Tízparancsolat* narratívájának lakótelepválasztása transztextuális és realizisztikus motívumokat mutat, nem dokumentarista szándékot. A korabeli sorozatok kedvelik a lakótelepet, amelynek általában csekély a kötődése, beágyazottsága a történelembe-mikrotörténelembe és a hagyományokba.⁴⁸ A két alkotó törekvését,

⁴⁴ Vö. Kieślowski: „ki lehetne cserélni a hatodikot a kilencedikkel, a negyediket a hetedikkel?” (CIMENT 1991, 52.), és Piesiewicz: a második „epizód kapcsolódik legkevésbé ahhoz a parancsolathoz, amit illusztrál” (uott, 48).

⁴⁵ A *Nyolcban* Zofia szemináriumán parancsolatokat firtatnak a hallgatók, ám arra jutnak, hogy alkalmazásuk nem felel meg példáiknak. A *Tíz* elején koncertjükön zenekarával Artur bűnre buzdít, ám a dalában sorolt parancsolatok nem vonatkoztathatók az epizódra: „Ölj, gyilkolj, pusztíts, és fajtalankodj, paráználkodj és bujálkodj, egész héten, egész héten, vasárnap verd meg anyádat, verd meg apádat, verd meg húgodat, verd meg a gyengébbet és lopj, mert körülöttem minden, minden a tiéd, minden a tiéd [wszystko jest twoje]!”. A *Forgatókönyv*ben is szerepel a szöveg (KIEŚLÓWSKI – PIESIEWICZ 1990, 280).

⁴⁶ Vö. BUTLER 2014, 38.: „a televíziós eseménylánc nem képes a moziéhoz hasonló folytonosságot létrehozni”, a motivációk megkülönböztetéséhez ld. BORDWELL 1996, 49., 57. skk., 67. skk., 70. skk., 176. sk., 218., 297., 320., a televíziós narratíva szabályainak áttekintését ld. HUISMAN 2014, 59.

⁴⁷ Az állítást támogatja Kickasola megfigyelése, aki elutazott a varsói lakótelepre, amelyet a *Tízparancsolat* totáljaiban látni: „A filmekben nem látszik, de a komplexum közepén áll néhány nagy fa [...]” (KICKASOLA 2018, 28. – kiem. B. L.).

⁴⁸ HUISMAN (2014, 63, tágabban 60-64.) terminusaival: a lakótelep-sorozatok inkább mezőjükben, nem annyira témáikban vagy tónusaiban hasonlítanak egymásra.

hogy kerülik a „lengyelközpontúságot”,⁴⁹ a várostörténeti kutatások támogatják: Kelet-Közép-Európa szocialista országainak panellakótelep építészetében egyaránt „érvényesül a szovjet hatás” és „a nemzetközi modernizmus és a fordizmus korának technokrata városépítési gyakorlata”.⁵⁰

Varsóban az Inflancka és a Dzika utcák közötti lakótelep mellett szólt stilisztikai döntés: „előnye, hogy mindig zárt tereket kínál. [...] ebből pedig érdekes kompozíciókat [lehet] kihozni a kamerával”,⁵¹ és elbeszélői döntés: ne nagytípusú fel szociális problémákat.⁵²

A Tízparancsolatban sok az értelmiségi, a középosztálybeli⁵³

A karakterválasztást transztextuálisan motiválja, hogy a sorozatok karakterei többnyire középosztálybeliek, éppúgy, mint a tévénezők.⁵⁴ Ám a középosztály itt inkább narratív, nem szociológiai vagy társadalomtörténeti konstrukció. Cselekményüket a sorozatok többnyire a magánéletbe helyezik, és a narratívától posztulált, hipotetikus fogyasztói rétegnek van módja magánéletet élni: pénzügyi helyzete megengedi, hogy legyen szabadideje, és legyen, amivel azt kitöltse.⁵⁵ Mobilitás jellemzi: anyagi értelemben is (van autó,⁵⁶ telik repülőútra), intellektuálisan is (nyelvtudásuk, nemzetközi szakmai kapcsolataik vannak).

Realisztikus motívum, hogy „a keleti blokk országaiban [...] széles [...] rétegek éltek [lakótelepen], beleértve a stabil anyagi helyzetű, jobban kereső középosztályok tagjainak nem jelentéktelen részét is”.⁵⁷ A lakáshiány, a korlátozott lakásmobilitás, a magántőke hiánya lassította a középrétegek kiköltözését a lakótelepekről.⁵⁸ Az, hogy a karakterek egzisztenciális különbségei nem jelennek meg lakáskörülményeikben, realiztikusan megerősíthető: „a szocialista országok

⁴⁹ CIMENT 1991, 49.

⁵⁰ SZÍVÓS 2020, 67.

⁵¹ CIMENT 1991, 50.

⁵² Vö. KIEŚLÓWSKI 1996, 137.: „Varsó egyik lakótelepére esett a választásom, a legszebbre. Bár ez is rémesen fest, elképzelhető, milyen a többi”, vö. CIMENT 1991, 50., KICKASOLA 2018, 24.

⁵³ Krzysztof egyetemi tanár, Paweł diák, „pal” mesterséges intelligencia; az orvos osztályos főorvos, Dorota Geller és szeretője zeneművész; Michał építésmérnök, Anka színinövendék; Piotr Balicki ügyvéd; Magda iparművész, Tomek több nyelven beszél; Ewa iskolaigazgató, Majka egyetemi hallgató, Wojtek tanár és író, Stefan hangszerkészítő; Zofia etikaprofesszor, Elżbieta Loranz történész; Roman szívsebész, Hanna (a felesége) idegenforgalmi szakember, Mariusz egyetemista; Artur zeneművész, Jerzy menedzser. Középosztálybeli Irena (Krzysztof nővére); Andrzej (Dorota férje), hegymászó; Janusz, a taxis és családja; Waldemar Rekowski, taxis; Tomek szállásadónője; Czesław Janicki nemzetközi híró bélyeggyűjtő.

⁵⁴ Szabatosan: az illokúciós közönség, vö. HUISMAN 2014, 55-59.

⁵⁵ A karakterválasztás arra vall, Kiesłowski kerülni akarta az aktuálpolitikai tematikát és a dokumentarizmust vö. CIMENT 1991, 54.

⁵⁶ Vö. SZÍVÓS 2020, 41.

⁵⁷ SZÍVÓS 2020, 30, vö. uott, 31.

⁵⁸ SZÍVÓS 2020, 38., 40.

nagyvárosaiban [...] nem voltak jellemzőek a kirívó térbeli társadalmi különbségek”.⁵⁹

Értelmiségiek szerepeltetésének kompozíciós motívuma, hogy az erkölcsi megítélhetőségnek narratív követelménye, hogy a karakter képes megítélni a helyzetét és megbánni tettét, vagy ha mégsem, ez akkor is értelmes elvárás vele szemben.

A lakótelep kínálta mozgástér megfelel a karakterek szociális deficitjeinek, sőt újratermeli azokat

Minden karakter családi élete, kapcsolati hálója sérült. Mások tekintete elől szűkös lakásukba húzódnak vissza, amelyet traumáik szétfeszítenek. A közösségi terek és helyek hiánya, az elszigeteltség segíti traumáik elfedését, de nehezíti a gyógyulást. A narratívát realiztikus motívumok támogatják: „az 1970-es évekre a lakótelepeknek [...] és a lakótelepi életformának számos hátránya is [...] kiütközött a lakások kis méreteitől kezdve a közösségi terek és az urbanitás hiányáig és az ebből (is) fakadó elidegenedettségig”.⁶⁰

Az epizódok hozott és szerzett traumáikkal mutatják a karaktereket, akik álmegoldásokban, pótcselekvésekben keresnek enyhülést.

(Egy) Pawel anyja, Krzysztof felesége régóta külföldön dolgozik, ünnepekre sem látogat haza, telefonon tartják a kapcsolatot. Krzysztofnak alkalmi partnere van, akiről fia nem kérdezi, maga nem beszél. Irena (apai nagynéni) házi főztjével törekszik enyhíteni az anya hiányát és lelki beszélgetésekkel, ám ezekben nehezen találja a szavakat.

(Kettő) Az orvos a II. világháborúban elvesztette feleségét és gyerekeit, nem házasodott újra. Évtizedekkel később is csak apránként tud mesélni életéről a házvezetőnőnek, családja asztali képét idegen szemek elől rejtegeti. Kuttyáját két éve gázolta el Dorota, akivel azóta nem beszéltek, holott egy lépcsőházban élnek. A zenekari muzsikus Dorota és hegymászó férje közösen tölthető idejét életvitelük korlátozza. A nő nem tud úrrá lenni körülményein, elkötelezett feleség, de egyedüllétét enyhítendő szeretője is van, a zenésztársa.

(Három) Janusz nem képes visszautasítani Ewa ünneprontó, családszétválasztó kezdeményezését, mert nem tudja vállalni kalandok nélküli családi életét. Ewa (a férfi volt szeretője) magányos, volt férjével megszakadt a kapcsolata, egyetlen hozzátartozója demens nagynénje az öregotthonban.

(Négy) Anka anyja, Michał felesége napokkal a szülés után meghalt. Michał egyedül neveli lányát, gonddal, törődéssel. Kapcsolatukat infantilis játékok, másfelől zárkózottság jellemzi: a lány nem osztja meg apjával félelmét attól, hogy

⁵⁹ SZÍVÓS 2020, 62, vö. uott., 66., továbbá CSÉFALVAY 1994, 238. A középosztály tagoltságához ld. CSÉFALVAY 1994, 140. Az elbeshélt lakótelep nem vall demokratikus elvekre épülő lakásrendszer-ről, vö. CSÉFALVAY 1994, 271.

⁶⁰ SZÍVÓS 2020, 48. sk., vö. uott., 32. A szűkösség egyik forrása, hogy a lakótelepi építkezést eleve „a kis létszámú családok lakással való ellátása” ösztönözte (CSÉFALVAY 1994, 128).

teherbe eshet, az apa nem beszél róla, miért nem házasodott újra. Húsz éve kerülük a szembenézést az anya és feleség hiányával.

(*Öt*) Jacek Łazarz apa nélkül nőtt fel, húga – az egyetlen, akihez kölcsönös szeretet fűzte – öt éve meghalt balesetben, amiért felelősnek érzi magát. Vidéki nevelkedése, a képzettség és műveltség hiánya kisebbrendűségi érzést táplál benne. Waldemar Rekowski nem talál örömet házasságában. Viselkedésük agresszív, antiszociális.

(*Hat*) Magda szingli, alkalmi társakat választ. Tomek árvaházban nőtt fel, egyetlen barátja külföldön katona. A fiú tapasztalatlansága a szeretetben, éretlensége a szerelemben és a nő szerelmet illető szkepszise az akadálya, hogy elfogadják egymást. A fiú szállásadónője (barátja anyja) nem érdekelt, hogy közvetítsen köztük, az egyetlen ember körülötte Tomek, saját fia mindig is menekült tőle.

(*Hét*) Majka bakfisként szült, gyereke (Ania) saját tanárától (Wojtek) fogant. Majka anyja (Ewa) saját gyermekeként anyakönyveztette Aniát, Majka után többé nem szülhetett. Mint igazgató Ewa eltávolította a gimnáziumból Wojteket, aki tanulmányait nem folytatta, azonnal megszakította kapcsolatát szerelmével és gyerekeivel. Ania abban a tudatban nő fel, hogy Majka a testvére.

(*Nyolc*) Zsidósága miatt a gyerek Elżbieta éveket bujkált Varsóban, szüleit a Gettóba vitték. Egyszer épp Zofia akadályozta meg, hogy új menedéket találjon. Zofia kezdettől lelkifurdalást érzett, hogy sorsára hagyta a lányt (a cselekményig nem tudja, hogy Elżbieta az). Zofia férje rég meghalt, fia elköltözött tőle, de a szobáját nem rendezte át, abban vendégeskedik Elżbieta. A szabó a háború idején és után traumát szenvedett (amelyet Zofia ismer), Elżbietának sem beszél róla, aki így felemásan tudja megköszönni neki az egykor felajánlott menedéket.

(*Kilenc*) A szakmájában nagyra becsült Roman frigid és impotens. Feleségét (Hannát) ifjú szeretője (Mariusz) részesíti testi örömeiben. A férj azt javasolja, váljanak el vagy felesége tartson szeretőt, ám hiú és féltékeny.

(*Tíz*) A két fivér (Janusz és Artur) anyja rég halott, apjukat a cselekmény kezdetén temetik el, sem egymással, sem apjukkal nem tartották a kapcsolatot. Önző, magukba fordult életvitelük megakadályozza, hogy értékeljék apjuk örökségét, kapzsiságuk saját maguk és egymás ellen fordítja őket.

A magánélet feltörése, megsértése

A legtöbb epizódban magánemberként zaklat magánember magánembert. Ezzel jár, hogy kommunikáció torzult módjai érvényesülnek.

A *Kettő* komédiát rendez abból, hogyan igyekszik Dorota megszólítani az orvost a lakásánál és az hogyan próbálja hártani a nő kezdeményezését. Egyszer kocsijával a sarkában haladva a kapujáig kíséri-követi az asszony az orvost, amikor az hazasétál a kórházból. Verbális abúzus, ahogyan megszarolja az abortuszszal az orvost a diagnózisért. Tolakodó a gondnok csengetése, nem az orvostól esett-e ki a nyúl (az erkélye ugyanis zárt, fűthető szoba).

A *Háromban* Ewa gátlástalanul elvonja Januszt a családjától szentestén, holott együtt látta őket a misén. Janusz megalázó hazugsággal menti ki magát az ünneplésből.

A *Négyben* Anka megsérti a levéltitkot (felnyitja a borítékot, amelyet – felirata szerint – csak Michał halála után lett volna szabad), levelet hamisít, végül apjával elégeti anyja valódi levelét. Michał hallgatózik, miközben Anka barátjával telefonál.

A *Hatban* Tomek, Magda és Tomek szállásadónője egyaránt távcsővel leselkednek a másikra, ám a személyes kapcsolatfelvételt kerülik. Tomek többször is telefonon zaklatja Magdát, így küldi rá egyszer a gázzsivárgás-elhárítókat szerelmes találkája közben.

A *Hétben* Majka távollétében Wojtek kitúrja a lány táskáját. (A vízumára kíváncsi. Majka rájön, de megjegyzés nélkül hagyja.) Majka magánéletének megfigyelését saját anyja is szorgalmazza, hogy kiismerhesse lánya kapcsolatait (összeköttetései révén a férje ezt meg is tudná szervezni). Tragikomikus, hogy Majka négy szemközt nem, csak telefonon képes megvitatni anyjával döntő kérdéseket, és épp ez az akadály, hogy tárgyalását sikerre vigye.

A *Nyolcban* évtizedes szakmai kapcsolatuk során Elżbieta egyszer sem említette Zofiának, hogy archívumokban kutatott Zofia vészkorszakbeli tevékenysége után. (Amikor ez kiderül, Zofia megjegyzés nélkül hagyja.) Zofia is menekül a múlt elől: bár ismeri traumáját, szóba sem áll a szabóval. Elżbieta nem közvetít köztük.

A *Kilencben* Roman kiforgatja felesége tarisznyját (személyes dolgait), preparálja a telefont és lehallgatja a beszélgetéseit, kulcsot másolat anyósa lakásához, leselkedik rá a lépcsőházból, majd a szekrényből, felesége szeretőjét a lakásán hívogatja, álnéven kérdez felőle a családjánál.

A *Tízben* a két fivér egymást gyanúsítja meg bűnrészességgel a nyomozónál.

A kommunikáció torzulására vall, hogy Pawel csupán telefonon érintkezik anyjával; hogy Czesław Janickinek nem volt személyes kapcsolata fiaival (Artur sikereit újságokból követte, bélyeggyűjteményéről és annak értékéről sosem beszélt nekik).⁶¹ Hiába közös a gondjuk, éjjel mint magánzárka rácsain néz kifelé ablakán Dorota is és az orvos is a *Kettőben* – egyidőben, egymásról mit sem tudva, amit a daruzás vágatlan beállítása hangsúlyoz.

Úgy fest, intimitásnak nincs helye a lakótelepen. Magda az egyetlen, aki a lakásán rendezi találkáit. Szeretőjével Dorota belvárosi kávéházban, Hanka az anyja lakásán (másik negyedben) találkozik. Sőt, Tomekkel még Magda is egy belvárosi kávéházban! Janusz és Ewa éjszakai kalandozása a lakótelepen kívül történik. (Humoros, hogy amint felmennek Ewa lakására, máris rájuk csöngetnek a

⁶¹ Fiainak tudomása sem volt a gyűjtemény létéről, ahogyan az Arturról kivágott cikkekről sem.

betlehemezők.) Anyja eredeti levelével Anka a folyópartra megy, hogy döntsön, kinyitja-e; mintha csak ott találna ehhez meghitt környezetet.

Az együttélés mércéinek hiányáról, a bennük való bizonytalanságról vall a *Hat*

Tomek alighanem azt hiszi, az a mód, ahogy Magda intim világába behatol, a törődés megnyilvánulása. A magánélet tisztelétét aligha tapasztalhatta az árvaházban. Magda partnerszeri láttán, a fiú felhatalmazva érzi magát, hogy – mesébe illően – megmentse a nőt. Tomek vállalja minden tettét (kockáztatva akár azt is, hogy Magda partnere megveri őt), szerelmében nem lát titkolnivalót. Ártatlansága, nyíltszívúsége meggyőző.

Miért nem jelenti fel Magda Tomeket? A postai incidens (amikor a fiókvezető megsemmisíti a tárgyi bizonyítékot, az utalásról szóló hamis bizonylatot) arra vall, aligha találna védelemre a jogszolgáltatásban. Magda hisz a fátumban (ingával jósol, kártyát vet), torzítva látja az egyén szabadságát. Úgy fest, maga sem talál kivetnivalót Tomek eszközeiben, szerelmi fordulata után ugyanazokkal figyeli a fiút.

Rálátás nyílik az egyén hatalmi kiszolgáltatottságára

Alávetettségüket már az épített tér érezteti az ott lakókkal. A tizenháromeleteres sorházak monumentális betontömbök, rideg ipari-geometria szerkezetek.⁶² A különös textúrájú kőfalak valamiféle óriás labirintust alkotnak.

Az *Egyben* az igazgató büszkén nyilatkozza a tévének: lezárhatja a vécéket az iskolatejosztás szünetében, nehogy kiönthessék a diákok, ha nem ízlik. Így persze a szükségüket sincs, hol végezzék.

A *Háromban* látogatók (Janusz és Ewa) előtt mutatványosként kegyetlenkedik az orvos a betegekkel a kijózanítóban.

Az *Ötben* a taxihány miatt az utasok védtelenek a sofőrök önkényeskedésével szemben (Rekowski nem veszi fel sem a várandós Dorotát és férjét, sem a beteg utast). A közönyös ítélkezés és a szenttelen végrehajtás nem tekint a személy méltóságára.

A *Hatban* az ügyfelek kiszolgáltatottak a postának, az árvák, mint Tomek, a nevelőintézetnek. (A *Háromban* is kiszökik egy fiú az árvaházból.) A megrendelő épígy alávetettjei a szolgáltatónak: tejkiszállítóként csereüveg ürügyén hajnalban csöngeti ki Tomek Magdát.

⁶² Vö. BATÁR 2001, 78.: „A térhatás ugyanúgy adódik az épülettömegek ránk gyakorolt nyomásából, mint a látványból”, BATÁR 2005, 166.: „Azok az épületek, amelyek a megközelíthetlenséget kívánják kifejezni, az alapjukat, a talapzatukat, látszatra és tapintásra egyaránt nehéz anyagokból [...] akár fogásra is durva felületű betonból készítik”, vö. még uott, 180., 224.

A *Hétben* Majka diákként kiszolgáltató az iskolaigazgató (anyja, Ewa) önkényének, az anyakönyvezés korruptségének (jog szerint Ewa lesz Ania anyja), hallgatóként a tanulmányi ügyintéző kényének. Wojtek tanárként éppígy tehetetlen Ewa zsarolásával szemben.

A *Kilencben* megszűnt a jegyelővételt, így a síelők csak a pálya tetején értesülhetnek róla, ha elfogyott aznapra a jegy.

Az elbeszélte lakótelep kiveti magából a múltat, nem segít átörökíteni az együttélés hagyományait

Az épített tér múltat átörökítő szerepéről⁶³ a *Tízparancsolat* is beszél: a *Nyolcban* Elżbieta: „Nem szeretünk találkozni azokkal, akik szemtanúi voltak megálátásainknak. Még akkor sem, ha a tanúk csak házak”.

A múlt manipulálhatósága és ennek veszélye téma a *Hétben*: Stefan (Majka apja) emlékezteti feleségét, az hogyan viselkedett, amikor szembesült vele, hogy lánya hatodik hónapos terhes. Ezt követi a szóváltás: Ewa: „Ne meséld el nekem családunk történetét, emlékszem én, hogy volt”, Stefan: „Csakhogy te azt gondold, Majka nem emlékszik”.

A múlt eltörlésére példa a *Négy*. Anka azzal támad rá Michałra, hogy nem ő a nemzőapja. Michał szerint ez nem változtat azon, hogy gyermekeként nevelte. Anka szerint a férfi eleve ki akarta sajátítani őt testileg és lelkileg. Elégetni az anya valódi levelét, az egyetlen lehetséges tanúságot az apaságról, arra vall, vitáinkban nem szabadultak fel intellektuális és emocionális eszközök, amelyekkel a fiktív lehetőséget integrálni tudnák kapcsolatukba, sőt tettükkel épp a fedezet hiánya válik láthatóvá. Megvalósíthatóbb (kényelmesebb) számukra eltörölni a múltat, mint felkészülni Anka ötletének valóságára. Lakótelepre költözésük a lány tizenöt és fél éves korában szintén azt a törekvésüket jelzi, hogy múltjukról megváljanak.

A múlt kikerül a személyes mozgástérből. A *Négyben* Anka anyjának személyes tárgyai a pince mélyén hevernek. A múlt szereplőit, akikkel nincs személyes kapcsolata a karaktereknek, a narratíva messzire telepíti: Pawel anyja külföldön, Irena (Pawel nagynénje) és Ewa (Janusz volt szeretője) másik lakótelepen, Ewa volt férje vidéken, nagynénje idősoththonban, Tomek barátja külföldön, Wojtek vidéken, Elżbieta a tengeren túl, a szabó másik városrészben, Zofia fia ki tudja hol, Czesław Janicki két fia a város másik tájékán él, Dorota szeretője külföldön vendégzerepel. A lakótelepen nem látni szobrot, emlékművet, emléktáblát.

Az épületeiben, utcarajzaiban múltat őrző régi építésű városrészekről távol van a lakótelep. A távolságot stilisztikai manipuláció (montázsszekvenciák, változatos

⁶³ Vö. BATÁR 2005, 278.: „A tér csak az idővel együtt létezik”, 264.: „A múlt hiányként is jelen van. A jövő pedig feltételezésésként”, vö. uott 267., 311., BATÁR 2001, 10.: „Ez az út egyúttal a történelem tárgyasulása is, megkövesedett történelem. [...] Ám az út [...] a már megvalósult alakzatok szívós ellenállását is bizonyítja”, vö. uott, 9., 11.

útszakaszok, járművek) jeleníti meg, nem a geometria.⁶⁴ Áll ez a kórházakra, az egyetemre, az éjféli mise templomára, az idősothtonra, a kávéházakra, a No-akowski utcabeli házra (ahol Zofia lakott 1942-ben), a szabó műhelyére, az utazási irodára, Hanna anyjának lakására, a színházra.

A lakótelepről hiányoznak a közös ünnepek. A *Kettő* miséjén távoli templomban látni a lakótelep lakóit. Az ünnepek iránti érdektelenségről odavetett, gondozatlan fenyőfák vallanak a köztereken. Az ünnepek visszahúzódnak a lakásokba: Michał és Anka gyerekes locsolkodással köszönti otthon a húsvéthétfőt.

Új, közös mércék kialakulását nem segíti a lakótelep

A lakótelep nem támogatja helyi nyilvánosság, társas élet, közösség létrejöttét, a nyitottságra, együttműködésre épülő viszonyulásmódokat.

Nem látni rendezvényekre, összejövetelekre, találkozókra alkalmas helyeket, kávéházat, játszóteret (hacsak egy-egy elkülönült mászókát vagy hintát nem), kutyafuttatót. Nincs áruház, piac, kórház a lakótelepen. Iskolájába járművel jár Pawel. Máshol rendezik a sakkversenyt, a bélyegbörzét, a koncertet, a színházi gyerekelőadást. Nem látni nyugdíjasklubot, kismamakört. A lakótelep nem kínál helyi programokat az ott élőknek. Nincsenek plakátok, hirdetések, sem ezek elhelyezésére rendelt felületek.

A narratívát realisztikus motívumok támogatják: „a modernista kánon egyik alapelve, a lakóhely, munkahely, pihenés, szórakozás és fogyasztás helyszíneinek a várostervezésben is érvényesített szigorú különválasztása”.⁶⁵ Az elbeszélte lakótelep lakossága mondhatni „éjszakai népesség”.⁶⁶

A házak közötti tér gondozatlan. Ha vannak is aszfaltozott jároutak, köztéri pad, asztal alig. Veszélyes a házak mellett (hol fagyasztott nyúl, hol vizes felmosóröngy esik le). Az épületekben szűk a folyosó, a liftbe hárman alig férnek. Az egyetlen üzletgyüttes (benne a posta) környékén nincs tágasabb aszfaltozott hely.

Hiányzik a jószomszédság, nem látni ismerősöket. A véletlen találkozások (liftben, kapunál) hűvös köszönésben merülnek ki. Felszabadult társalgásra egyetlen példát mutat a sorozat a professzor asszony és a bélyeggyűjtő közt a *Nyolcban*, holott több epizód karakterei is egyazon lépcsőházban laknak! Egyetlen alkalommal telik meg a házak közti tér, az *Egyben* a tó körül Pawel és Marek holttestének kiemelésekor, csak hogy senki nem néz a másokra, nem vált szót vele.

⁶⁴ Vö. BATÁR 2001, 99.: „A távolságokat az építészeti terek észlelése közepette nem hosszléptékben, hanem az átélt élmények mennyiségével és mélységével mérjük”.

⁶⁵ SZÍVÓS 2020, 55. Vö. CSÉFALVAY 1994, 342., 131., 282. Vö. MEGGYESI 2005, 58.: „[a 250.000 lélekszámú] kisebb települések esetében nincs lehetőség az igazi városi élethez szükséges sokféle intézmény, munkahely, szórakozási és művelődési lehetőség, valamint választékos üzleti ellátás megvalósítására”, továbbá 78.: „a lakótelep magát a város szövetét oldja fel”.

⁶⁶ Vö. CSÉFALVAY 1994, 178.

Potenciális akusztikus abúzus minden esemény.⁶⁷ A katasztrófavédelem kivonulása,⁶⁸ az utcai részeg gajdolósa, Magda szeretőjének kiáltozása, Ania sírása⁶⁹ az egész telepen visszhangzik. Konganak a lépcsőházak, a folyosói léptek behal-
lanak a lakásokba.

Az arctalan egyenépületek, az egyneműsített felszín a tájékozódást is nehezíti. A *Háromban* a részeg a saját háza kapuját, a 6.-ban Magda Tomekét keresi.

Összegzés

A lakótelep tere egymásra zárja az ott lakókat. Mind ki vannak téve a többiek le-
selkedő, hallgatkozó tekintetének, amely – ellentétben a Fiatalemberével – nem
tesz szabaddá, nem nyit távlatot, nem is szolidáris, pusztá célpontként figyeli a
másikat, megbéklyóz, szűkössé teszi a helyet.

Az elszigeteltség, a társas lét hiánya megingatja vagy elsorvasztja az erkölcsi
mérceket, akadályozza, hogy létrejöhessen a mércék választéka, kedvez a konf-
liktuskezelés, az érdekérvényesítés mércéktől elszabadult módjainak, egyszerre
tesz elkövetőjévé és (!) célpontjává elmarasztalható tetteknek.

⁶⁷ Vö. BATÁR 2005, 104.: „A város tele van ellenséges hangokkal”.

⁶⁸ Vö. BOGNÁR 2022, 15.

⁶⁹ A szolidaritás hiányát jelzi, hiába veri fel Ania sírása régóta és rendszeresen a környéket, nincs jele, hogy az ott élők közül bárki segítene Majkának családi viszonyai rendezésében.

BIBLIOGRÁFIA

A dolgozat Krzysztof KIEŚŁOWSKI: *Dekalog*. [Az Ósrodek Dokumentacji i Zbiórów Programowych által restaurált film 4 lemezes DVD kiadása. A kísérőfüzet tanulmányát írta Marek LIS.] Warszawa, Telewizja Polska S. A., 2015 kópiát használta.

BATÁR 2001

BATÁR Attila: *A történelem mint tervező. Egy bécsi utca – a Mølkersteig*. Wien – Budapest, Mølker Verlag – N&n, 2001.

BATÁR 2005

BATÁR Attila: *Láthatatlan építészet*. Budapest, Ab Ovo, 2005.

BOGNÁR 2022

BOGNÁR László: Kieślowski Tízparancsolatának teológiai dimenziói. Kommentár az 1. sorozatepizód templomjelenetéhez. In *Publicationes Universitatis Miscolcinensis, Sectio Philosophica* 26/2 (2022), 5-29.

BUTLER 2014

Jeremy G. BUTLER: A televíziós történetek narratív szerkezete. In KISS 2014, 23-45.

CIMENT 1991

Michel CIMENT: Szikár történetek véletlenekről és sorsokról. Beszélgetés Krzysztof Piesiewicz forgatókönyvíróval és Krzysztof Kieślowski rendezővel. [Positif 1989. dec.] *Filmkultúra* 27/4. (1991), 48-54.

COATES 2012

Paul COATES: *Screening the Face*. Basingstoke – New York, Palgrave Macmillan, 2012.

CSÉFALVAY 1994

CSÉFALVAY Zoltán: *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Budapest, IKVA, 1994.

HEIDEGGER 2005

Martin HEIDEGGER: Építés, lak(oz)ás, gondolkodás. In SCHNELLER 2005, 78-89.

HUISMAN 2014

Rosemary HUISMAN: Az elbeszélés nézőpontjai az epizodikus és a folytatásos sorozatokban. In KISS 2014, 46-68.

KICKASOLA 2004

Joseph G. KICKASOLA: *The Films of Krzysztof Kieślowski. The Liminal Image*. New York, Continuum, 2004.

KICKASOLA 2018

Joseph G. KICKASOLA: Inflancka Travelogue: 10 Short Essays on „Decalogue”. In *Images* 24/33 (2018), [Poznan, Adam Mickiewicz University Press], 19-38.

KIEŚŁOWSKI 1996

Krzysztof KIEŚŁOWSKI: *Önéletrajz Danusia Stock gondozásában*. Budapest, Osiris, 1996.

KIEŚŁOWSKI – PIESIEWICZ 1990

Krzysztof KIEŚŁOWSKI – Krzysztof PIESIEWICZ: *Dekalog. Scenariusze filmowe*. Chotomów, Verba, 1990.

KISS 2014

KISS Gábor Zoltán (vál., előszó): *Narratívák 12. Narratív televízió*. Budapest, Kijárat, 2014

MEGGYESI 2005

MEGGYESI Tamás: *A 20. század urbanisztikájának útvesszői*. Budapest, Terc, 2005.

MITTEL 2014

Jason MITTEL: A filmes és a televíziós elbeszélés. In KISS 2014, 69-83.

O’SULLIVAN 2009

Sean O’SULLIVAN: The Decalogue and the Remaking of American Television. In Steven WOODWARD (ed.): *After Kieślowski. The legacy of Krzysztof Kieślowski*. Detroit, Wayne State University Press, 2009, 202-225.

O’SULLIVAN 2014

Sean O’SULLIVAN: A perem felderítése: gondolatok a Deadwoodról és a harmadik évadokról. In KISS 2014, 146-163.

SARTRE 2006

Jean-Paul SARTRE: *A lét és a semmi. Egy fenomenológiai ontológia vázlatja*. Budapest, L'Harmattan – SZTE Filozófia Tanszék, 2006.

SCHNELLER 2005

SCHNELLER István: *Az építészeti tér minőségi dimenziói*. Budapest, Terc, 2005.

SZÍVÓS 2020

SZÍVÓS Erika: Kelet-Közép-Európa nagyvárosai a második világháborútól a 2000-es évekig: mai városfejlődésünk jelenkori gyökereiről. *Múltunk* 65/4 (2020), 4-70.

Dobák Judit

Az Avas-dél lakótelep építése a helyi sajtó tükrében¹

Bevezetés

Miskolc városhierarchiában elfoglalt helye a 20. században különös utakat járt be. A tranzit jellegéből adódó kis kereskedővárosból² a század végére Magyarország második legnagyobb városa lett, 1986-ban – maximumán – meghaladta a 211 ezer főt³. A Trianoni békeszerződéssel, az új határok létrejöttével kapott országos, regionális szerepnek Miskolc csak úgy tudott megfelelni, hogy jelentős állami beruházásokat indítottak el a városban. Az egyik ilyen nagy volumenű beruházás az Avas-hegy déli oldalán közel 11 ezer lakás építésével megvalósult lakótelep volt. Tanulmányomban az Avas-dél lakótelep kialakulását szeretném megvizsgálni a helyi sajtó tükrében. Szeretném bemutatni, hogy milyen diskurzusok mentén kezdődött el a Magyarország egészét tekintve is nagy volumenű lakótelep-beruházás. Két helyi meghatározó napilap 1970–1974 közötti újságcikkeinek elemzésével szeretném bemutatni azt a társadalmi környezetet, amelyben az Avas-dél lakótelep létrejött.⁴

Az Észak-Magyarország és a Déli Hírlap

Az Észak-Magyarország című nyomtatott folyóirat a Felvidéki Népszava és a Szabad Magyarország jogutódja. A Felvidéki Népszava a Szociáldemokrata Párt, míg a Szabad Magyarország a Magyar Kommunista Párt újságja volt. Az utóbbi lap 1948. április 1-én magába olvasztotta az Északmagyarországot, április 16-án a Felvidéki Népszavát, majd az év decemberében az Abaúj Népét. A második összeolvadást követően 1948. április 16-tól Északmagyarország, majd Észak-Magyarország címmel jelent meg.⁵ A lap 1969-től nyolc oldalon jelent meg. A napilap meghatározó volt a térségben. A viszonylag alacsony előfizetési díj lehetővé tette, hogy sok háztartásba eljusson.

¹ A tanulmány a NKFI-143598 számú, „Köztérkutatás nem organikus városokban” című pályázat keretében készült.

² 1900-ban 61.767 fős település

³ MIHÁLYI 2020.

⁴ Az újságcikkek idézésekor ahol megadták, a szerzőt is feltüntetem. Ahol nincs szerző feltüntetve, ott a napilap sem jelölte a cikk íróját.

⁵ <https://www.boon.hu/helyi-kozelet/2019/12/75-eves-az-eszak-magyarorszag> 2019.12.06.

1969. szeptemberében Déli Hírlap néven egy városi napilap is elindult az Észak-Magyarország mellett. Az Észak-Magyarország és Déli Hírlap együttes jelenléte Miskolcon kuriózum volt Magyarországon, mert megyénként egy napilapot engedélyeztek indítani. A Déli Hírlap, mint magyar tulajdonú lap 2002-ben szűnt meg, az Észak-Magyarország jelenleg is működő napilap, a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány tulajdona.⁶

A két lap együttes jelenléte versenyt generált az előfizetőkért és a hírgyártásban is, ami élénk sajtóéletet eredményezett. A vizsgált időszakban két helyi lapot is be lehet vonni a vizsgálatba. A hetvenes évek társadalmi kommunikációjában jelentős szerepet töltött be az írott sajtó, emiatt is fontos a vizsgálata.⁷

A tervezés időszaka és a víziók (a IV. ötéves terv)

A nyugati országokban is megkezdődtek a nagy lakótelepi építések, hasonlóan a szocialista országokhoz, de – Anglia és a skandináv államok kivételével – a lakótelepek általában kisebb nagyságrendűek maradtak és a 60-as évek végétől kezdve ez az építési forma gyors csökkenésnek indult. A nagy lakótelepek tömeges elterjedése a 70-es években már inkább a szocialista országokra jellemző, ahol a területek feletti monopolisztikus rendelkezési jog valamint az építőipar államosítása és a lakásberuházások anyagi eszközei feletti állami kontroll kedvező feltételeket jelentett e városfejlesztési forma uralkodóvá válásához.⁸

A lakótelep jellegű lakásépítés a 20. század találmánya. Tervszerűen letelepített kisebb lakóegységekkel korábban is találkozunk, de az átfogó terv alapján létesített, telepszerű, többszintes épületegyüttest magában foglaló, házigyári technológiával, panelekből épített lakótelepek csak a 20. század második felében jelentek meg Magyarországon.

A negyedik ötéves tervben⁹ általános elvek között szerepelt a lakásépítés, ezen belül különösen az állami lakásépítés erőteljes fokozása. Az ipar fejlesztésére általánosságban 196 milliárd forintot terveztek 6 alcélra lebontva, amelyből az egyik a „a korszerű építési móddal készült épületek, szerkezetek gyors elterjesztése”¹⁰ volt. Az építőipar kiemelt szerepet kapott és az egyes iparágakon belül (gépgyártás, vaskohászat, energiatermelés és ellátás, építőanyagipar) is megjelennek az építőipar prioritásai. A terv rendelkezik a miskolci Hejőcsaba városrészben felépítendő cementgyárról, valamint a különböző építőanyagok termelésének 36-52%-os növeléséről. Az 1970. évi II. törvény a népgazdaság negyedik ötéves tervéről 19.§. 3. pontjában a lakásépítési feladatokat nevesíti: „Az építőiparnak meg kell oldania a növekvő lakásépítési, valamint az egyes területeken koncentráltan jelentkező nagyméretű ipari építési feladatokat.”¹¹

⁶ <https://minap.hu/cikk/miskolc-tortenelmet-irta-deli-hirlap>

⁷ Lásd bővebben: FARAGÓ 2022. és R. NAGY 2023., valamint R. Nagy 2020.

⁸ HEGEDŰS – TOSICS 1993.

⁹ A szocialista tervgazdálkodás 1971-1975 közötti időszaka

¹⁰ https://jogkodex.hu/jsz/1970_2_torveny_7332452

¹¹ https://jogkodex.hu/jsz/1970_2_torveny_7332452

Az 1970-es évektől kezdődő demográfiai emelkedés egyik oka az úgynevezett „Ratkó-gyerekek” szülőképes korba érkezése, amely komoly feladatok elé állította a helyi lakáspolitikát, a helyi vezetést. Az országos méretű probléma a kiemelt városok esetében fokozottan jelentkezett, hiszen a falvakból a városba irányított munkaerő a helyi lakosság emelkedését tovább fokozta. Miskolc népességének száma 144 ezerről 181 ezerre ugrott fel 1960-1970 között.¹² Az alábbi újságcikk részlet Bárcki Béla, Miskolc megyei jogú város Tanácsának elnökével készített interjúból:

„Hogy mi a legnehezebb dolog? A város komplex fejlesztése. Kellenek a lakások, több mint 10 ezer igényt tartunk nyilván. De szükség van kommunális, szociális, egészségügyi és kulturális létesítményekre, szűkösek és rosszak az útjaink, s egyre jobban fogy a vízkészlet. Pedig évről évre óriás összegeket költünk a város fejlesztésére. Érdekes összehasonlítani, hogy a harmadik ötéves tervben 2,2 milliárd forintot kapott a városi tanács Miskolc fejlesztésére. A negyedik ötéves tervben ez az összeg 5,2 milliárd. Mégis kevés.” [...] A házgyár valósággal ontja termékeit. Évente valóságos városnegyedek épülnek, mégis kevés a lakás. [...] Miskolcon ma is a legnagyobb gond a lakás. Azok, akik eljönnek a fogadónapokra, szinte 85 százalékuk lakásproblémák miatt keres fel. Őszintén meg kell mondanom, a panaszok többsége jogos.”¹³

A helyi sajtóban csak 1972-től élénkül meg a lakótelepről szóló híradás. 1970 januárjában szűkszavúan a városi tanács üléseiről szóló hírekben esik szó az aktuális ötéves terv végrehajtásáról, és a várost érintő fejlesztésekről. „A IV. ötéves tervre kidolgozott tanácsi koncepció szerint egyébként körülbelül 30 ezer négyzetméterrel növekszik a boltok alapterülete a városban és különösen az új lakónegyedek (Szentpéteri kapu, Győri kapu, Avas-dél) kereskedelmi ellátását szorgalmazzák.”¹⁴

Az építkezéseket megelőző vizsgálatokról mindkét helyi lap beszámolt. Az újságcikkek szerint a miskolciakat élénken foglalkoztatták az Avas hegy altalajszűsásairól szóló hírek. Geológusok bevonásával történő tervezés részeként a városlakókat is informálták a vizsgálatok eredményeiről.¹⁵

A híradások bizonytalanul fogalmazva távlati tervnek gondolják a lakótelep építését: „Az Avas déli lejtőjének beépítése egyelőre csak a távlati városfejlesztési tervekben szerepel, de a szakemberek már a leendő lakótelep kiszolgáló útjának és az előközművesítésnek a tervtárgyalásain fáradoznak. Az elképzelések szerint az új út a Kun Béla utca és a Vörös Hadsereg útja kereszteződésénél csatlakozna a 3-as főközlekedési útvonalhoz. A lakótelep építését – a kivitelezés első ütemének megfelelően több mint 2500 lakást – a tapolcai út és a Jászi Oszkár utca közötti területen kezdik meg.”¹⁶

¹² MIHÁLYI 2020.

¹³ Részlet Bárcki Béla, Miskolc megyei jogú város Tanácsának elnökével készített interjúból. *Észak-Magyarország*, 1972. március 26. 5.

¹⁴ *Déli Hírlap*, 1970. január 8. 1.

¹⁵ *Déli Hírlap*, 1970. március 5.

¹⁶ *Déli Hírlap*, 1970. február 11. 3.

A fejlesztések, szolgáltatások hiányosságait az avasi lakóteleppel kívánták orvosolni. Minegy, hogy orvosi rendelőt, bankfiókot, vásárcsarnokot vagy éppen óvodát hiányoltak az emberek, a válaszban az új lakótelep képe oldotta meg a felvetődő problémákat: „Az Avas délkeleti lejtőjén pedig – az új avasi lakótelep építésének első ütemével egyidőben – csak egy kisebb, 1200 négyzetméteres piacot alakítanak ki. A későbbiek folyamán a környék 50 ezer új lakója a bérházak után megépülő kereskedelmi központban 8-10 ezer négyzetméteres, pavilonosokkal ellátott piacot kap.”¹⁷

A banki szolgáltatás jövőbe helyezett ígérését is tolmácsolja a sajtó: „...Két-három év múlva – a régi meghagyása mellett – Diósgyőrben, rá egy esztendőre pedig az Avas déli lejtőjén létesítenek új fiókot.”¹⁸

„A lakótelep Hejőcsaba felőli végén, az árkádsorok alatt főleg szolgáltató részlegeket létesítenek. A tervek szerint itt fodrászat, Patyolat-fiók, háztartási gépjavító, fényképész, cipész és szabó részlegek számára biztosítanak helyet. Az ugyancsak erre a területre tervezett kis ABC-nek és kisvendéglőnek különálló, földszintes épületet emelnek. Az avasi városrész elsőként megépülő lakónegyedének építését – valamennyi eddig épült vagy kivitelezés alatt álló lakótelepünkkel szemben – megkönnyíti, hogy a tervezett 2600 lakás felépítéséhez a területen mindössze 130 régi lakást kell lebontani. A szinte az egész Avast behálózó új városrész többi egységének építését csak ennek a 2600 lakásos lakótelepnek a befejezése, előreláthatólag 1975. után folytatják.”¹⁹

A szolgáltatások mellett a közművelődési kapcsolatok esetén is hangzottak el ígéretek. A lakóház-esztétika jegyében szervezett eseményen a házgyár igazgatója meghívta a helyi képzőművészeket, hátha inspirációként hat művészi munkáikra, és termékenyítőleg hat az építkezésre. „Seres János festőművész, az észak-magyarországi képzőművészek területi csoportjának titkára mondta, ez a mostani alkotói együtt-gondolkodás, a tervezőkkel történő szoros együttműködés az Avas-déli lakótelep építésénél gyakorlattá válhat, ami feltehetően jól szolgálja majd sok ezer leendő miskolci lakos esztétikai gyarapodását, tartósítja otthon-közérzetét.”²⁰

„Már az első lakások építésével egyidőben gondoskodnak egy 24 tantermes iskola, egy 200 férőhelyes óvoda és egy 120 férőhelyes bölcsőde építéséről. Ezek a leendő toronyháztól a belváros felé eső domboldalon kapnak helyet. A toronyház környékén egy különálló intézményközpontot is kialakítanak. Ebben a földszintes épülethelyeken orvosi rendelő, gyógyszertár, posta, egy nagy ABC-áruház és egy étterem-presszó lesz. A lakóházak egy részének földszintjén árkádos kiképzéssel üzlethelyiségeket alakítanak ki. A boltok – aránylag kis méreteik miatt – elsősorban alapvető élelmiszereket és a legszükségesebb napi fogyasztási cikke-

¹⁷ Nagy József: Geológusok segítenek az építőknek. Az Avas anatómiája. Kossuth-díjas professzor az általajmozgásokról. *Déli Hírlap*, 1970. február 19.

¹⁸ Új OTP fiókok. *Déli Hírlap*, 1970. március 6.

¹⁹ Lahucsky Péter: Nyolc emeletnél kisebb ház nem lesz. Jövőre kezdik az avasi lakótelep építését. *Déli Hírlap*, 1970. június 11.

²⁰ A szebb Miskolcért. Képzőművészek és építőművészek tanácskozása. *Déli Hírlap*, 1970. március 12. (p-1)

ket fogják árusítani. A lakótelep közepetáján, szétszórta, zöldség-gyümölcs-, vegyesiparcikk-, háztartási és illatszerbolt, valamint egy virágüzlet és egy ruházati szaküzlet megnyitását tervezik.”

A kereskedelem kiépítése nehezen tudott lépést tartani a lakóépületek építésével. A szociális ellátórendszer hiányosságai olyan mértékűek voltak, hogy az óvodás gyerekek kevesebb mint felét tudták csak az óvodai csoportokban elhelyezni.²¹ Ez pedig akadálya volt szülők foglalkoztatásának, ami közvetve veszélyeztethette a nagyszabású tervek teljesítését.

„Miskolcon jó építésznek lenni.” Az ÉSZAK-TERV – Miskolci Tervező Vállalat

1948-ban a Magasépítési Tervező Intézet miskolci kirendeltsége két személlyel indult. Egy év múlva önálló irodát kapott (a volt főispán lakásán), egy újabb év múlva 50 taggal működő önálló egység Miskolci Tervező Iroda néven működött. 1972-ben már Miskolci Tervező Vállalat néven 500 alkalmazottal dolgozott, ahol 120 felsőfokú végzettségű ember, és közel ennyi tervező technikus munkaerő dolgozott az intézményben.

„... az ÉSZAKTERV²² székházában készültek a miskolci, az ózdi, a kazincbarcikai, a leninvárosi impozáns új lakótelepek, magasházak – három megye számos középületének és ipari rekonstrukciójának összességében milliárdos értékű tervdokumentációi. [...] Itt készülnek azok a konkrét tervek, amelyeknek alapján Miskolcon, megyeszerte, az egész északi ország részben sorra-rendre megvalósulnak az öt éves tervek nagy beruházásai – megvalósul pártunk, kormányunk politikája.”²³

1970-1972 között a sajtó folyamatosan beszámolt a tervek állapotáról, az egyeztetésekről. Várakozással teli cikkek legritkábban is havonta jelentek meg mindkét folyóiratban.

„Miskolc Rózsadombja lesz a beépülő Avas. A Petneházy utcai házakkal szemben már megkezdtek a bontást; negyvenhatvanéves házak tűnnek el, hogy korszerű otthonoknak adják át a helyüket. Öt-tízemeletes, házgyári épületek emelkednek majd az Avas alján. A kiviteli tervek még ebben az évben elkészülnek, s ez az év a tereprendezés és az elő-közművesítés esztendeje lesz. 1971-ben pedig munkához látnak a magasépítők.”²⁴

„Az országban először itt végezzük el az építés előtt az előközművesítést, a csatorna-, a vízrendszerek, és az út építését. Az észszerűsége kívül erre a technikai fejlődés, valamint a geológiai adottságok ösztönöznek minderre [sic!]. Miskolc egész fejlődését közismerten befolyásolja, hogy katlanszerű, szűk völgyben

²¹ Erről beszámol a *Déli Hírlap* 1970. október 21-i számában.

²² A cég neve változott: Miskolci tervező Iroda, Miskolci Tervező Vállalat, Északmagyarországi Tervező Vállalat, Északterv Kft, de a köznyelvben Észak-TERV-ként emlegették a céget, több helyen ÉSZAKTERV-ként szerepel.

²³ Csepányi Lajos *Észak-Magyarország*, 1972.04.02. 5.

²⁴ *Déli Hírlap*, 1970. március 20. (nagy)

fekszik. Területi fejlesztésére, terjesztésére kevés lehetőség van. Az Avas déli oldala e vonatkozásban sok előnyt jelent. Kevés szanálásra volt, s van szükség, egészséges a környezet. Rendkívül kedvezőtlen viszont a geológiai viszonyok [sic!]: agyagos, vizes a talaj. A házgyári elemeket szállító trailereknek viszont jó utakra van szüksége. Az Avas déli oldalának első ütemében az elmúlt év áprilisában kezdték meg a munkát. Ez – az út kivételével – »láthatatlan« munka. Mindezelőtt föld alatti vízgyűjtő és -elvezető, rendszert kell építeni, amelyet követnek a különféle csatornahálózatok. Kassai Zsigmond, az építkezés vezetője elmondja, hogy az első ütemben igen nagy feladatokat kell megoldaniuk. Többek között 700 méter hosszú támfalat. 10 kilométer hosszúságú csatorna-vezeték. 30 ezer négyzetméter útfelületet kell építeniük. Mindehhez 230 ezer köbméter földet kell megmozgatniuk, elszállítaniuk. E munkán – beleértve az alvállalkozókat is – sok gép, és mintegy 300 ember munkálkodik.”²⁵

„A Borsodi Szénbányák mélyfúró-csoportjának egyik brigádja már évek óta Miskolc belterületén dolgozik. A Miskolci Tervező Vállalat megbízásából talajmechanikai fúrásokat végeznek a még beépítetlen városrészekben. Jelenleg az Avason, illetve környékén dolgoznak [...] A megbízás szerint az Avason, illetve a környékén 41 darab, 15-20 méter mély fúrólyukkal vizsgálják meg a talajt, amelyből eddig 37 fúrólyukat már le is mélyítettek.”²⁶

Az Észak-Magyarország 1972. évi első lapszáma hosszú cikkben foglalkozik Miskolc építkezési terveivel. A cikk az építkezések beruházási költségeit vizsgálja. A cikk szerzője szerint az Északterv tervezőinek elve a praktikusság. „A lobogó hajú tervező-művészek korszaka lejárt” – idézi a cikk az Északterv egyik vezetőjét. A „magasház” a városkép felélénkítésének lehetőségével kecsegtet, és mint vonzó, praktikus újdonság jelenik meg a tervekben. Az Avas beépítésének I. üteménél költségcsökkentési okból csökkentik a tervezett épületek magasságát. „már elkezdtük a IV. ötéves terv végrehajtását, de még nincsenek a tervezők kezében azok a rendeletek, amelyek a lakásberuházásokkal kapcsolatos, részletes előírásokat tartalmazták.”²⁷

A közvéleményt és a szakmát is foglalkoztathatta az új lakótelep tervezése, építése. A helyi sajtóban havonta-hetente jelentek meg különböző megközelítésű cikkek a tervezés kihívásairól. 1972. decemberében az Észak-Magyarország a Magyar Építőművészek Szövetsége országos elnökségének tagja, aki egyben a Városépítési és Tudományos Tervező Intézet munkatársa a Miskolci Művészklubban tartott előadásról számolt be. Problémának tartja (ami későbbi kritikákban rendre megjelenik), hogy a tervezőasztalon megálmodott épületek és környezetük a megvalósulásig kényszerek mentén változnak, hiszen a tervet módosítja a finanszírozó, a technológia alkalmazása, majd a kivitelező is. A cikk szerzője olyan polihisztor képét rajzolja meg, aki sokféle szakterületen is járatos az építészetben kívül.

²⁵ Csorba Barnabás: Lakótelep az Avas oldalán. *Észak-Magyarország*, 1972. 10.22. 7. [Haraszi Jenő, a KÉV miskolci főépítés-vezetőjének nyilatkozata]

²⁶ *Észak-Magyarország*, Fúrják az Avast. 1972. július 7. 12

²⁷ Adamovics Ilona, *Észak-Magyarország*, 1972. január 1. 5.

„A lakások alapterülete – ez gazdasági kényszer, egyelőre nem változik. Ám, éppen ezért úgy kell az új lakótelepek környezetét megalkotni, hogy amit a kis lakások funkciója nem elégít ki, azt a környezet pótolja... ez viszont máris városrendezési feladat, mert épületeket kell csoportosítani, intim, házak közötti területeket kell kialakítani és így tovább. Mindehhez pedig nem elég fűmaggal behinteni a szabad, területeket.”²⁸

A tervezés időszakát emiatt felfokozott várakozás, és pozitív jövőkép rajzolása jellemezte. Az újságcikkek, ha fel is vetettek problémákat, rendre várakozó megoldásokkal zárták az írásait.

„Az egyetemről fűtik az avasi lakótelepet? A városi tanács illetékesei tárgyalásokat folytatnák az Avason 1975-ig felépülő több mint két és fél ezer lakás távfűtési rendszerének terveiről. Az elképzelések szerint a lakótelep, s majdan az egész avasi városrész távfűtését az egyetemi fűtőmű bekapcsolásával oldanák meg. Ehhez az egyetem kazánjait a jelenlegi széntüzelésről gáztüzelésre kívánják átállítani és a felszabaduló tüzelőanyag-tárolóhelyeken újabb kazánok felszerelését tervezik. Ez a megoldás a város szempontjából lényegesen olcsóbbnak és gazdaságosabbnak ígérkezik, mint a korábban tervezett kohászati távfűtési rendszer kiépítése.”²⁹

„Az energiagazdálkodás szempontjából előtérbe kerül a távfűtés kialakítása. Az Avas déli oldalán épülő új lakótelepet is ilyen módon fogják fűteni, olajtüzelésű kazánokkal.”³⁰

Az óriási építkezések mellett a már mintának számító fejlesztés eredményeként külföldi városok lakótelepeinek tervezését is vállalták az Északterv mérnökei, a Jéna városba tervezett tereket a sajtóban is bemutatták. Feltételezhető, hogy enélkül is rengeteg megbízást kaptak. Az új technológiai megoldásokkal való munka szakmai kihívást jelenthetett az itt dolgozó építészmérnököknek. Ezt jelzi egyik lakótelepről szóló cikk címe: „Miskolcon jó építésznek lenni”.³¹

Az építkezések akadályai: közművek hiányossága és munkaerőhiány

„A negyedik ötéves terv időszakában Miskolcon kellene felépíteni a társasházak 50%-át.” A teljesítést két tényező is akadályozta. A városban nem készítették elő az építési területeket, és a közművek kiépítésének hiányában az építkezéseket nem tudták a terv szerint elkezdni. „A megyében előirányzott, mintegy 1100 lakás előközművesítéséhez mintegy 4 millió forintra lenne szükség a tervidőszakban, és ezt az összeget a helyi tanácsok jelenleg nem tudják biztosítani.”³²

²⁸ Ny. P.: Karmester marad-e az építész? A városfejlesztés gondjai. *Észak-Magyarország*, 1972. december 17. 6.

²⁹ *Déli Hírlap*, 1970. november 16.

³⁰ *Észak-Magyarország*, 1972. 10. május 12.

³¹ *Észak-Magyarország*, 1972. 10. május 12.

³² Hajdú Gábor: Fészekrakás – gondokkal *Észak-Magyarország*, 1972. április 20. 5.

„A városfejlesztéssel foglalkozó szakemberek helyzetét rendkívül megnehezíti, hogy egyetlen nagyobb összefüggő, szabad területünk, az Avas előközművesítése alaposan elhúzódtott, s a mélyépítést itt is csak nemrég tudtál; megkezdeni, holott a közművesítés nagy részével már készen kellene lenni.”³³

A másik problémát a munkaerő hiánya okozta, ami az építőipari vállalatok műszaki- és eszközbeszerzését sürgette. „A megyében 1971-re tervezett 2500 lakás mintegy 40-45 %-át tudják csak megépíteni” – írja a „Fészekrakás – gondokkal” című cikk szerzője. A problémát a sajtó a felszínen tartja: „...az építőanyagipar súlyos munkaerőgondjai különösen indokolttá teszik a tartalékok feltárását, a termelés jobb megszervezését.”³⁴

Az építkezések indulásával újabb és újabb feladatok jelentke meg. „A gondok között említették a tanácsi vezetők, hogy az Avason és a belvárosi lakótelepen kapacitáshiány, pontosabban szakemberhiány nehezíti a gázvezetékek megépítését. Pedig ha nem sikerül idejében végrehajtani ezt a feladatot, 1400 lakás üzembe helyezése szenvedhet késedelmet.” Az ivóvíz források korlátozottan álltak rendelkezésre. „Minden miskolci számára ismeretes, milyen nehézségek árán tudják csak biztosítani a város vízellátását.”³⁵

Az 1971-es Országos településhálózat-fejlesztési Koncepció a településekhez szerepköröket rendelt, és így a városok a szerepkörök mentén új hierarchiába szerveződtek. A városokra fókuszáló elképzelésben Győr, Debrecen, Szeged és Pécs mellett Miskolcnak kiemelt szerep jutott. Az anyagi javak elosztása követte a „kiemelt felsőfokú központ” besorolást, így jelentős összegekkel gazdálkodhatott, ennek következtében pedig jelentős fejlesztéseket hajthatott végre Miskolc. A kiemelt szerephez elvárások is tartoztak. „A központi tervező szervek a negyedik öt éves tervidőszakra vonatkozó lakásfejlesztési célkitűzések megállapításánál figyelembe vették Miskolc sajátos helyzetét, ezért irányozták elő a 11.190 lakás megépítését. Az elképzelések szerint ezzel Miskolc lakásellátottsági színvonala elérheti az országos vidéki városok átlagát, szám szerint azt, hogy 107 családra 100 lakás jusson.”³⁶

1973. január 25-én Bárczi Béla tanácselnök vezetésével ülést tartott Miskolc város Tanácsa Az ülésen részt vett Drótos László, az MSZMP Miskolc városi Bizottságának titkára. Az MSZMP KB határozata a lakásépítéssel kapcsolatosan hangsúlyozza: „biztosítani kell, hogy a lakásépítési terv keretében Budapestet és az öt kiemelt várost arányosan megillető lakások felépüljenek. A határozat végrehajtásából az következik, hogy a negyedik öt éves tervben lakásépítésünk nem marad el az országos átlagtól, a szám nem csökken tízezer alá. E hatalmas feladatra

³³ L. P.: A DH városfejlesztési fóruma. *Déli Hírlap* 1971. június 23.

³⁴ Csépanyi Lajos, *Észak-Magyarország*, 1972. május 24. 1.

³⁵ B. D.: Fegyelmezett, összehangolt munkával megvalósítható a lakásprogram. jelentés a képviselők számára. *Déli Hírlap*, 1974. április 7.

³⁶ *Észak-Magyarország*, 1972. június 09. 1.

pénzügyileg és műszakilag is fel kell készülni. A felszólalók hangsúlyozták: Miskolcon a lakás politikai kérdés, sokkal inkább, mint bármely más vidéki városban, ennek megfelelően mindent el kell követni a »zöld út« biztosításáért.³⁷

Az építés

Az építkezések magasépítészeti szakaszáról a sajtó lelkesen számol be. Szinte minden héten közölnek egy cikket az építkezés folyamatáról. Egyre sűrűsödnek a leírások mellett a fényképek. Így az építkezés folyamata jól követhető. A sokszor beállított, jól szerkesztett fotográfiák hangulata erősíti azt a víziót, amelyet a sajtó a tervek indulásától folyamatosan fenntartott.

„Jó néhány év múlva gyönyörű lakások, új házsorok díszítik majd az Avas déli oldalát. A nagy átalakítás, építés három ütemben történik. A Közlekedési Építő Vállalat miskolci főépítés-vezetőségének dolgozói az elmúlt év tavaszán kezdték meg az előközművesítést. A talaj megerősítésére 700 méter hosszú támfalat építenek, tíz kilométer hosszú csatorna-gerincvezetékét fektetnek le, 30 ezer négyzetméter felületű utat építenek, s mindezekhez 230 ezer köbméter földet mozgatnak meg. Külön munkaként négy épület lemez-alapozása is megtörténik ez évben, így a jövő év tavaszán, már megkezdhetik az első ház összeszerelését.

A szintkülönbségek miatt támfalak építése szükséges. Ennek építése előregyártott zsalublokkok segítségével történik.³⁸

A munkásember képe, aki áldozatkészen vesz részt az építésben erős hangsúlyt kapott attól kezdve, hogy a felszíni építkezés elkezdődött. Több esetben nevesítették a brigádok vezetőit, vagy jelzik, hogy a munkaidőn túl, esetleg éjszaka is dolgoznak, emelik be a paneleket.³⁹

„Az előrehaladás igen sok ember becsületes szorgos munkálkodásáról tanúskodik. Nagy elismeréssel szólnak Czomba Zoltán tíz tagú brigádjáról. E kollektíva főleg a támfalak építésében jeleskedik. Olykor ez nagy erőfeszítést, állhatatosságot kíván. Elismerésre méltó, hogy ha egy-egy szakasz betonozását megkezdik – miután ezt nem lehet abbahagyni –, a kollektíva nem nézi a műszak véget, az órák múlását, addig nem hagyja abba a munkát, amíg be nem fejezi. Molnár Béla tíz tagú brigádja a csőfektetésben Bakó a Imre 19 tagú kubikos brigádja viszont az útépítésben specialista.⁴⁰

„Igen örvendetes, hogy a több százezer tonna föld megmozgatását, szállítását nagyrészt nehézgépek segítségével végzik. Hogyan haladnak a munkával? A főépítésvezető és az építésvezető arról tájékoztat: a határidővel itt nem lesz baj. Sőt. Három héttel ezelőtt arra kérték őket, hogy – az eredeti igényeken túlmenően – segítsenek az épületek alapozásának előkészítésében is. A 21–24-es számú épület lemezalapozását vállalták, s ezen a Danyi, a Virág és a Munkácsi brigád nagy

³⁷ A városi tanács ülése Miskolcon. *Észak-Magyarország*, 1973. január 26. 2.

³⁸ Új városnegyed épül. *Észak-Magyarország*, 1972. október 28. 3.

³⁹ *Déli Hírlap*, 1973. június 25.

⁴⁰ Csorba Barnabás: Lakótelep az Avas oldalán. *Észak-Magyarország*, 1972. október 22. 7.

szorgalommal munkálkodik. Ezzel lehetővé teszik, hogy a jövő évben a BAÉV megkezdheti a lakások építését, összeszerelését házgyári elemekből. Ha minden sikerül, a jövő év szeptemberében az első lakók már be is költözhetnek az új lakásokba. Be, hiszen az előközművesítés nyomán, a házak felépítése után csak össze kell kötni a vezetékeket, s működnek a különféle víz- és hőrendszerek. Működhetnek, hiszen a KÉV – ugyancsak pótmunkaként – hozzákezdett a kis hőközpont, a kazánház építéséhez is.”⁴¹

A látványos építkezésről szóló híreket a sajtó heti rendszerességgel közölte. A „magas ház” vagy éppen a „kövér ház” elnevezések arra utalnak, hogy az építkezés a mindennapokban a közbeszéd tárgya volt, sokakat foglalkoztatott.

„Tegnap délután az alapok lerakását követően megkezdték a házgyári elemek szerelését a miskolci Avas- déli lakótelepen. Az első ütemben csaknem másfél ezer lakást építenek fel ezen a területen; ezek közül hétszázat az év végéig. Az első otthonokat a jövő év januárjában adják át.”⁴²

„Tíz nappal ezelőtt kezdték meg a panelszerelést az Avason. 1975-ig a városnak ezen a részén több mint 2100 lakást épít a BAÉV. Az első lakóépületekbe előreláthatólag jövő év szeptemberében költözhetnek be a lakók.”⁴³

„Két hónapja sincs, hogy befordultak az első trélerok az Avas-dél földhegyei mögé a házgyári elemekkel. M. Nagy István, az ÉPFU gépkocsivezetője azóta nap mint nap kétszer várakozik a daru alatt a hosszú szállítmánnyal. Olyan gyakorlatra tettek szert az utóbbi évek alatt, hogy minden mozdulatuk tökéletesen igazodik egymáshoz. Ennek köszönhető, hogy eddig 240 lakást szereltek össze az Avason.”⁴⁴

„Bizony, aki nagyon régen járt városunkban, s Budapest felől gépkocsival érkezik, elcsodálkozhat, s először talán el sem hiszi majd, hogy Miskolcon jár. Az avasi lakótelep – teljes elkészülte után – alapvetően megváltoztatja a város arculatát.”⁴⁵

„Lassan kibontakozóban van Miskolc legújabb lakótelepének panorámája. A lépcsőzetesen kialakított támfalak, épületsorok előre jelzik, hogy Miskolc egyik legszebb városnegyede születik az Avas Délen. Amit az építők elvégeztek a szűk félév alatt, az máris tiszteletre méltó, de a nagyobb munka még hátra van. Az alapozók, a szerelők nap mint nap nagyobb területeket biztosítanak a villany, a víz, a központifűtés szerelői számára.”⁴⁶

1974-től kezdve színesebb híradásokkal, a házak közötti közterek kialakításáról is beszámol a sajtó. A „Kizöldülnek az új lakótelepek” című cikkben az óvoda környékének parkosítására szánt 2 millió, majd a következő évben általánosan tervezett 11 millió forintról számolnak be.⁴⁷

⁴¹ Csorba Barnabás: Lakótelep az Avas oldalán. *Észak-Magyarország*, 1972. október 22. 7.

⁴² Építkezés az Avason. *Déli Hírlap*, 1973. május 16.

⁴³ *Déli Hírlap*, 1973. június 12.

⁴⁴ N. J.: Az Avas oldalán felépült az első magasház. *Déli Hírlap* 1973. július 30.

⁴⁵ Huszonöt éves a BAÉV. *Déli Hírlap*, 1973. szeptember 17. [BAÉV hirdetés]

⁴⁶ N. J.: Munka a tetőn. *Déli Hírlap*, 1974. január 03.

⁴⁷ Nagy József: Kizöldülnek az új lakótelepek. Milliók parkosításra. *Déli Hírlap*, 1974. február 14.

Negatív visszajelzések, aggályok

A problémák jelzését 1972-től közölte a sajtó, elsősorban a városlakók kényelmének csorbulása volt a panasz oka. „A megkezdődött építkezések előkészületei során a járművek teljesen tönkretették útjainkat, sőt, egy csővezeték lefektetése során széles területen felásták a talajt. Ezen a szakaszon járművel egyáltalán nem lehet átmenni, de gyalogosan is csak gumicsizmában.” „Lengyel Gyula lakóbizottsági elnök és a két utca lakói”⁴⁸

Az építkezések nem csak az Avason, hanem Miskolc egészén lendületet kaptak. „Sár ellen nincs gépünk?” címmel megjelent cikk panaszolja, hogy „A hatalmas teherautók behordják a városba, az Avasról ’az eső mossa le az utcára a sarat, és a sok építkezés miatt is nagy a városban a sár.”⁴⁹

Vajon voltak-e ellenérvek? Ha volt is, a sajtó azt nem közölte. Rövid, elsősorban az irodalmi rovatok környékén megjelent sorok árnyalták az általában pozitív képet felrajzoló írásokat. Adamovics Ilona élcelődő cikkeiből részlet: „Ugyan, ne kicsinyeskedjék már azzal a Pallos utcával! Képzeld! Az Avast is be fogjuk építeni! Sőt, többet mondok, az ötödik öt éves tervben – majd ezt az új időszámításunkat is megmagyarázom – beépítjük a Tetemvárt is.”⁵⁰

Az általános kétségek mellett komolyabb problémákat is taglalt a sajtó. Az egyik folyamatosan jelen lévő probléma az Avas hegy általajnak csúszása, ami nem csak az Avas-dél lakótelepet, hanem az Avas nyugati részét is érintette.

A fűtés, a villany és gázszolgáltatás terveit élénk sajtóérdeklődés követte, ahogyan a vízkészlet⁵¹, a tévéműsört vevő antennák technológiája is tárgyalásra került.⁵²

Az épületek átadása átlagosan 100 napot vett igénybe. Ennek részben a közművek hiányosságai, részben a lakások hibái voltak az okozói. „Nem megnyugtató a már átadott lakások garanciális javításának helyzete sem. részint a javítási idő egy évnél hosszabb elcsúszása miatt, részint pedig a lakásokban »felejtett« sok hiba miatt. Tavaly például egy-egy lakásra átlagosan még 4300 forintot kellett költeni – garanciális javítás címén.”⁵³ Időszakosan a beszállítók teljesítésének csúszása okozta a várakozást, sok épületben a liftek nem érkeztek meg időben. Ez pedig a 9 emeletes házak esetében az átadást lehetetlenné tette.⁵⁴

⁴⁸ *Észak-Magyarország*, 1972. március 9. 6.

⁴⁹ Orosz Júlia *Észak-Magyarország*, 1972. március 11. 8.

⁵⁰ Adamovics Ilona Márciusi Séták. *Észak-Magyarország*, 1972. március 19. 6.

⁵¹ Ny. I.: 400 millió köbméter víz A déli kavicsmező tartaléka. Egy miskolci geológus feltevése. *Déli Hírlap*: 1974. február 15.

⁵² Nagy József: A második programhoz. A régi mellé új antenna kell. *Déli Hírlap*, 1974. március 8.

⁵³ (braczkó): Rekordok éve, gondokkal. Száz nap lakó nélkül. *Déli Hírlap*, 1974. május 23.

⁵⁴ N. J.: Addig nem költözhetnek a lakók. Késnek a liftek az Avason. *Déli Hírlap*, 1974. június 7.

A megváltozott környezet, a „modern” látvány, a lakótelep építészeti sivárságának jelzése a sajtóban

A terv mellett szól az is, hogy egyúttal csaknem egységesnek tekinthető koncentrált helyen teljesen új városrész építhető fel a városmag mai központjához közel eső területen. Másrészt, a nagy összefüggő terület lehetővé teszi az eddigiéknél gyorsabb, folyamatos építkezést, és elhelyezkedésével javítja Miskolc csatornázási, közművesítési feltételeit is.

A lakónegyed városias hatását azzal kívánják fokozni, hogy a gerinc közepe táján – a Petneházy utcai lakótelep magasságában – külön városi alközpontot képeznek ki, melyben valamennyi nagyvároshoz méltó közintézmény számára helyet biztosítanak. A tervek külön érdekessége, hogy a városrészben szinte mindenütt emeletes gyalogjárókkal különítik el a gyalogos és járműforgalmat.⁵⁵

A környezetszennyezés rendszeres témája volt a napilapnak. A miskolci levegő szennyezettsége, és a szennyvíztisztító telep hiánya okozta vízszennyezés mellett egyre erősebben hangot adtak a zöldterületek megszűnése okozta problémáknak. „A másik súlyos probléma, hogy nincs egyensúlyban a beépített és a zöld övezetű területek aránya. A városkép rombolása szinte akadálytalanul folyik. A cement és az aszfalt terjeszkedésének nincs gátja. Az élő természet így kiszorul a városból, mert minden rendelkezésre álló területet beépítenek tekintet nélkül a távlati városfejlesztés perspektíváira.” [...] „Az Avason is mindössze 12 fa maradt a több ezerből.”⁵⁶

„Sokan szóvátették, hogy a sorban, egymás mellé épített tömbök látványa az útról meglehetősen egyhangú. Most a második épületsor elhelyezése már figyelemre méltó változást hoz; lassan kialakul majd az avasi városnegyed igazi arca. Az épületcsoportok megtörik az egyhangúságot is. Nem beszélve az új házigyári termékcsoporthoz tartozó elemekből készülő házakról, amelyek ugyancsak színesítik az eddig elkészült lakótelep együttes hatását.”⁵⁷

„Sok vád érte az elmúlt években a tervezőket, illetve az építőket amiatt, hogy az új lakótelepeken egyhangú szürkébe öltöztetnek minden épületet. Nos, az Avason már legalább az erkélyek falát és az ablakok keretét zöld, kék, narancs- sárga színűre festették.” Ugyanezen cikkben a változatosság érdekében készült új erkélyekről negatívan nyilatkozik a szerző: „Olvasóinknak már bemutattuk az új típusú házigyári lakásokhoz tervezett loggiát, így, a valóságban azonban másképpen mutat, valóban kissé nehézkesnek tűnik ez a szerkezet.”⁵⁸

1974-ben a litván építési miniszter miskolci látogatásáról számolt be a lap, ahol idézték a Vilniussal összevetett építészeti véleményeket. „A nagy szériának, a tömegesnek mindenben velejárója az egyhangúság.” [...] Az egyhangúság fárasztó.” Némi kritikát is megfogalmazott a litván látogató: „A miskolci erkélyek

⁵⁵ Lahucsky Péter: A DH városfejlesztési fóruma. *Déli Hírlap*, 1971. március 31.

⁵⁶ B. Gy. *Észak-Magyarország*, 1974. július 18. 3.

⁵⁷ N. J.: Összeszedték a kulcsokat. Beköltözés előtt az avasi lakótelepen. *Déli Hírlap*, 1974. július 20.

⁵⁸ Bekes Dezső: A DH várospolitikai fóruma. *Déli Hírlap*, 1974. augusztus 8.

kicsik, a homlokzatok egyhangúak. Nem igaz, hogy házgyári elemekből nem lehet változatos épületeket emelni és az sem igaz, hogy ez emelné a költségeket.” Pozitívumként említette, hogy „a magyar házgyári lakások belső elrendezése, felszereltsége, beépített bútorzata szebb, jobb, mint a miénk.”⁵⁹

Az első beköltözők vegyes érzelmekkel nyilatkoztak a beköltözésről: „Csor-kász Lászlóné volt a város legújabb lakótelepének első lakója. – Mikor ideköltöz-tünk, úgy éreztük, hogy egy halott városba kerültünk. A betonfalak végtelen ten-gerében egyedül maradtunk az óriási házban. Persze nem sok időnk volt gondol-kodni, mert a gondnoki állással millió teendő jár együtt. Felmosni a lépcsőket, rendbe tenni mindent. A középső nagy ablakok még most is piszkosak, mert egy-szerűen képtelenség lemosni őket. A széleiket is csak akrobatikus mutatványok árán lehetett letörölni. Egyébként csak egy hétig voltunk egyedül, mert utána már jött a Túróczi család, Váradiék és Bartháék. Sajnos, meleg vizünk még így sin-csen, mert állítólag csak akkor lehet megkezdeni a melegvíz-szolgáltatást, ha már legalább 15 lakást birtokba vettek.”⁶⁰

Összegzés

Az Avas lakótelep építését nagy érdeklődés övezte. Nem csak a helyit, az országos sajtót is foglalkoztatta a város méretű lakótelep építése. A cikkek hangvétele ket-tős beszéddel jellemezhető. Az erős politikai nyomás, a tervszerűen, és nagyon gyorsan végrehajtott építkezések és a bizonytalanságokat taglaló cikkek szinte fel-váltva jelentek meg. Sokszor egy-egy cikkben belül megjelenik ez a kettősség.

Két párhuzamos narratíva volt jelen. Az egyik narratíva szerint az Avas-dél la-kótelep számos olyan problémát megold majd, amiért a helyiek szót emeltek: a szolgáltatások hiányosságait, az intézmények nem elégséges jelenlétét, óvodák, bölcsődék, iskolák szűkösségét, az utak állapotát, és minőségi élethez szükséges modern lakásokat. A lakótelepre a szocialista tervezésnek példajaként vagy min-tájaként tekintettek, és ennek okán a beruházásnak minden körülmények között sikert kellett felmutatni.

A másik narratíva a beépítés tényét vagy jellegét, a növényzet eltűnését, a há-zak uniformizálását emelte ki az újság hasábjain.

A két lap között különbségeket lehet felfedezni az Avassal kapcsolatos cikkek-ben. A különbség a két lap területi különbségéből is adódik, hiszen az Észak-Ma-gyarország regionális feladatokat is ellátott, így beszámolt az Avas kapcsán több esetben Tiszaújvárosról, Ózdról és Kazincbarcikáról. A Déli Hírlap a miskolci vo-natkozásokat emelte ki, így nem adott másfelé kitekintéseket. Tartalmi különbség-ek is azonosíthatók. A Déli Hírlap mennyiségben és minőségben is sokkal több hírt közöl az építkezésről és az építkezés lehetséges következményeiről. Mivel erős politikai nyomás alatt és kiemelt finanszírozás mellett épült a lakótelep, ezért kritikai hangot az építkezés tényével kapcsolatban elvétve, rejtetten találunk. Az

⁵⁹ Onodvári Miklós *Észak-Magyarország*, 1974. július 23. 5.

⁶⁰ (erdős): *Költöznek már az Avasra. Az első fecskék. Déli Hírlap*, 1974. augusztus 8.

Észak-Magyarország napilap hangvétele is más, igyekszik a beruházások előnyeit hangsúlyozni.

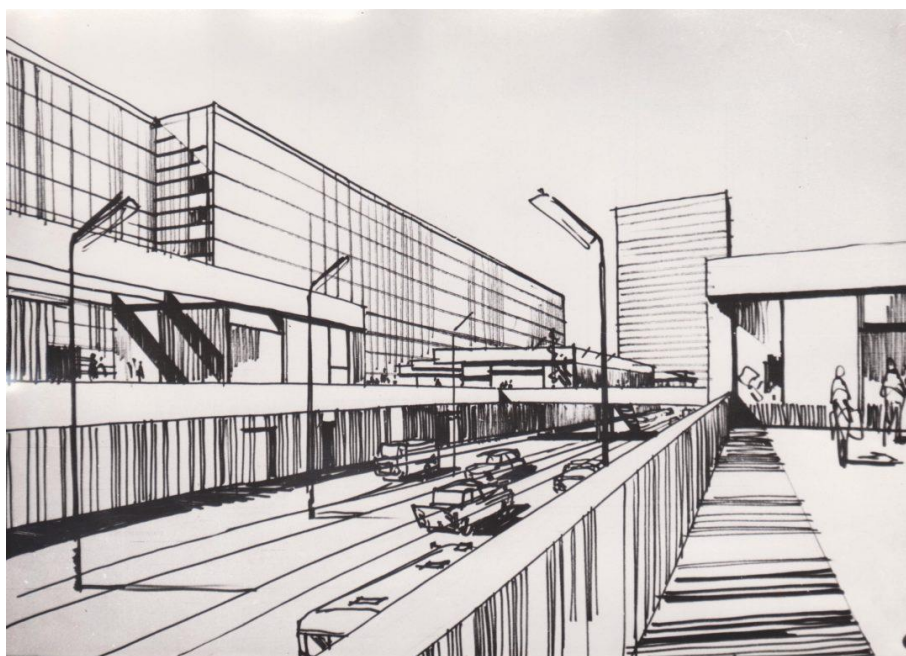
A két napilap híradásaiból árnyaltabb kép nyerhető arról az időszakról, amely még ma is sokszor túlpolitizált vagy éppen tabusított. Az épített környezet még sok évig velünk marad, és a jövő városfejlesztési elképzelésekhez sokat hozzáadhat az a mindennapi életből következő látószög, amit a napi sajtó közvetít.

A sajtó cikkeiből lépésről lépésre követhetjük az Avas-dél lakótelep építésének körülményeit, a tervezési fázisokat, azokat a víziókat, amelyet megálmodtak a város tervezői. Az építési területet lezárták, így a város közönsége csak kívülről szemlélhette, vagy ahogyan az utókor a sajtóból értesült a fejlesztés eredményiről. Ma már tudjuk, hogy a tervek egy része, különösen a közösségi és szolgáltatási funkciókat kiszolgáló építmények elmaradtak, vagy módosított formában épültek meg. A tervezett lakásmennyiséget a házgyárakban legyártották, felépítették és átadták használóiknak.

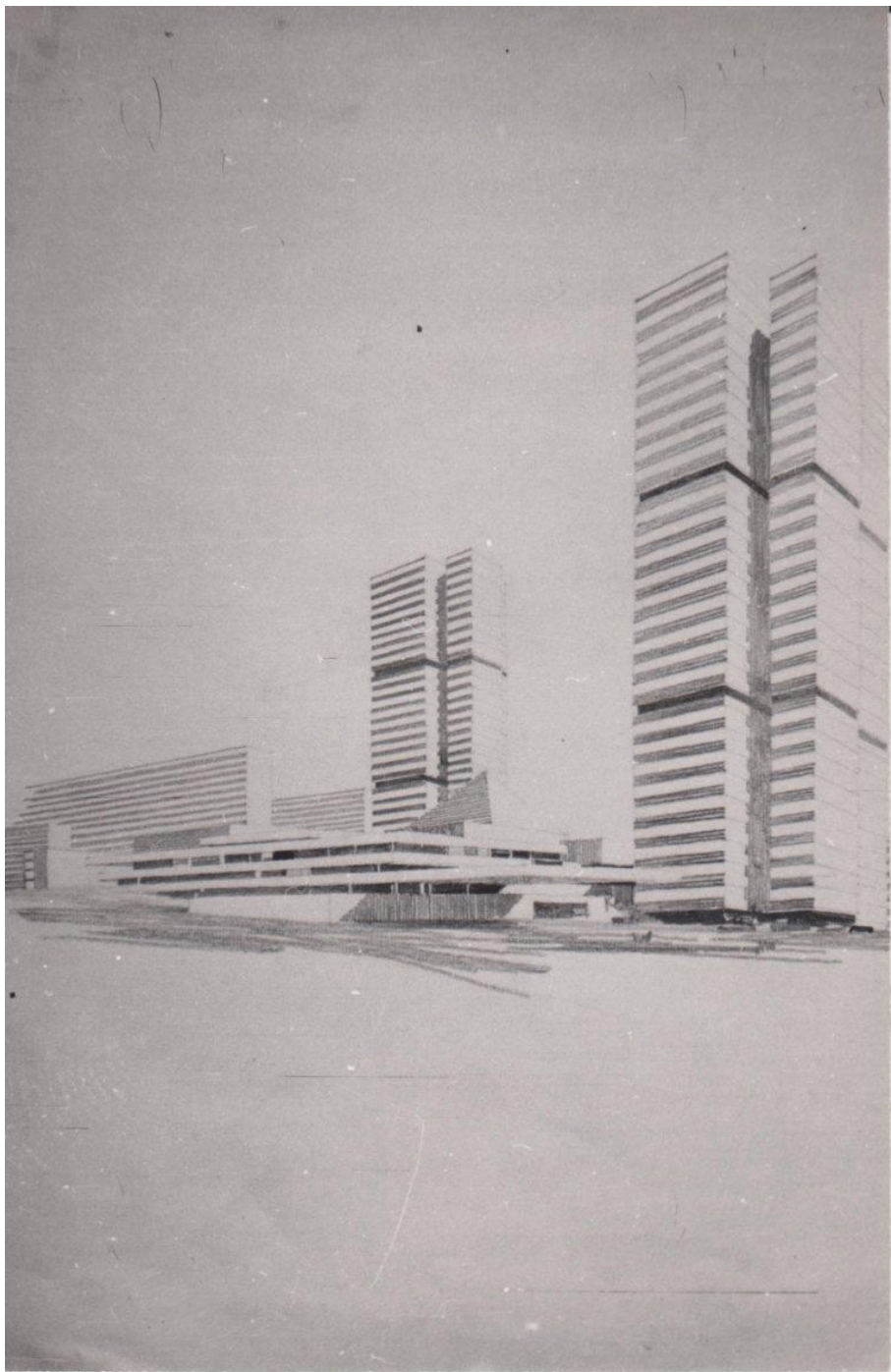

Függelék

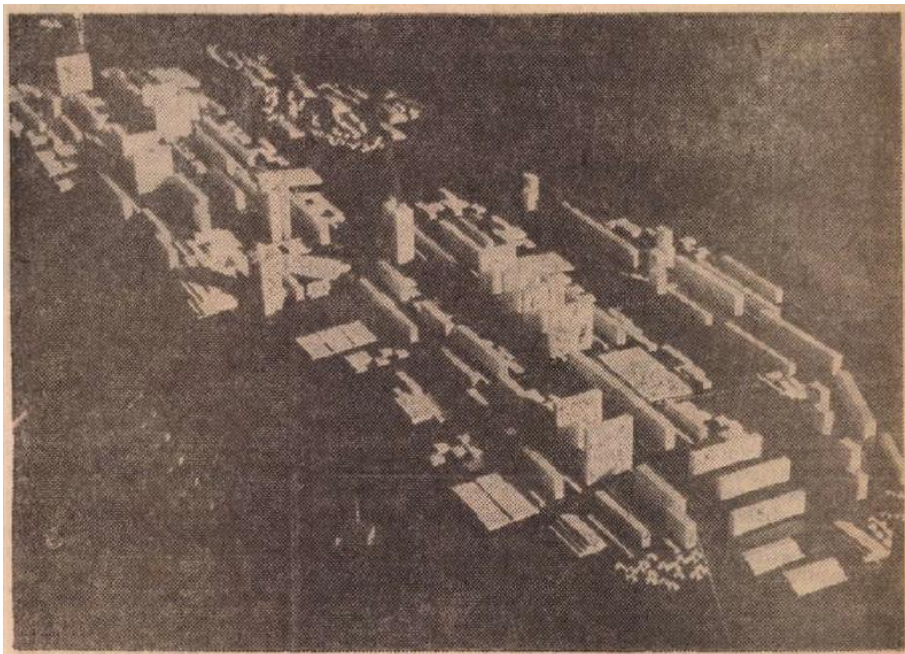
A tömbös és táblás – blokkos és paneles építési módról indult élénk vita az 1950-es évek közepétől jól nyomon követhető az építész szaklapok cikkeiben. A hatvanas években jelennek meg a paneles technológiával épülő lakótelepek első tervei, amelyet a Magyar Építőművészet című lap közölt. Ezek között a tervek között találjuk a miskolci Avas városrész terveit is. Az alábbi ábrán az Avas városrész látványtervéből látunk részletet. Tervezők: Heckenast Péter, Horváth István (Miskolci tervező Vállalat). A terveket a leírás szerint 55 ezer fő részére készítették: „A részletes rendezési terv alapkonceptiója a hazai konvencionális városépítési gyakorlatól eltérő, erőteljesen városias »city-szerűen« kompakt városépítészeti együttes létrehozását igyekszik megvalósítani.”

„Egészséges koncentrátság”
(*Magyar Építőművészet*, 1967/6. 24.)

Bevásárlóközpont magas épületekkel
(*Magyar Építőművészet*, 1967/6. 25.)

Beépítési terv modellfotója
(*Magyar Építőművészet*, 1967/6., 24.)

Az Avas városrész ötven évvel ezelőtt, 1973-ban kezdték el építeni. A lakótelepre 15.667 lakást terveztek, a geológiai viszonyok miatt az épületeknek csak egy része épülhetett meg. A 10.448 lakást 1980-ig építették. Heckenast Péter terveiből és vízióiból alig valósult meg valami. A monumentális és futurisztikus elképzelésből a tervek a títustervek felé alakultak. A megálmodott közterekkel, parkokkal, funkciójában és kinézetében is változatos épületekkel tagolt városrészből a megvalósult építkezés a lakóépületekre koncentrált. És hasonlóan sok város lakótelepéhez a közösségi terek kialakítása elmaradt.

BIBLIOGRÁFIA

FARAGÓ 2022

FARAGÓ László: Mellé tett telefon. A kádári nyilvánosság vidék-városi szerkesztősége. In: *Város és valósága*. Szerk. BOGNÁR László. et al. Miskolc, Aldebaran Kutatóműhely, 2022. 95-105.

HEGEDŰS – TOSICS 1993

HEGEDŰS József – TOSICS Iván: *A lakásrendszer szociológiai és közgazdasági elemzése. Kandidátusi értekezés*, Budapest, 1993. <https://mri.hu/wp-content/uploads/2020/02/Heged%C3%BCs-%C3%A9s-Tosics-1993-A-lak%C3%A1srendszer-szociol%C3%B3giai-%C3%A9s-k%C3%B6zgazdas%C3%A1gi-elemz.pdf> [Letöltés: 2023.12.28.]

MIHÁLYI 2020

MIHÁLYI Helga: Lélekszám és társai – Kis miskolci demográfia. *Szellem és tudomány*. 2020. 11. évf. különszám. 454-465.

R. NAGY 2020

R. NAGY József: A munkáskép változásai médiaeseményekben. In: *Munkás - kultúra - örökség: Munkások a rendszerváltás előtt és után Kelet-Közép-Európában és Magyarországon*. Szerk. BARTHA Eszter – TÓTH András – VALUCH Tibor. Pécs, Kronosz, 2020. 355-376.

R. NAGY 2023

R. NAGY József: A 2010-es borsodi árvíz fényképes reprezentációja a nyomtatott sajtóban. In: *Ünnepi tanulmányok Kürti László 70. születésnapjára*. Szerk. FAZEKAS, Csaba. Miskolc, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, 2023, 257-278.

Idézett helyi sajtó

(braczkó): Rekordok éve, gondokkal. Száz nap lakó nélkül. *Déli Hírlap*. 1974. május 23.

(erdős): Költöznek már az Avasra. Az első fecskék. *Déli Hírlap* 1974. augusztus 8.

A szebb Miskolcért. Képzőművészek és építőművészek tanácskozása. *Déli Hírlap* 1970. március 12. (p-l)

A városi tanács ülése Miskolcon. *Észak-Magyarország*, 1973. január 26. 2.

Adamovics Ilona *Észak-Magyarország*, 1972. január 1. 5.

Adamovics Ilona Márciusi Séták. *Észak-Magyarország*, 1972. március 19. 6.

B. D.: Fegyelmezett, összehangolt munkával megvalósítható a lakásprogram. jelentés a képviselők számára. *Déli Hírlap* 1974. április 7.

B. Gy. *Észak-Magyarország*, 1974. július 18. 3.

Bekes Dezső: *A DH várospolitikai fóruma*. 1974. augusztus 8.

Csépányi Lajos *Észak-Magyarország*, 1972. április 02. 5.

Csépányi Lajos *Észak-Magyarország*, 1972. május 24. 1.

Csorba Barnabás: Lakótelep az Avas oldalán. *Észak-Magyarország*, 1972. október 22. 7. (Haraszi Jenő, a KÉV miskolci főépítésvezetője nyilatkozata)

Csorba Barnabás: Lakótelep az Avas oldalán. *Észak-Magyarország*, 1972. október 22. 7.

Csorba Barnabás: Lakótelep az Avas oldalán. *Észak-Magyarország*, 1972. október 22. 7.

Déli Hírlap 1970. február 11. 3.

Déli Hírlap 1970. január 8. 1.

Déli Hírlap 1970. november 16.

Déli Hírlap 1970. március 20. (nagy)

Déli Hírlap 1973. június 25.

Déli Hírlap 1973. június 12.

Déli Hírlap, 1970. március 5.

Építkezés az Avason. *Déli Hírlap* 1973. május 16.

Erről beszámol a *Déli Hírlap* 1970. október 21-i számában.

Észak-Magyarország, 1972. október 05. 12.

Észak-Magyarország, 1972. október 05. 12.

Észak-Magyarország, 1972. március 9. 6.

Észak-Magyarország, 1972. június 09. 1.

Észak-Magyarország, Fúrják az Avast. 1972. július 07. 12.

Hajdú Gábor: Fészekrakás – gondokkal *Észak-Magyarország*, 1972. április 20. 5.

Huszonöt éves a BÁÉV. *Déli Hírlap* 1973. szeptember 17. (BÁÉV hirdetés)

L. P.: A DH városfejlesztési fóruma. *Déli Hírlap* 1971. június 23.

Lahucsky Péter: A DH városfejlesztési fóruma. *Déli Hírlap* 1971. március 31.

Lahucsky Péter: Nyolc emeletnél kisebb ház nem lesz. Jövőre kezdik az avasi lakótelep építését. *Déli Hírlap*, 1970. június 11.

N. J.: Addig nem költözhetnek a lakók. Késnek a liftek az Avason. *Déli Hírlap* 1974. június 7.

N. J.: Az Avas oldalán felépült az első magasház. *Déli Hírlap* 1973. július 30.

N. J.: Munka a tetőn. *Déli Hírlap* 1974. január 03.

N. J.: Összeszedték a kulcsokat. Beköltözés előtt az avasi lakótelepen. *Déli Hírlap* 1974. július 20.

Nagy József: A második programhoz. A régi mellé új antenna kell. *Déli Hírlap* 1974. március 8.

Nagy József: Geológusok segítenek az építőknek. Az Avas anatómiája. Kossuth-díjas professzor az altalajmozgásokról. *Déli Hírlap*, 1970. február 19.

Nagy József: Kizöldülnek az új lakótelepek. Milliók parkosításra. *Déli Hírlap* 1974. február 14.

Ny. I.: 400 millió köbméter víz A déli kavicsmező tartaléka. Egy miskolci geológus feltevése. *Déli Hírlap*: 1974. február 15.

Ny. P.: Karmester marad-e az építész? A városfejlesztés gondjai. *Észak-Magyarország*, 1972. december 17. 6.

Onodvári Miklós *Észak-Magyarország*, 1974.07.23. 5.

Orosz Júlia *Észak-Magyarország*, 1972. március 11. 8.

Új OTP fiókok. *Déli Hírlap*, 1970. március 6.

Új városnegyed épül. *Észak-Magyarország*, 1972. 10.28. 3.

Részlet Bárczi Béla, Miskolc megyei jogú város Tanácsának elnökével készített interjúból. *Észak-Magyarország*, 1972. március 26. 5.

Internetes források

<https://www.boon.hu/helyi-kozelet/2019/12/75-eves-az-eszak-magyarország>
2019.12.06. 14:00 [Letöltés: 2023.12.28.]

<https://minap.hu/cikk/miskolc-tortenelmet-irta-deli-hirlap> [Letöltés: 2023.12.28.]

https://jogkodex.hu/jsz/1970_2_torveny_7332452 [Letöltés: 2023.12.28.]

https://jogkodex.hu/jsz/1970_2_torveny_7332452 [Letöltés: 2023.12.28.]

Faragó László

A magaságys közösségi tér médiareprezentációja Kazincbarcikán¹

A magaságysok megépítése Kazincbarcika három egymás melletti terén az elmúlt hónapok városi médiareprezentációjának egyik nem kifejezetten kiemelkedő fejezete volt. A közösségi tér átalakításának kísérletéről minden városi médium beszámolt, de azt nem lehet mondani, hogy ez a zöld kezdeményezés, a szociális célú városrehabilitációs program egyik része, túlzottan nagy figyelmet kapott volna a helybeliek között és a kazincbarcikaiaknak szóló médiareprezentációkban. A városi közösségi kertek kialakítása minden esetre ott szerepelt a Magyar Távírási Iroda hírei sorában, vagyis országos jelentőségűnek is mondhatnánk. A régió egyik meghatározó online és sugárzott rádiójában, a RádióM-ben is többször elhangzott. A magaságysok elhelyezésre alkalmas területet a Májusi 1-je út és az Építők útja közötti tereken, a korábban kevésbé gondozott Ifjómunkás térből kanyarították ki. Az egyik hírben még úgy szerepelt, hogy a közösségi kertek parcelláit megpályáztatják majd. Az önkormányzat azoknak a lakóknak, lakóközösségeknek a jelentkezését várta, akik felelősséggel és lelkiismeretesen gondoznák a rájuk bízott kertrészt. A parcellák hasznosítását a Kazincbarcikai Szociális Szolgáltató Központ fogja koordinálni, a biogazdálkodással kapcsolatban pedig a Barcika Park Nonprofit Kft ad majd szakmai tanácsokat – derült ki nyár elején a város hivatalos közleményéből. A remek elképzelésre a városi a Regionális Fejlesztési Alapból csaknem kétszázmillió forint állt rendelkezésre. A magaságysok azóta sem kerültek a figyelem középpontjába, a Kazincbarcikához köthető közösségi portálok használói sem mutatnak különösebb érdeklődést a kezdeményezés iránt. Mindezek alapján azt feltételezem, hogy a szociális célú városrehabilitáció ilyen formája kevésbé „mozgatta meg” az ott élőket. A közösségi tér alakításának magaságysokhoz köthető formája egyelőre nem vezetett sikerhez a Borsod-Abaúj Zemplén vármegyében lévő városban. A következőkben szeretném személyes résztvevő megfigyeléssel, és az Ifjómunkás téren készült interjúk segítségével elemezni az előbbi állítást. A dolgozatban rögzítem, tipizálom a közösségi kertek létrehozásának formáit és megkeresem azokat a médiareprezentációkat, amelyeket az utóbbi időben tettek közzé a témában. A magaságysok mint közösségi tér elképzelést annál is inkább helyesnek vélem, mert része lehet a lokális közösségi index (LKI) kialakításának, a városhoz tartozás elmélyítésének.

¹ A tanulmány a NKFI-143598 számú, „Közterek kutatás nem organikus városokban” című pályázat keretében készült.

Közösségi tér, lokális index

A közösségi élmény fenntarthatóságának egyik terepe az a közösségi tér, amelyet a környéken élők, az ott lakók együtt használnak, alakítanak – vagy éppen takarítanak. Közösségi térnek tekintem mindezek után azt a rendszerint fizikailag is jól körülhatárolható területet, ahol a lakótelepen élők közül többen, spontán vagy valamilyen rituáléhoz kötve találkoznak, a csoport tagjai között munkakapcsolat és interakció alakul ki. Ráadásul az itt artikulálódó narratív emlékezet hozzájárul a szubkultúra társadalmi evolúciójához, fenntartja a kapcsolatot a település más részeiben élők mindennapi megélhető történelme és a kommunikatív visszatekintése között. Közösségi tér tehát az, ahol társadalmi kapcsolataink, mentális közérzetünk, tudati orientációink alakulása merőben összefügg a bennünket körülvevő struktúrával. Mindez hozzájárul a lokális kötődési index erősítéséhez.² A magasságások alkotta tér tehát a lakótelepi integráció szimbolikus közttere. Ehhez azonban az kell, hogy ne csupán az ablak és a függöny mögül vegyenek részt a közösségi kert alakításában, hanem tevékeny részt vállaljanak a fenntartható gondozásban is. Ehhez mindenképp szükség van a lokális elköteleződéshez. A lokális kötődés indexe először is azt mutatja meg, hogy az illető mennyire „beágyazott”, integrálódott a helyi (esetünkben lakótelepi) közösségbe. Azon túl, hogy természetesen a teret körülvevő lépcsőház valamelyikéből nyílik az otthona. Azt is vizsgálni kell, hogy mióta él ott. Bár hozzá kell tenni, hogy a társadalmi integráció a mentális állapottól, a habitustól is függ. Vagyis akár egy újonnan beköltöző is válhat a közösség aktív és elfogadott tagjává. Míg egy régóta ott lakó is maradhat a négy fal között és egyáltalán nem válik elfogadott tagjává a közösségnek.

Az index második tényezője (LKI2) a közösségi aktivitást vizsgálja, amely azt mutatja, hogy az interjúalany rendelkezik-e olyan tudással, elhivatottsággal, amelyet a közösség igénybe tud venni. Ez lehet szakma, vagy olyan képesség, amely a helyi társadalomnak hasznos. A lokális kötődés indexét vizsgálhatjuk kommunikációs szempontból is (LKI3). A passzivitást és a folyamatos elzárkózást írja le a Jakobson, vagy a Glaude Shannon és Warren Weaver által megfogalmazott strukturalista modell. Míg Tolcsvai-Nagy a funkcionális (Ferdinand de Saussure-féle) modellben „a beszélőtársak közös cselekvését és megértését feltételezi, a kommunikációt dinamikus közösségi tevékenységnek tekinti.”³ Nyilvánvaló, hogy a lokális kötődési indexben azok foglalhatnak el jobb helyet, akik a perцепciós térben képesek a reflexiós beszélgetésre, gondolkodásra és nem csupán „posta” metaforát részesítik előnyben. (ld. uo.) Az együttműködés itt nem más, mint a kölcsönös megértés, az egymásra találás, a megegyezés terméke. A közösségben betöltött szerep is válhat a kötődési index részévé (LKI3). Ezt egy másik tanulmányban a munkahelyhez kapcsoltam.⁴ Az a helyszíni beszélgetésekből kitudt, hogy mindhárom, az Ifjúmunkás téren lévő közösségi kertnek van egy magát

² FARAGÓ 2023a.

³ TOLCSVAI NAGY 2020.

⁴ FARAGÓ 2023c.

felelősnek kinevező „irányítója”, aki adott esetben tartja a kapcsolatot az önkormányzattal, ezen kívül illetékesnek tartja magát, hogy megszólaljon a médiamegjelenésekben. Későbbi interjúalanyom, Molnár Péter főépítész elmondta, hogy kisebb médiapánik keveredett abból, hogy a helyi tévé riportere nem a magát felelősnek kinevező kertgazdát kérdezte az egyik riportban. Mindezt természetesen csak a helyi közösségben tette szóvá az illető. Úgy tűnik tehát, hogy a magaságyság kertközösség „hangja” csupán a házfalakkal körbezárt tér széléig terjed.

A sufniparcellák árnyékában

A kazincbarcikai lakótelepek, a „Sztálin-barokk” épületei vagy a később épült beton- vagy téglalapületek sorházai már több ugrásnyira kerültek a természetes emberi közegtől. Az „ősállapotban”, elsősorban a falusi gazdálkodásra jellemző településszerkezetben az önellátásra alkalmas földbirtokok közvetlenül a lakóépület mellett helyezkedtek el, folyamatos feladatot, fizikai és innovatív munkát adva az ott élőknek. A bérházak-betonsorházak felépültével az önállátáshoz szükséges birtoktestek távolra kerültek. Maga az önállátás fogalma és annak igénye kikerült a posztmodern ember szótárából, felváltotta a fogyasztói társadalom. A most aktív korúak, de sok esetben már a nyugdíjasok is így vannak ezzel, nem mutatnak semmiféle igényt a mezőgazdasági gazdálkodásra. Jelesül, mert egyáltalán nem rögzült a szocializációjuk során. Vagyis számukra a közösségi kert érdektelen, sőt értéktelen. Mások viszont, akik otthonról magukkal cipelik a kerti munka fáradtságát és terméseit is, jól jön, ha felkínálnak nekik egy kiskerti parcellát. A nagyvárosi betontömbök között néhány négyzetméternyi földmozaikok maradtak a lépcsőházak bejáratai mellett, amelyeket talán takarékoságból, később már tudatosan nem borították végig járdalappal, nem betonozták le, nem fedték le aszfalttal. Ezeket a néhány négyzetméteres, lepedőnyi területeket kezdték gondozni és elsősorban virággal beültetni az ott lakók. Nyilván, mindennek előtt a hatvanon túli nyugdíjas generáció tagjai, akik egyébként majdnem a teljes tétlenségben élték mindennapjaikat a másfél szoba összkomfortban.

Ezek a parcellácskák ma is megvannak, mindig lesz, aki átveszi a gondozást. Ilyenkor megújul a színes drótból, műanyagflakonokból készült kerítés, ami arra hivatott, hogy a nemtörődöm vagy a csak azért is vandál fiatalok, felnőttek ne tudják letiporni a tulipánokat, őszirózsákat, chilipaprika palántákat. A mikro-parcellákon is végbemegy, nyomot hagy a társadalmi evolúció.⁵ A hangsúly azonban az emberekben lévő, önfenntartó gazdálkodásra vágyó attitűdön van, amit a lakótelepek kialakításánál nemigen tudtak kielégíteni. Nem véletlen, hogy a múlt század hetvenes éveiben szinte minden magyarországi város mellett megjelentek azok a néhány száz négyzetméteres kiskertek is, ahol a betontömbökbe, emeletes sorházakba dugott családok kertészkedhettek, sufnit építettek, elbújhattak a lépcsőházsomszéd pillantásai elől. Ezen kívül pedig kiegészíthették a családfenntartáshoz szükséges élelmiszerkészletet.

⁵ CSIZMADY 2012.; CSIZMADY – CSURGÓ 2012.

A hétvégi birtokok jelentős részben devalválódtak az utóbbi időben, lehet, amiatt is, hogy messze vannak a lakóhelyektől, nem tudták megvédeni a deviáns viselkedéstől. Sokhelyütt látni Miskolc környékén is az elrozsdásodott, porladó, magukra hagyott épületeket, amelyeket felnő a gaz, a természet próbálja visszahódítani magának a természetes állapotot. A szűnparcellák magára hagyása fakadhat abból is, hogy az ötven-hatvan évvel ezelőtt kiosztott birtokok helyét nem a későbbi gazdálkodók jelölték ki, hanem városrendezési, íróasztal melletti elképzelésként születtek meg. A társadalmi megújulást tekintve ez olyan kísérlet volt, amihez nem társult mindenütt a közösségi kánon.

Érdeemes ezek után vizsgálni azt is, hogy a szociális városrehabilitáció kinek a kezdeményezésére valósult meg Borsodban. Két alapvető típust tudok bemutatni. Miskolcon, az Avason közösségi kezdeményezésre jött létre az Avasi Arborétum Baráti Kör. Az egyesület keretet teremt a formális működésnek. A területet felosztották mintegy 180 parcellára. A birtokot bekerítik és akár szigorúnak tekinthető házirendet alakítanak ki, amelyet a tagok elfogadtak. Jellemző, hogy időről időre előfordul, hogy valaki nem akarja tudomásul venni az egyesület kötelmeit, ezeket eltanácsolják a szervezethez, de az egyesült alapítói maguk kezdeményezték a betonrengeteg mellett a közösségi keretet. Ez kertművelő baráti kör olyan népszerű, hogy csak „kihalásos” alapon van lehetőség bekerülni, és mindig sorban állnak a megüresedő parcellákért. Érdekesség, hogy a miskolci Avas-hegy befogad egy másik közösségi kezdeményezést is, amely külső megjelenésében már inkább a kazincbarcikai magaságys-közösségi térhez hasonlít. Létrehozása azonban „bottom up” vagyis szintén alulról jövő kezdeményezés volt, amihez a város a zöld szociális rehabilitáció keretében adta a hozzájárulását. Az Avasi Paradicsom Közösségi Kertet a Dialóg Egyesület a működteti, jellemző, hogy mindkét avasi közösségi birtok kerítéssel van körbevéve. A kazincbarcikai magaságysokat, az előbbiekkal szemben a borsodi város önkormányzata kezdeményezte, tervezte és a városháza tervezőasztalán hozták létre.

Magaságysok: ajándék a hátrányos helyzetű ott lakóknak

Hogyan választották ki azt, hogy ezeken a területeken csinálják meg a magaságysokat? – kérdeztem egy helyszíni interjúban Molnár Péter főépítészről. Mint kiderült ennek több oka is volt. Az egyik az igazságosság. A környéken másutt, az Építők útján vagy a Május 1-je úton szinte mindenütt beépültek a közterek, ez a terület viszont, mostohasorban volt itt a térképen.

„Még azt is hozzá tehetném, hogy amolyan városszéli területnek számított. Akár fűnyírásban, virágosításban, parkosításban nem szerepelt a prioritás között. Az volt az egyik cél, hogy kapjanak valami olyat, ami tényleg az övék. Úgy értem, amilyen máshol nincs, és egyébként remekül adja magát a hely is. Az épületek körbe fogják a teret, nincsenek játszóparkok, még egy kiülő pad, virágágy vagy szökőkút sem volt itt. Eléggé magára maradt terek voltak ezek, ahol szinte semmi sem

történt. Az itteni közösségi élet felélénkítése volt a másik kiinduló pont. A lakosság vonzása ezekhez a kezdeményezésekhez itt a legjobb. Ez az első ajándék, amit célzottan ők kaptak. Másutt egyébként még a parkosítás is sokkal intenzívebb volt. A környékbeli épületek meglehetősen rossz állapotban vannak. Hogy is fogalmazott az olasz építész, hogy a „Sztálin-barokk” szomszédságában vagyunk, Ózdra és Kazincbarcikára jellemző ez az építészet. Egyébként furcsa mód nagyon sok még itt a bérház, szóval ezeknek a lakásoknak a többségét bérelik az itt élők.”

Kiderült, hogy a lakók többsége az önkormányzattól veszi kölcsön a lakásokat és azon is komoly vita folyik, hogy valójában mennyire tudnak így a bennlakók gondos gazdáik lenni az otthonoknak.

„Szóval ez nem annyira tipikus mai magyar környék, vagy kisvárosi tér. Talán még Ózdon jellemző. Nehézipar mellett alakultak, egyidőben épültek a városmag körül. A bérházrendszert az ipar idetelepülésével rohammunkával húztak fel. A tereket is hamarjában építették, és azért van sok baj a növényekkel is. Akkor a leggyorsabban növekvő fajtákat ültették el és mostanra kezdenek kiöregedni a növények. Nagyon sok gondozni való akad ezekkel a kőrissel, zöld juharokkal. Mostanra kerültek olyan állapotba, hogy cserélni kéne őket, akár a faállomány háromnegyedét.”

„Nemcsak azért, mert elöregedtek, hanem csúnyák, nincs semmi dekorációs értékük. Van, amelyik már túl nőtt a házakon, képtelenség korábban tartani, nem szerencsés és egyébként is, balesetveszélyes. A lehullott leveleken pedig sokan elcsúsztak, különösen ilyen esős időben, mint most. Mert sokszor csak a szél fújja el az avart, megpróbáljuk persze összegyűjteni a leveleket, de nem lehetnek ott a munkások egyszerre mindenütt. Az itt lakók pedig eddig nemigen serénykedtek.”

Amikor ez az ötlet felmerült, hogy magas ágyásokat építenek, akkor próbáltak valamilyen más települést esetleg másolni, vagy csak egyszerűen az volt a koncepció, hogy itt ez a kihasználatlan tér, valamit kéne kezdeni vele? – kérdeztem Molnár Péter főépítésztől. Nos, ahogy korábban is elmondtam, a terv az íróasztalon született, de próbálták megtudni a környékbeliek véleményét is.

„Volt lakossági fórum, mérsékelt érdeklődéssel, de azért mégis úgy tapasztaltam, hogy örültek, hogy bármi is történik. A magaságyás-dobozok újrahasznosított anyagból készültek. Igen, ezek pályázati ágyások, mindent pályázati pénzből sikerül megvalósítani. Maga a láda kötőanyaggal préselt faforgácsos anyag. Szóval hajszálpontosan nem tudom, de látszik rajta, hogy a faforgács van összepréselve. Egy picit olyan hatása van, mint a kőnek, tehát, stabilnak tűnik. Remélem, hogy

egyhamar nem megy tönkre. Valaki azt kérdezte tőlem, hogy lebomlik-e, hát ne bomolják!”

„A méretüket tekintve 2,5 méterszer egy méteres 'téglák', a magasságuk nyolcvan centi lehet, tehát mondjuk művelni is viszonylag könnyű. Az volt a cél, hogy ne kelljen hajlogatni, sem lábujjhegyre állni, ez pont egy jó méret. Ahogy látja, ezek olyanok, mint a Lego-kockák, lehet őket egymás mellé tenni, együvé építeni, különböző formákat kialakítani. Az embernek rá van bízva a fantáziájára, hogy mit csinál belőle. Körülbelül meghatároztuk magukban, hogy ekkora területre mekkora felületet lehetne, vagy kellene készíteni, megnéztük, mi a gyakorlat másutt és úgy rendeltük meg az ágyásokat. Ezen a téren, ahol állunk készült egy kővel kirakott járda is, amelyik keresztbe szeli a teret és az ágyások mellett, között visz el. Az ágyások közt is építettünk kavicsos ösvényt, hogy eső után se kelljen sárban tapicskolni.”

A lakossági fórumon elmondták, hogy megépítik az itt élőknek a magaságásokat, és akkor a lakók, akiknek esetleg van kedvük ehhez, jöhetnek, pályázhattak, hogy ők műveljék a közösségi birtokot? Legalább is ezt hallottam és láttam azokban a riportokban, amelyeket annak idején a magaságások megépítése után mutattak be a városi hírportálokon.

„Nem kell pályázni, végül is ez teljesen, rajtuk múlik, hogy ki jön le gazolni vagy ültetni. Tehát nincs kimondott gazdája. Nincs, és azért mégis van... Mert kialakult, hogy minden téren van egy asszony, aki, mint egy vezéregyéniség azért felügyel, rendezkedik, kimondva, kimondatlan a magaságás közösségi tér gazdája. De nem azért, mert pályázott volna, hanem mert kezébe vette az irányítást. Szóval van egy Kovácsné, (direkt nem az igazi nevét mondom), aki dolgozik itt, de nem lehet azt mondani, hogy ő a kinevezett felelős.”

Mi került az ágyásokba? Rábízták az emberekre, hogy majd beültetik valamivel, tegyék fel, paradicsommal, káposztával, látok itt a szélső soron szőlőt?

„Javaslatok voltak, de úgy gondoltuk, hogy a legjobb a fűszerágyás olyan szempontból, hogy a fűszer az ugye, az kisterületen tud nagy örömet okozni, mindenki csíphet belőle, viszonylag igénytelen és jut belőle tényleg sok embernek, azoknak is, akiknek esetleg nem a térre néz az ablakuk. A paradicsomon szerintem sok vita lett volna, de a majoránánát, bazsalikomot, könnyen el tudják osztani egymás között.”

Természet, a közösség és a hagyomány

A kazincbarcikai várostervezés a közösségi kertek létrehozásával, a szociális tér-rehabilitációjával véleményem szerint azt szerette volna elérni, hogy az ott élő, jobbra leszakadt társadalmi rétegnek valamilyen mentális kitörési pontot nyújtson. A közösségi kert nem csupán visszatérés a természethez, a hagyományok újragondolása, hanem ezzel együtt a közösségteremtést szolgálta. A közösségen belül kialakul az egymást segítők csoportja, de legalább is az egymásra figyelő közösség mentálisan sokkal kevésbé sérülékeny, mint azok, akik a világ elől ajtónyi távolságban élik magányukat. Szelényi Iván egy tanulmányában hangsúlyozta, hogy a „városrészek fizikai arculatának alakításával eldöntik azok társadalmi összetételét is, tehát befolyásolja a szegregációs folyamatokat. Mindaddig, míg a várostervezés az ott lévő lakások szempontjából homogén területeket hoz létre, homogenizálja azok lakosságát is”⁶. Kazincbarcikán az Ifjú munkás tér lakóinak összetételén nem tudnak változtatni. A bérlakásoktól egyelőre nem szabadul meg a város, nem adja el ezeket. Ugyanakkor érdemi felújításra sem mutatkozik akarat. Érdemes körbe nézni a közösségi kert felől: a házak homloklzata málladozik, az

⁶ SZELÉNYI 1990.

ablakokon lévő függönyök sok helyen a rendtelenséget sejtetik. Amikor a magasságokról döntöttek, a városi ítések a tér rendbetételét is elhatározták. A Lego-szerűen összerakott magasságások a tervezettséget mutatják, vagyis példát adnak a rendről, ez egyébként a közösségi kertről szóló médiaabsztrakciókban is visszaköszön. Ottjártamkor láttam, hogy az egyik fához gyűjtötték össze a fákról letördelt rőzsét, vagyis nem szanaszét hevert, hanem összerakva arra várt, hogy elvigyék, mint zöldhulladékot. S ha már itt tartunk meg kell említeni, hogy a közösségi kertekhez komposztkeretet is állítottak, ahová akár a lakásokban keletkező zöldmaradékot is le lehet vinni, mint ahogy a kommunális szemetet lehordják az ott lakók. A főkertész azonban nem elégedett maradéktalanul. Előfordult, hogy a szerszámosnak kitett műanyagházakba a „rossztevők” belepiszkítottak. Szerszámot nem tudnak ott hagyni, mert azokat meglovasítják. A gondos gazda kézimunkája még nem elég fegyelmező a nemtörődöm rombolókkal szemben, a közösségi kert szocializációs időszak kezdetén vagyunk, és az itt élők mégiscsak kezdenek érdeklődni a biogazdálkodással művelhető közösségi ágyások iránt. Jellemző, hogy amikor a főkertésszel beszélgettünk, odajött hozzánk az egyik környéken lakó és számonkérte a hivatal emberét, hogy a kertben nincs minden rendben, az embereknek szükségük lenne az ágyások oldalán egy felíratra, hogy tudják milyen gyógynövény található a Lego-kockában. A beszélgetés végén aztán elhangzott egy „köszönöm” is, hogy mindezt a város létrehozta. A főkertész pedig megígérte, hogy megcsináltatják a feliratokat. Ez is lehet a közösségi tér edukációs folyamatának része.

Virtuális közösségi piszkálódás

Kazincbarcikán élő Miskolci Egyetemre járó hallgatónkkal is tettem egy sétát a városban. A 19 éves fiatalember, aki levelező kommunikáció- és médiatudomány szakon tanul, nem melleleg a BorsodChemben dolgozik, elmondta, hogy a városban élők többsége szeret itt élni, viszont ahogy másutt is vannak, akik nincsenek megelégedve. A leglátogatottabb közösségi médiában két fő csoport van, ő mindkettőnek a tagja. Az egyik a „Kazincbarcikán láttam, hallottam” egy összetartó közösség, ahol a kóbor-kutyákat befogadják, ameddig a gazdája nem jön érte, vagy, ha az embernek csőszerelőre van szüksége azonnal ajánlanak neki szakembert. De vannak álláshirdetések is, sőt segítenek az álláskeresőknek. A másik csoport az úgynevezett „Nem ilyen életre vágyok Kazincbarcikán!” Ebben a csoportban az emberek olyanokon veszekednek, mint például, hogy “Miért nem lehet 21:15-kor kocsit mosni a benzinkúton?”. Vannak tényleges problémákat megosztók is, akik a város érdekeit nézik, de őket sajnálatos módon tiszteletlenül kigúnyolják, megalázzák. A közösségi kert ügye sem itt, sem amott nem került szóba az utóbbi időben a virtuális térben.

Háttérben a közösségi kert

A magaságysokkal, a közösségi kertek dolgaival, csak elvétve foglalkozik a kazincbarcikai formális és közösségi média. Ezt állapítottam meg az elmúlt hetek vizsgálataim alapján. A fél éve indult kezdeményezés a város kevésbé tehető, jobbra idős emberek lakta városrészében valósult meg. A célja, hogy a városrehabilitáció keretében rendezetté tegyék a korábban inkább elhanyagolt környéket. Ezzel együtt a közösség munkát, az együtt dolgozás lehetőségét kínálják az itt élőknek. Míg a miskolci Avason alulról jövő kezdeményezésben művelik a parcellákat, Kazincbarcikán a város adta ezt úgymond „ajándékba” az ott lakóknak. A magaságyságok próbáját nem övezi teljes siker, csekély az érdeklődés a kiskertművelés iránt, a Lego-szerűen összeépített magaságyságokban jórészt fűszernövényeket ültettek. A közösségi tér edukációs folyamat kezdetén tartanak, ez állapítható meg a tapasztalatokból és a médiamegjelenésekből is.

BIBLIOGRÁFIA

CSIZMADY 2012

CSIZMADY Adrienne: A várostervezési eszközök hatása a leszakadó rétegek integrációjára. In *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Szerk. KOVÁCH Imre – DUPCSIK Csaba – P. TÓTH TAMÁS – TAKÁCS JUDIT. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2012, 133-148.

CSIZMADY – CSURGÓ 2012

CSIZMADY Adrienne – CSURGÓ Bernadett: A városból vidékre költözők beilleszkedési stratégiái. In *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Szerk. KOVÁCH Imre – DUPCSIK Csaba – P. TÓTH TAMÁS – TAKÁCS JUDIT. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2012, 149-166.

FARAGÓ 2023a

FARAGÓ László: Falfeliratok, mint újraélhető közösség tér a hangácsi „Rákóczi-pincében”. *Szellem és Tudomány*, Miskolc (megjelenés alatt).

FARAGÓ 2023b

FARAGÓ László: Az Avas-kert, mint a társadalmi eredetiség innováció terepe. *Szellem és Tudomány*, (2062-204X), 2023, 102-116.

FARAGÓ 2023c

FARAGÓ László: Közösségi tér emlékezet Hangácson, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica*, Miskolci Egyetem (megjelenés alatt).

TOLCSVAI NAGY 2020

TOLCSVAI NAGY Gábor: Átadás vagy közös értelemképzés. Két kommunikációs modell az iskolában és a kultúrában In: *A nyelv perspektívája az oktatásban*. Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2020, 13-26.

SZELÉNYI Iván 1990

SZELÉNYI Iván: *Városi társadalmi egyenlőtlenségek*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

Interjú

MOLNÁR Péter, Kazincbarcika főkertésze, 2023. november 16.

HORVÁT Péter, egyetemi hallgató Kazincbarcika, 2023. november 18.

A fotográfiák a szerző saját felvételei (2023. november 18.).

Faragó László

Sztálin-barokk Kazincbarcikán a magaságysók szomszédságában¹

A „legvidámabb barokknak” nevezte az egyik hallgatónk Kazincbarcikát. A kifejezés szójáték és egyben magában foglalja azt az építészeti stílus, amit most már következetesen Sztálin-barokknak neveznek és Magyarországon Kazincbarcikán kívül a másik borsodi iparvárosra Ózdra jellemző. Kazincbarcika kreált város, a vegyipar mellé, köré építették a kora szocializmus akarom - nem akarom időszakában, moszkvai sugallatra. Ezek a díszítőelemek a mai napig megtalálhatóak a város különböző pontjain. Erkélyen és ablakkeretként vannak jelen, másutt a bejáratot díszítik. Vannak, akik úgy vélik, hogy kilógnak az épületek stílusából, mások viszont kifejezetten szeretik. A következő képek erről tanúskodnak. No, meg arról, hogyan sikerült kiszínesíteni Kazincbarcikát, hogy a szürke Sztálin-barokk élhetőbb legyen és izgalmasabb köztereket adjon az itt élőknek.²

¹ A fotósorozat a NKFI-143598 számú, „Köztérkutatás nem organikus városokban” című pályázat keretében készült.

² A képek a szerző felvételei.

Szocialista életkép az erkélyen

Ablakkeretek a Sztálin-barokk jegyében

Lépcsőházi bejárat

Egressy Béni 1814-ben született Sajókazincon³

³ Sajókazinc – Kazincbarcika egyik településrésze, a város egyik névadója

Felújított Sztálin-barokk épületek a belvárosban

A színes, szerethető „Sétáló”

A Főtér sokszor mutatja néptelen arcát

Nem csak a festés teszi színessé a várost

A *Kolorfeszt*⁴ idején nyüzsögnek itt az emberek

⁴ A *Kolorfesztivál* Kazincbarcika kulturális, szórakoztató programsorozata, amely 2023-ban jubilált. A 10 éves fesztiválon augusztus 1. és 20. között számos koncerttel, kiállítással, kocsmatúrával, gyermekmússorral, színházi előadással, templomi programmal és az augusztus 20-i tűzijátékkal várták az érdeklődőket.

Az oszlopok a „Sétáló” felé mutatnak

Hangulatos bevásárló-tér, paddal, platánnal

A főtéér központi padja, háttérben a sárkánnyal

A „Sétáló” túloldalán is minden rendben

A játszóterek egy élhető kisvárost idéznek

Kő kövön nem marad a kilométeres játszóvölgyben

A játszótér remekül konstruált padja

Barcska a Sztálin-barokk és a szobrok városa

Molnár Ágnes

Szemponatok az ipari múlttal rendelkező „új városok” és városrészek nyílt hozzáférésű közösségi tereinek vizsgálatához¹

„Nehéz olyan közteret tervezni, ami nem vonzza az embereket. Figyelemre méltó, hogy mégis milyen gyakran sikerül.” (William H. Whyte)²

Az OTKA 143598 témaszámú kutatása azt a célt tűzi ki, hogy elsősorban kvalitatív módszerekkel megvizsgálja azon közterek (public spaces) működését, használatát, amelyek észak-kelet magyarországi (egykori és jelenleg is nehéziparnak ott-hont adó) városokban nem szerves módon alakultak ki; azaz amely köztereken a létrehozásuk idején érvényes ideológiai-politikai-társadalmi, városépítészeti-településfejlesztési, technológiai szempontok és az ezen szempontok által meghatározott és lehatárolt lehetőségek nyomot hagytak. A kutatás végeredményeként remélhetőleg megismerjük majd, hogy a közterek használata során az egyének milyen – kulturálisan-társadalmilag meghatározott módon – érzékelik a köztereket, és milyen térhasználati igényeik vannak; valamint felmérjük, hogyan felel meg ezeknek az igényeknek egy adott köztér.

A vizsgálat fókuszába három olyan település vagy településrész (Kazinbarcika, Miskolc-avasi lakótelep, valamint Tiszaújváros, az egykori Leninváros) került, amely Magyarország északi régiójában található, ám mindhárom másként, több vagy kevesebb sikerrel küzdött meg az utóbbi három évtized nehézségeivel. Izgalmas kérdés, hogy a települések eltérő fejlődési pályái vajon visszatükröződnek-e a közterek használatában.

Ahogy azt a pályázatban a projekt vezetője, Dobák Judit megfogalmazta: az igazi „köztér” mindenki számára hozzáférhető.³ Rendelkeznie kell bizonyos alapvető szolgáltatásokkal és környezeti jellemzőkkel (ülőhelyek, alapvető szükségleteket kiszolgáló helyiségek, időjárási eseményektől óvó menedékek). Ami egy kvalitatív jellegű kutatás szempontjából talán még fontosabb, hogy a sikeres köztérnek szubjektív jellemzői is vannak: a jó köztér támogató és jelentéssel teli, kielégíti az alapvető emberi igényeket, vagyis kényelmes, lehetőséget ad a tér passzív és aktív

¹ A tanulmány a NKFI-143598 számú, „Köztérkutatás nem organikus városokban” című pályázat keretében készült.

² BARDÓCZI 2009.

³ DOBÁK – TÖRÖK 2020, 53.

használatára és a felfedezésre. A kérdés az, hogy a „felülről” jövő utasítások nyomán megtervezett és megvalósított, nem szervesen fejlődő településeken vajon gondoskodtak-e ilyen közterekről? Másfelől: egyáltalán van-e az ilyen városokban olyan közösség, amelynek igénye lenne ezekre, és „be is lakná” e köztereket? Ráadásul ezek a települések a rendszerváltás után az eredeti, létrehozói szándékhoz képest jelentősen megváltoztak, ami feltehetően visszatükröződik a közterekhez való viszonyban is. Az első „csinált városok”⁴ létrehozása óta eltelt hetven évben a makrogazdasági körülmények átalakulása, a politikai rendszerváltás és az általa előidézett társadalmi módosulások megváltoztatták ezen új városok helyzetét, de mégsem tették őket teljesen hasonlatossá a történelmi városokhoz. Az eredetileg létrehozott karakterük adta a kiindulópontot, amelyre az új hatások ráépültek, így az alapvető különbségek nem tűntek el.⁵

A téma szemmel láthatóan rendkívül összetett. Vizsgálata nemcsak alkalmat ad több tudományág tudásának, látásmódjának érvényesítésére, de egyenesen kiköveteli az interdiszciplináris megközelítést.

Az alábbi rövid és – szándék szerint – pragmatikus, de messze nem kimerítő összefoglalásban az alábbi szempontok mentén tekintjük át a kutatás tárgyát:

1. Ideológia és szándék – kontra valóság
2. Gazdasági és strukturális szempontok
3. Társadalmi szerveződési és rétegződési szempontok
4. Történelmi-kulturális-etnikai szempontok
5. Technológiai-építészeti szempontok – kontra pszichológiai igények

1. Ideológia és szándék – kontra valóság

Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy a 20. századi, panelházak alkotta lakótelepek, amelyekre a szocialista városok sajátosságaiként gondolunk, nem csak a keleti blokk országaiban voltak ismeretesek: elég, ha csak a Párizst körülvevő „banlieu”-k, azaz a belvárost körülvevő körgyűrűn túli, külvárosi lakótelepek épületeire gondolunk. A szocialista országokban azonban egészen más az ideológiai háttere a külsőre hasonló épületcsoportoknak, amelyről már a térszervezés is árulkodik: az újonnan létesített ipari városokban rendszerint *központi* helyen találhatóak azok a lakónegyedek, ahová a munkásosztály tagjait beköltöztették. Bár konkrét megvalósításuk és térbeli elhelyezésük nagyon eltérő mintázatokat mutat, ezek az új városok, városrészek térszervezésükön keresztül értelemszerűen a szocialista hatalom által hirdetett proletáridentitás megfogalmazói is voltak. A két legfontosabb egységgé a városközpont és a funkcióját tekintve a termelési feladatoknak

⁴ Magyarországon tizenegy település sorolható ide, mégpedig Ajka, Dunaújváros, Ózd, Kazincbarcika, Komló, Tatabánya, Tiszaújváros, Százhalombatta, Oroszlány, Paks és Várpalota. (SZIRMAI 2013, 11.)

⁵ Vö: SZIRMAI 2013.

helyet adó városrészt a lakóövezetekkel szimbolikusan összekötő főút vált.⁶ Utólag olybá tűnik, mintha a korabeli politikai hatalom pontosan tudta volna, miként kívánja e helyi társadalmak életét az építészeti tervek segítségével megszervezni. Az ideológia szerint a munkástársadalom tagjai között minimális a társadalmi különbség, az új városok-városrészek tehát egy homogén társadalom számára készültek, ezért nem lepődünk meg azon, hogy ezt tükrözik kinézetükben is. Ám az ideális szocialista város képezésének kialakítása hosszadalmas folyamat volt: a várostervezésről, ipari termelésről és a jó szocialista városról szóló diskurzusok révén a politikai, építészeti, mérnöki és munkásdelegációknak kellett kialakítaniuk, a Szovjetunióba és a többi szocialista országba tett tanulmányútjaik során.

Kazincbarcika, Május 1. út 1967-ben.
(Fortepan: 28940; fotó: Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ)

⁶ FEHÉR 2015.

2. Gazdasági és strukturális szempontok

Az új iparvárosok létrehozását mindenekelőtt a gazdasági szükségszerűség diktálta, a nehézipari, vegyipari létesítményekben dolgozó munkások tömeges betelepítésének igénye hozta létre a hatalmas lakótelepeket. Bár a településfejlesztési források Magyarországon belüli eloszlásának egyenlőtlensége az új városoknak kedvezett,⁷ a lakásépítés elsődlegessége miatt a városközpontok fejlesztésére sok esetben már nem jutott elég pénz, ezért azok legfeljebb csak szimbolikus centrumok lettek.⁸

Ugyanígy sok esetben lassan és nehézkesen készült el az az infrastruktúra is, amely a várost várossá teszi: a lakótelepeket gyakran úgy adták át, hogy a szükséges intézmények, a játszóterek, kiszolgáló egységek, üzletek nem voltak még készen és olykor hosszú ideig meg sem épültek. Az 1970-es évekre a lakótelepeknek és a lakótelepi életformának számos hátránya is egyre inkább kiütközött: a lakások kis méreteitől kezdve a közösségi terek és az urbanitás hiányáig, valamint az ebből (is) fakadó elidegenedettségig.⁹ Több magyarországi városban az identitás kialakulásának kötődési pontját képező épített környezet sem létezett. A városszerkezetet mesterségesen alakították ki, ami a valódi városközpont hiányához vezetett. Az egész város gyakran városrészek laza föderációjaként működött csupán.¹⁰ Ráadásul e városrészek a valóságban sokszor olyan falvak voltak, amelyek mellé megépült a gyártelep és a dolgozóit kiszolgáló lakótelep, majd az egész konglomerátumot mesterségesen egy közigazgatás alá vonva egyszerűen várossá nyilvánították.

3. Társadalmi szerveződési és rétegződési szempontok

A szocialista országok lakótelepei társadalmi rétegződésüket tekintve egészen sajátos képződmények, amelyek a kezdeti, az ideológia szerint kívánatos homogenizációhoz képest éppen ellenkező irányba fejlődtek.

Andreas Ludwig kísérletet tett az „úttörő városok” leíró kategóriájának bevezetésére¹¹, mivel ezekbe a városokba legtöbbször a lakosság újonnan költözött be, ahol újfajta szocialista életstílushoz kellett alkalmazkodnia. Ettől azonban még nem jött létre a kívánt egyenlőség a helyi társadalomban. Jóllehet, az eredeti cél a kétkezi munkások lakáshoz juttatása volt, a valóságban „érdem” (értsd: a helyi hierarchiában betöltött pozíció), és nem rászorultság alapján utalták ki a lakásokat. Emiatt magasabb a vártnál az értelmiségiek, középvezetők aránya a lakótelepe-

⁷ SZIRMAI 2013, 14.

⁸ KISSFAZEKAS 2010.

⁹ BOGNÁR 2023, 97. hivatkozik Szívós 2020, 32-re.

¹⁰ GERMUSKA 2003, 255.

¹¹ Az „Új típusú városok” című, a Pepper Art Projects és Jérôme Bazin történész-kutató által szervezett nemzetközi konferencián tartott előadásában. (FEHÉR 2015.)

ken. A keleti blokk országaiban a lakosságnak jóval nagyobb hányada lakott lakótelepen, mint Nyugat-Európában, és sokkal nagyobb számban éltek ott a stabil anyagi helyzetű, jobban kereső középosztályok tagjai is. Ez erősítette a helyi társadalom heterogenitását, de nem volt elég arra, hogy egy hagyományos város társadalmi rétegzettségét reprodukálja.

A legtöbb új városban csak lassan emelkedett a képzettség általános szintje. Még 2011-ben is az figyelhető meg, hogy az új városokban kissé magasabb az iskolázatlanok és szakmunkások aránya és jóval alacsonyabb a diplomások aránya, mint a régi, történelmi hagyományokkal rendelkező városokban.

Ugyanakkor a városiasodás során például egy nehézipari centrumban is meg kellett oldani a női munkaerő foglalkoztatását. Az üzemi dolgozók gyakran családtagjaikkal együtt települtek be a városba, és feleségeiknek-leányaiknak is szükségük volt pénzkeresetre. A családok számának növekedése kikényszerítette új gyermeknevelési és oktatási intézmények létesítését. Középfokú oktatási intézményeket jellemzően mindenhol alapítottak, ennek köszönhetően nőtt a szakképzett munkaerő száma is; de nem utolsósorban hangsúlyosabb lett az értelmiségnek a helyi társadalomban betöltött szerepe. Felsőfokú tanintézményeket ugyan nem minden (volt) szocialista városban alapítottak, mégis szembeszökően átalakult a társadalmi rétegződés. Ami igazán érdekes, hogy a rendszerváltás után is jól prosperáló települések gazdasági szerkezete átforgalmódott: azaz a hagyományos iparágakról a szolgáltatási szektor és az úgynevezett új iparok irányába tolódott el, amelyek munkaerőigénye jobban igazodik a fiatalabb népesség – elmúlt 20 évben jelentősen megemelkedett – iskolai végzettségi szintjéhez.¹² Habár a szabadidős és kulturális tevékenységek is nagymértékben átstrukturálódtak az elmúlt egy-másfél évtizedben, talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a műveltségi szint megváltozása magával vonja a közösséghez, közösségi tevékenységekhez, és ezzel együtt a közösségi terek használatához fűződő viszonyulást is.

A nagy kérdés: hogy az új városok megalakulását, megépítését követően beköltöző népességből vajon alakult-e olyan közösség, amelynek igénye volna közösségi terekre? Eredetileg ugyanis a gyárakban, ipari üzemekben munkát vállaló, korábbi lakóhelyükről valamikor kiszakított, sokfelől ideirányított népesség küzdött a gyökértelenség érzésével, a lakóhelyi identitás hiányával. Nem véletlen, hogy a településszociológus kutatókat is foglalkoztatta a kérdés: vajon 3-4 évtizeddel később még mindig észrevehető-e a hagyománynélküliség, a településhez való kötődés gyengése.¹³

¹² CSIZMADY 2013, 224.

¹³ SZIRMAI 2013, 30.

Kazincbarcikai panorámakép az épülő városról a Városi Kórház tetejéről nézve.
Az Egressy Béni (Lenin) út és a Mátyás király út házai 1971-ben.
(Fortepan: 28944; fotó: Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ)

4. Történelmi-kulturális-etnikai szempontok

(Nem is annyira) meglepő módon az *identitás és a hagyomány* legfőbb forrása nem igazán az épített tér, hanem a domináns iparághoz való kötődés.¹⁴ Emez viszont képes volt még az *etnikai különbségeket* is felülírni, legalábbis abban az időben, amikor a szocialista nagyüzemekben elsősorban a munkások helytállása és bajtársiassága számított, nem pedig az, hogy roma nemzetiségű vagy magyar-e a brigád tagja.

A gyökértelenség jelensége más szempontból jelentett (és jelent) problémát: nem volt meg a szerves polgári fejlődés által létrehozott alap összevetve más, régi városokkal.¹⁵ E hiány okolható azért, hogy a vállalkozói hajlam és kedv mértéke a rendszerváltás után is elmarad a történelmi gyökerű városokétól. A polgári éthosz kialakulása nem nagyon várható el egy olyan vegyes, főleg faluról beköltöző, majd alkalmazottként dolgozó társadalmi csoporttól, amely megszokta, hogy a nagyvállalat és az állam gondoskodik róla. Márpedig még 1990 után is sokkal

¹⁴ GERMUSKA 2003, 255.

¹⁵ SZIRMAI 2013, 12.

több nagy (250 fő feletti alkalmazottal működő) vállalkozás volt az új városokban, mint a régiekben.

A regionális-származásbeli, végsősoron *kulturális* különbségek is fontosak a nyilvános közösségi terek használatának, a városhoz való viszonynak a vizsgálatában. Teljesen logikusnak tűnik, ha egy, az 1950-es évek paraszti közösségből kilépő, szakképzetlen munkás más igényekkel rendelkezik az épített környezetet illetően, mint az az ember, aki gyermekkorától fogva egy háztömb kis alapterületű lakásában él, és foglalkozása sem a szabad térhez kötődik. Mivel a *térérzékelés*, a *térhasználat*, a *személyes térigény* kulturális tanulás eredményeként alakul ki, ez valóban a *kulturális antropológia* hatáskörébe tartozó, a későbbiekben részletebben megvizsgálendő téma a választott terepeket illetően is.¹⁶

Mindenesetre az elgondolkodtató tény, hogy a sokfajta kulturális háttérrel, más-más személyes térhasználati szokásokkal, térigénnyel érkező városlakókat egyáltalán lehetséges-e sikeresen egy „olvasztótégelyben” integrálni. Meglepő és örömteli egy antropológus számára, hogy a társadalomtudományokon kívül az építészszerkeztést is már évtizedek óta foglalkoztatja ez a problémakör: „Az értelmes tervezés egyik fontos feltétele az emberek, embercsoportok egymásra hatásának elemzése és mérése, a csoportok sűrűségének, nagyságrendjének, nagyobb egységekbe való integrálhatóságának meghatározása. Ez a jövő városépítésének egyik feladata.”¹⁷

Ugyanakkor a településszociológia úgy véli, hogy az új városokba beáramló falusiak konfliktusai elsősorban nem abból fakadtak, hogy a meglévő urbánus életmódhoz kellett adaptálódniuk, hanem abból, hogy nem volt mihez alkalmazkodniuk, mert nem létezett koherens helyi társadalom.¹⁸

Napjainkban azonban ez a konfliktusforrás lényegesen kisebb súllyal eshet latba, hiszen az új városokban már a harmadik-negyedik generáció nő fel, akik számára a város az elsődleges szocializációs színtér. A jelenlegi helyi „rossz hangulat” nem feltétlenül a város közttereinek vagy a közterekre szervezett programok hiányának tudható be, hanem általában olyan makroszintű problémák állnak mögötte, mint a munkanélküliség, szegénység. Az Andorkó–Horogh szerzőpáros egyetemi hallgatóként Ajkán végzett kutatása alapján állítja azt, hogy „a kultúra, mint stratégiai eszköz valóban kiemelt szerephez jut” a poszt szocialista és a nyugati típusú városokban egyaránt; a kultúra nem csak cél, hanem eszköz is lehet a közösségi élet formálásában. Igényesen megírt tudományos diákköri dolgozatuk konklúziója, hogy „igen is ki tud lépni egy poszt szocialista város az előítéletekből, és változatos programokkal, identitást növelő kezdeményezésekkel, élhető várost tud biztosítani lakóinak, még akkor is, ha ezt a lakosság csak idővel veszi észre.”¹⁹

¹⁶ Vö: E.T HALL 1987.

¹⁷ BEREY 1976, 46-47.

¹⁸ SZIRMAI, 1988.

¹⁹ ANDORKÓ – HOROGH 2013, 43-44.

Kazincbarcika, a Pollack Mihály utca 1975-ben.
(Fortepan: 120821; fotó: Inkey Tibor)

5. Technológiai-építészeti szempontok – kontra pszichológiai igények

Függetlenül attól, hozzászokott-e lakosság, avagy sem, az épített környezet máig megszabja az életteret. A kivitelezés módja és lehetőségei erőteljesen meghatározzák az egyes lakótömbök, lakótelepek vagy városrészek kinézetét, amelytől joggal idegenkednek a másfajta, organikusabb környezethez szokott emberek. A gazdaságosság szempontja, a nagyüzemi gyártás azonban megkívánja, hogy azonos ütemben azonos típusú házak készüljenek, ami egyhangúsághoz vezet a városképet illetően. Ugyanakkor az anyagmozgatás is fontos szempont, ami miatt kerülni kell a lakótömbök túlságos tagolását, a kis zsákutcák kialakítását, és ez tovább fokozhatja a látvány sivárságát. A daruk gazdaságos és célszerű kihasználása is csak úgy történhet, ha nem kell ívben kanyarodni, mert mozgatásuk fordítóval történik: pályájuk a falsíkhoz kell, hogy közelítsen. A háztömbök belső területeit pedig azért nem lehet óvoda, bölcsőde céljából hasznosítani, mert a habarcsszivattyúk az üresen hagyott középső részről tudják anyaggal ellátni az épülő házakat, akár 500 méter távolságból. Így voltaképpen a technológia kényszere, és nem feltétlenül az ideológia okozza, hogy a legtöbb lakótelep látványa egyszerűen jellegtelen: négyzetes vagy ahhoz közelítő, kevés a sarokszekció, nincsenek ferde

épületszakaszok a hosszanti tömbökben, és a legtöbb épülettömb az úttal párhuzamosan helyezkedik el.²⁰

Pedig, ahogyan azt fentebb már említettem, az építészet is rég ráébredt arra, hogy a társadalomtudományok, a pszichológia meglátásait hasznosítania kell munkája során. Ahogyan azt Granasztói Pál megfogalmazza: az építész „feladata elsősorban felhasználni e tudományok ismereteit (...) egyedül ilyen szempontok kellő ismeretében oldhatja meg teljes értékűen feladatait, továbbá a már felépült épületeket, városokat, városrészeket szükségképpen figyelemmel kell kísérnie, hogy *lássa, milyen élet folyik bennük, hogyan használják őket, hogyan válnak be,* s használatuk során – az adott szempontból különösen – milyen *lélektani hatások* tapasztalhatók.”²¹ Az igazán kívánatos az lenne, hogy a településtudomány műszaki művelői még több szociológiai érdeklődést mutassanak, a településszociológia képviselői pedig több műszaki ismerettel rendelkezzenek, hogy megértsék és átlássák az építés realitását, korlátait.²²

Az építészet a 20. század közepén tehát az új városok-városrészek tervezésekor javarészt olyan fiziológiai és gyakorlati igények kielégítésére törekedett, mint a napbesugárzás, az elegendő szabad levegő, a zöld környezet, a játszóterek, a közlekedés, a zavaró üzemek elkülönítése; ám a morális, közösségi, azaz társadalomlélektani problémákat is figyelembe kellett volna vennie mint minőségi követelményeket.²³

Ilyen követelmények lehetnek a közösséghez való tartozás igénye, a védettség igénye, az eligazodás igénye. A nagyvárosok azonban az építkezés monotóniája, a házak nyomasztóan nagy mérete, magassága, tömege, a látvány túl dinamikus, gyors változása a közlekedés során, az utcélok elérési útvonalainak hosszúsága miatt megakadályozzák, hogy az ember jól átlassa, belássa, megszokja és belakja környezetét, miközben még esztétikai élvezetet sem feltétlenül képes nyújtani számára. A városi környezet növeli a pszichikai stresszt, a bizonytalanságérzetet, az elmagányosodást, közömbösséget, és kriminalisztikai problémákat idézhet elő. Az egyén számára a munkahely és lakóhely közötti sietős ingázás miatt nehezebbé válik, hogy kihasználja a centrumok gyülekező, vásárló, találkozó, nézelődő funkcióját, ami tovább gyengíti a közösségi egybetartozás érzetét, illetve növeli a városi közösségtől való elidegenedését. A természettel való kapcsolat némileg ellensúlyozhatja a káros határokat.²⁴

²⁰ BRENNER – BRENNER 1954.

²¹ GRANASZTÓI 1982, 100.

²² GRANASZTÓI 1982, 114.

²³ GRANASZTÓI 1982, 101.

²⁴ GRANASZTÓI 1982, 103-104.

Mindent összevetve a modern nagyvárosok strukturális feltételei nagyon megnehezítik a valódi közösségi élet megteremtését a nyilvános terekben. Bármilyen jó tér is legyen azonban, önmagában nem tud közösséget teremteni, de ha van hozzá közösség, a jó tér helyet és alkalmat adhat a közösségi élet eseményeinek.²⁵

Az igazi probléma tehát a közösségek hiányával, a város lakóinak individualizálódott életformájával van. Az individualizálódott életforma pedig összefüggésben áll a – mindenkori – politikai-gazdasági viszonyrendszerrel. Ahogyan azt Szirmai Viktória több évtizedes kutatási tapasztalatai alapján megfogalmazza: „Az új városok kvázi bukása mögött a (...) tervezés normatív jellege, tehát az is meghúzódik, hogy a valóságtól elszakadt igényekre, többnyire egy szűk hatalmi elit érdekeire épült. A valóságos társadalmi és gazdasági megalapozottság nagyobb sikert kínált volna.”²⁶

²⁵Ahogy Weiner Tibor, Sztálinváros megálmodója fogalmazott: „a szocialista-realista koncepcióban az építészet (...) a társadalmi valóság tükré; a tér nem a közösség teremtője, hanem otthona.” WEINER 1981-t idézik: ANDORKÓ – HOROGH 2013, 5.

²⁶ SZIRMAI 2013, 27.

BIBLIOGRÁFIA

ANDORKÓ – HOROGH 2013

ANDORKÓ Dóra – HOROGH Petra: *Kreatív köztérhasználat lehetőségei és hatásai egy poszt-socialista városban. (Ajka város elemzése)*. BME TDK 2013

<https://tdk.bme.hu/EPK/DownloadPaper/Kreativ-kozterfejlesztes-lehetosegei-es1> [Letöltés: 2023.12.11.]

BARDÓCZI 2009

BARDÓCZI Sándor: Egy köztérfejlesztő szakácskönyvről. Recenzió. *Építészfórum*. 2009. <https://epiteszforum.hu/egy-kozterfejleszto-szakacskonyvrol> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

BENDICSKÓ 2018

BENDICSKÓ Lilla: *Sztálinbarokk Kolorcity avagy hogyan táncolt át a rendszer-váltáson Kazincbarcika*. 2018. TDK dolgozat, Corvinus Egyetem.

BEREY 1976

BEREY Katalin: Edward T. Hall: Rejtett dimenziók. *Városépítés*. 1976. 1-2. 46-47.

BOGNÁR 2023

BOGNÁR László: Sorozathordozó elemek és lakótelep Kieślowski Tízparancsolatában. In: *Kieślowski-tanulmányok*. Szerk. FARAGÓ László – MOLNÁR Ágnes. Miskolc, Aldebaran Kutatóműhely, 2023, 71-102.

BRENNER – BRENNER 1954

BRENNER Vilmos – BRENNER János: Kivitelezési szempontok beépítési tervek készítéséhez *Magyar Építőik Lapja*. 1954. 4-6. 167-168.

CSIZMADY 2013

CSIZMADY Adrienne: Új városok-régi városok: összehasonlító elemzés
In: *Csinált városok a XXI. század elején*. Szerk. SZIRMAI Viktória. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet Budapest, 2013. 215-250.

DOBÁK – TÖRÖK 2020

DOBÁK Judit – TÖRÖK Zsuzsanna: A nyilvános tér városantropológiai megközelítése. In: Szerk. PÉTI Márton – SCHWARCZ Gyöngyi – Ress Boglárka: *Multidiszciplináris tanulmánykötet a Kárpát-medence és magyarságának egyes társadalmi, gazdasági, környezeti jelenségeiről és kihívásairól*. Budapest, 2020, Magyarország, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 50-57.

FEHÉR 2015

FEHÉR Gábor: Szocialista típusú városok – egységek és sajátosságok. *Építészfórum*. 2015.06.03. <https://www.epiteszforum.hu/szocialista-tipusu-varosok-egysegek-es-sajatosságok> [Letöltés: 2023.12.18.]

GERMUSKA 2003

GERMUSKA Pál: Ipari város, új város, szocialista város. *Korall* 2003. 11-12. 239-259.

GRANASZTÓI 1982

GRANASZTÓI Pál: A városi környezet lélektani hatásai. In: *Építészet, városépítés, társadalom*. Szerk. Uő. Budapest, Akadémiai, 1982. 100-109.

HALL, 1987

HALL, Edward T.: *Rejtett dimenziók*, Budapest, Gondolat, 1987.

KISSFAZEKAS 2010.

KISSFAZEKAS Kornélia: *Vidéki városközpontok az államszocializmusban*. PhD értekezés, kézirat, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Csonka Pál Doktori Iskola, 2010.

SZIRMAI 2013

SZIRMAI Viktória: I. Bevezetés. Egy „új” városfejlődési út ígérete. In: *Csinált városok a XXI. század elején*. Szerk. Uő. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet Budapest, 2013. 9-32.

SZIRMAI 2013

SZIRMAI Viktória: Az „új” városfejlődési modell lehetősége. In: *Csinált városok a XXI. század elején*. Szerk. Uő. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet Budapest, 2013. 251-259.

Bevezető a Városmonológok rovat elé¹

A monológ műfaja régóta része a társadalomtudományi publikációknak. Ilyenkor egy-egy jól sikerült, egyéni karakterrel, mondanivalóval rendelkező interjú lényegül át valami mássá a beszélgetést készítő kutató keze alatt. Dramatizálja a szöveget, azaz lehántja róla a megértés szempontjából fölösleges részeket, ha szükséges alakít a sorrenden úgy, hogy a szöveg befogadása könnyebb legyen, jegyzetekkel, esetleg értelmezéssel látja el. Fontos, hogy a mondandó eredeti jelentése ne csorbuljon, a beavatkozás csak formai legyen, ne lényegi. Alapvető különbségtétel, hogy számos hasonló eleme ellenére a monológ nem portré. A portré sohasem vált igazán elfogadottá a kulturális antropológiában, a műfaj jelentős munkáinak száma csekély. Thedora Kroeber *Ishiról*, az utolsó észak-amerikai yaki indiánról szóló írása², Crapanzano szövege³, amely *Tuhami*, egy marokkói cserepes életét mutatja be fontos alkotásai ugyan a szakmának, de nem hoztak áttörést. Hazánkban is követők nélkül áll az egy-két publikált antropológiai portré, s csak dolgozatokban, előadásokban⁴ él tovább a műfaj.

A társadalomtudományi portré már évtizedek óta, több formavariációban is jelen van a szakmai közösségben. Csalog Zsoltot elsősorban dokumentumportréi emelték a szociografikus ihletettségű irodalom jelentős alkotójává, szinte minden jelentős írása ebben a műfajban született. A romákat bemutató, *Kilenc cigány*⁵, vagy a parasztságot ismertető *Parasztregény*⁶ című portrészorozata éppúgy, mint a gyári munkásság életvilágát elénk táró *A tengert akartam látni – négy munkásportré*⁷ című kötete is.

Replika-monológok sorozatcímen a neves társadalomtudományi folyóirat az elmúlt két évtizedben számos értékes darabbal gyarapította a műfaj képzeletbeli könyvtárát. Többek között Szabó Linda, Bányai Borbála, Légmán Anna, Vadász Gabriella, Bíró Eszter, Lőrinczi Tünde és Hadas Miklós feldolgozásában. De említést érdemelnek Linn Skåber népszerű, irodalmi értékű lírai vallomáskötetei is:

¹ A bevezetőt írta, az interjút monológgá szerkesztette, dramatizálta és jegyzetekkel ellátta:

R. Nagy József

² KROEBER 1981.

³ CRAPANZANO 1980.

⁴ KUNT 2017.

⁵ CSALOG 1976.

⁶ CSALOG 1981.

⁷ CSALOG 1989.

*A szél most a legigazabb – Időskori monológok*⁸; *A szívem egy bezárt bódé – Kamaszmonológok*⁹; *Ma négykézláb akarok járni – Felnőttmonológok*¹⁰.

Ehhez a neves körhöz szeretne csatlakozni a *Város és...* sorozat egy belső rovatával, *Városmonológok* címen. Terveink szerint az egyes kötetekben a kutatott városok lakóit szólaltatnánk meg, a jegyzetekkel, értelmezésekkel ellátott monológ formai elvárásai szerint. A város jóval több, mint az épületek, terek, utak összessége, a benne lakó, folyamatosan változó emberek nélkül nem lehetne az, ami. Szándékunk szerint a városlakók monológjai által közelebb jutunk a város megismeréséhez, s ezen keresztül a megértéséhez.

⁸ SKÁBER 2022.

⁹ SKÁBER 2020.

¹⁰ SKÁBER 2021.

„Az ember hogyha kap, szívesen is ad.”¹¹

D. József kazinbarcikai lakos monológja

1949-ben születtem Serényfalván¹², amit valamikor a Serényi grófról¹³ neveztek el. Kint a tanyán laktunk, ami a grófi családnak a birtoka volt. Úgyhogy ez a születési helyem. Onnan születés után bejöttünk Putnokra¹⁴, ott béreltek a szüleim lakást, ilyen kis kertes házat. Édesanyám kint a tanyán dolgozott a birtokon, a tanyasi birtokon, édesapám meg a putnoki bányánál volt lakatos. Ilyen üzemviteli lakatos lett, ami azt jelentette, hogy egy csapathoz került, és a csapattal mindig telepítették a gépeket, nem külszínen, mindig benn dolgozott föld alatt.

Putnokon az általános iskolában végeztem, ott lehetett jelentkezni, továbbtanulni. Próbáltam ilyen villamos szakra vagy valamire jelentkezni, és akkor mondták, hogy van lehetőség tévészerelőnek tanulni. Csak az nagy baj van, hogy előbb le kell tennem az érettségit, és csak érettségi után lehet. Úgyhogy ez az évem el is ment arra, hogy próbálták elintézni nekem, hogy érettségi nélküli engedéllyel bejussak, de nem sikerült. Így beiratkoztam a Putnoki Gimnáziumba¹⁵, az volt az első gimnázium Putnokban, a kezdő évfolyam mi voltunk, addig nem volt ott ilyen gimnázium. Elvégeztem az első osztályt, a következő évben már megkerestek, hogy nincs-e kedvem végül, mert szorítottak helyet. Érettségi nélkül mehetek erre a szakra, de közben kell csinálnom az érettségit. Tehát igen, hogy meglegyen az érettségi szakasz akár utólag is, az se baj, csak meglegyen. Hát így elég nehéz volt, mert ugye általános iskolás fejjel kellett tanulni egy ilyen magasabb szintű szakmát, de azért szerencsém volt, mert hát elvégeztem és nyertem vele több évet. Négy év alatt szereztem meg a szakmát, akik meg velem kezdtek egyszerre, azok meg hat év alatt szereztek meg ezt a szakmát. Úgyhogy ez jól jött nyugdíjnál is mindenhol, hogy ugye megvolt az érettségi, több volt a munkaviszonyom, úgyhogy így kezdődött ez a szak.

Ott Szilvás Vidor volt a műhelynek a vezetője. Ismertem gyerekkoromtól őt, Vidor bácsit. Tehát ő lett a főnököm, és úgy kellett iskolába járni, hogy minden héten egyszer el kellett menni ilyen általános ismereti tantárgyakra. Ötöt kellett menni suliba, egyet meg gyakorlatra. Na és hát én a gyakorlatot ott töltöttem a szervizben, jártam ki vidékre, már az első év végén a szervizkocsival, egy sofőrrel

¹¹ Az interjú a NKFI-143598 számú, „Köztérkutatás nem organikus városokban” című pályázat keretében készült.

¹² Serényfalva község Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye Putnoki járásában. Teljes népessége 2023-ban 895 fő. (KSH 2023.)

¹³ A kisserényi nemes, báró és gróf Serényi család egy magyar főnemesi család, melynek leszármazottai ma is élnek. (WIKIPÉDIA)

¹⁴ Putnok kisváros Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, a Putnoki járás székhelye. Teljes népessége 2023-ban 6363 fő. (KSH 2023.)

¹⁵ Ma Gomba Levente Gimnázium.

ketten, mert szerettem nagyon, és hamar rájöttem, hogy hogy kell mindent csinálni. Putnokon, a katolikus templomtól lefelé volt a KTSZ-nek¹⁶ az udvarában a szerviz.

Végeztünk mi akkor öten, az állás azért nehéz volt, még tévé nem volt annyira sok. Viszont hívtak a BVK-hoz¹⁷, megtudták, hogy végeztem és gyengeáramú végzettségem van, és akkor építették a BVK-t. Az Olefint¹⁸ később kezdték, tíz év múlva, de Berentén¹⁹ már azt is fejlesztették. Az elektromos csoportba hívtak, hogy menjek, s hogyha jövök, kaphatok lakást, telefont. Mert a telefon nem úgy volt, mint most, hogy csak úgy van a telefon, hanem a vonalas telefonért meg kellett küzdeni, azért ügyeletet kellett vállalni. Ez 1967-ben volt. Úgyhogy végigcsináltam ezt a szakaszt, a BVK-nál tetszett az, hogy mit dolgozok, hogy mit is csinálók.

A BVK-nál gyengeáramú eszközöket, műszereket kellett javítani, mert nagyon sok olyan ember került oda, amikor a BVK-t csinálták, akiknek csak ilyen mechanikai képzettsége volt, mechanikával foglalkoztak. Régen nem volt annyira a gyengeáram elfogadott, azért volt nekünk nehéz először elindulni ebben a szakmában.

Cserényi István tartotta nekünk a rádiótechnikai szakot, mert még akkor nem volt ilyen gyakorlat sok. Így jöttek az új mérnökök, mindent képeztek, de csak úgy mellékesen. És ő három éven keresztül vitt bennünket. A gyakorlati vizsgát az egyetemen, Miskolcon kellett tennünk. A Szinva-pataknál volt egy elég nagy szerviz, oda kellett kimenni, és akkor megkaptuk, hogy na, egy ilyen típusú rádiót, egy olyan típusú tévét kell meg csinálni. Sikerült a vizsga, jó volt a vizsga, úgy kerültem a BVK-hoz. Adták a juttatásokat, lakást, meg ilyen hasonlókat. Úgyhogy azok az évek egész jól mentek.

Elég jó volt ott dolgozni, mert nagyon sok fiatal jött oda akkoriban, és az azt követő tíz év összekovácsolta a sok fiatalat. Akkoriban kezdték el építeni az Olefint, oda meg toboroztak embereket. Olyan emberek kellettek, akik értettek a gyengeáramhoz, és az kellett, hogy továbbképezhető ember legyen. És én önként jelentkeztem, mert lehetett önként jelentkezni.

¹⁶ Kisipari Termelő Szövetkezet, amely a szocializmus éveiben a kisiparosokat tömörítette szövetkezetekbe. (TÓTH 2006.)

¹⁷ A Borsodi Vegyi Kombináat (röviden: BVK) a Borsodi Ipari Tröszt, a Borsodi Kozsművek és a Sajómenti Vegyiművek egyesülésével jött létre 1954-ben. Magyarország első vegyipari létesítménye volt Kazincbarcikán. Építése 1949-ben kezdődött, 1991 után BorsodChem Rt. néven működött tovább. (WIKIPÉDIA)

¹⁸ A BVK bővítése Olefin Program elnevezéssel 1974-ben egy új PVC-gyár építésével (az ún. PVC III.) folytatódott. (SZÓKE 2004, 119.)

¹⁹ Berente község Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, a Kazincbarcikai járásban. Miskolctól 15 km-re északra, Kazincbarcika mellett található. Teljes népesség 2023-ban 1048 fő. (KSH 2023) 1949-ben itt kezdték építeni a Borsodi Vegyi Kombináatot (BVK), 1951-től a Borsodi Hőerőművet. 1954-ben Berentét az ekkor várossá alakuló Kazincbarcikához csatolták. A privatizáció óta a BorsodChem Rt. működik a területén. 1999-ben Berente Kazincbarcikáról leválva az ország egyik leggazdagabb községévé alakult a nagyüzemtől származó bevételeknek köszönhetően. (WIKIPÉDIA)

Borsodi Vegyi Kombinát 1967-ben (ma BorsodChem).
(Fortepan: 28953; fotó: Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ)

Sokan nem mentek, mert ugye a régimódi, egyszerűbb szakmákat, meg az egyszerűbb dolgokat megtanulták, és hát nem nagyon akartak változtatni. Hát azt én meg mindig is szerettem, hogy haladó szellemben mindig tovább, tovább fejlődjek. Úgy véltem, csak jó lesz nekem, hogyha újabb körülmények közé kerülök. Akkor Közép-Európa legmodernebb műszereit hozták be a gyárba. Úgyhogy ezt nagyon kedveltük, akik oda kimentünk, mert olyan műszereket láttunk, olyan elveken működtek, amit még sose láttunk, sose hallottunk róla.

Hasonló korúak, mint én, vagy kicsit idősebbek, vagy kicsit fiatalabbak jöttek oda. Sok dolgozó volt a környező falvakból. Putnokról volt olyan srác, aki velem járt általános iskolába, de én már ott dolgoztam akkor. Két évvel idősebb voltam szakmailag. A szakmai gyakorlatukat is én bíráltam el, hogy ez ennyi lesz, meg annyi lesz.

A BVK mindig a TVK-val²⁰ versenyzett. Ha a TVK-nál a műszerészek egy forinttal többet kapnak, mint itt, akkor az már baj volt, mert ment a szóbeszéd, hogy a két gyár között egy forint különbség van, hogy mennyivel többet keresnek ott. Hát ugye, hogyha egy 1200 forintos fizetést veszünk alapul, akkor egy forint is sokat számított annak idején. Úgyhogy én is azért mentem el az Olefinhez '86-

²⁰ Tiszai Vegyi Kombinát (TVK), előtte Tiszavidéki Vegyi Kombinát, jelenleg MOL Petrolkémia Zrt. Petrolkémiai vállalat Tiszaujvárosban, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében. (WIKIPÉDIA)

ban, mikor kezdték építeni, mert egy forint ötven fillért ígértek azoknak, akik átjönnek. Hát ezek ilyen nevetséges összegek most már, mert most már több ezer forintot adnak óránként. Na de hát akkor ez volt.

Jó volt mindenki számára. Több pénz, okosabb lett az ember, úgyhogy szerettük. Akkoriban volt az, hogy lehetett menni Líbiába is. Elszaporodott az, hogy a németek gyártanak kint Líbiában, a magyar embereket szerették, mert már ismerték őket, mert itt is csináltak olyat, hogy menjek Líbiába. Hát én is úgy voltam velem, hogy megyek ki Líbiába. De a feleségem nagyon-nagyon lebeszélte róla, nem egyezett bele. Jobb, hogyha itthon maradok. Azt mondja, itthon is mindig többet, többet keresünk, érzük be ennyivel. De az tényleg úgy volt, hogy boldogok voltunk.

Hát ott is elsők között voltunk, akik a munkát magunknak szerveztük. Először a benti munkákat. Ha át kellett alakítani egy gépet vagy elvégezni a karbantartását, mi csoportosan jelentkeztünk, hogy mi megcsináljuk. Ott bent, műszak után plusz pénzért. És akkor ez elharapózott mindenhol, ment is a munka, csak sokan visszaéltek velem. És utána jött az, hogy kívül lehet ilyen munkát végezni, de belül már nem annyira. És akkor olyannyira külső munkákban kezdtünk gondolkodni, hogy alakítottunk egy kft-t. A tapasztalatokat össze kellett szednünk, egyszer csak eszünkbe jutott, hogy lapozzuk már fel a telefonkönyvet. Minden olyan szakmát, ami nekünk kézhez fekvő volt, mindazoknak a címét kiírtuk, egy egyenlevelet megfogalmaztunk és elküldtük. Elküldtük vagy száz helyre a levelünket, hogy ezt tudjuk, erre vagyunk képesek, ilyenekért tudjuk vállalni, hogyha van gondjuk, akkor jelentkezzenek. Jöttek először ilyen kisebb munkák, a bútorigpartól automatizálás, meg a TVK-tól, a nagy pályaudvar benti résznek a hőtechnikai vonala, hogy ne fagyjanak meg, ki tudjanak állni a buszok. És ezek sorban jöttek be nekünk. Akkor írtunk mi levelet a Honvédségnek is. A Honvédségnek itt volt Erdőbényén²¹ egy üdülő föld alatt, ami amúgy egy bunker volt, védelmi célt szolgált. Két harcoksi termelte az áramot föld alatt, ha a kinti áramot lekapcsolták, akkor azok indultak be. Bent a föld alatt ugyanúgy kellett biztosítani a mindennapi élethez a szükségleteket, ugye a víz, az étel, a tárolás volt, és mindent automatizálni kellett.

Ez a Kft.-s időszak nekem addig tartott, míg el nem mentem nyugdíjba. Ez egy nagyon hosszú folyamat volt, mert utána ellátogattunk mi a papírgyárba²² is a legkülönbözőbb helyekre, és a papírgyárból is kaptunk megbízást. Ott meg akkor ment ez a nagy beruházás, banki nagy beruházás, minden pénzt lecseréltek, és akkor mi ott voltunk, mint külsősök. És akkor mire vége lett ennek a nagy beruházásnak, addigra mindent átvettünk. Annyira nem kellett azok, akik ott csinálták, mert ugye régi módszerrel, régi módon csinálták, hogy minden a mi kezünkben volt, adtunk ötleteket, látták, hogy vannak ötleteink. Például nagy volt a veszteség, megoldottuk azt, hogy a páratartalmat pontosan tudtuk mérni. Ilyenből

²¹ Erdőbénye község Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, a Tokaji járásban. Teljes népessége 2023-ban 963 fő. (KSH 2023.)

²² Diósgyőri Papírgyár (DIPA Zrt.), egy 1782-ben alapított magyar papíripari cég, amely az ország egyetlen bankjegy- és biztonságipapír-gyártó vállalata. Miskolc-Diósgyőr Felsőgyőr városrészében található. (PELBÁRT 2018.)

adódtak nagy veszteségek, nagy problémák, hogy az egyik csarnokban a páratartalom mondjuk 25% volt, a másikban 28. És áttolták a másik géphez az egy tonnás papírt, addigra felvett mondjuk öt liter vizet. Ott állt egy pár napig, öt kilóval nehezebb lett. Mikor legyártották az anyagot, nézzétek, hogy honnan lett nekünk több papírunk. Nem tudták, hogy honnan lett. Na, hát azt mi megoldottuk. Úgyhogy örültek neki, hogy ilyen kézzelfogható dolog volt, és nekik nem képezett több veszteséget.

Mikor én elmentem nyugdíjba, akkor szétszaladt a csapat. Elég sok múltott rajtam, hogy egyben legyen a Kft. Az egész papírgyár ilyen manufakturális valami volt, és ezzel mindenhol át kellett állni egy ilyen automatizálásra, minden számítógépre. Amikor eljöttünk onnan, minden automatizálva volt, és mindent számítógép irányított. Ezeket precízen belőttük mindent, úgyhogy komoly, modern üzemet hagytunk ott.

A BVK, a nagy beruházás, az nagyon jó volt, nagyon szép. Az volt a tanuló iskola olyan szempontból, hogy még ilyeneket nem nagyon láttunk, és örültünk, hogy anélkül, hogy nekünk mondták volna, mindent magunkévá tettünk, amit lehetett. Még vizsgázni is kellett nekünk is belőle, egy év után mindenből le kellett vizsgáznunk, le kellett technológiából is vizsgáznunk, ugyanúgy, mint a technológiai személyzetnek. Ha én kimentem mondjuk az üzembe, a technológia valamelyik részére, nagyon precízen együtt kellett dolgozni. Hölgyek voltak elsősorban műszertáblások, és a legmagasabb kategóriákban voltak. Tehát a kezelő személyzete fölött is egy kategóriával feljebb voltak, olyanokat válogattak össze, hogy azokra lehetett számítani. Mert ha volt egy leállítás, milliókba került annak az újraindítása, főleg olyan hidegben, mikor van mínusz tíz-tizenöt. Akkoriban gyakoribb volt, hogy lefagytak az impulzusvezetékek, és akkor az a rengeteg lakatos, mindenki jött ki gőzölni ezeket az elfagyott dolgokat. Úgyhogy nagyon szép lecke volt.

A klór²³ az nem nagyon tetszett. Mert ugye klórüzemben dolgoztam. Ott a klórnak a megsemmisítése úgy történt, hogy a felesleges klórt hipóra engedték. Úgyhogy veszélyes volt. Az oldalunkon volt egy eset, mikor az Olefint csinálták, és próbaüzemek voltak az elején. Akkor még divat volt az, hogy katonákat gyárakba vittek így festegetni, építeni, betonozni, és akkor is ott volt vagy harminc katona. Sütött a nap, félmeztelenül festegettek, a gázálcuk meg lent a földön. És jött a klórömlés, betérített mindent. Mi azt már tudtuk, tudtuk a szagról, meg tudtuk, hogy merre menjünk, ismertük a légáramokat, meg ilyeneket. A légáramról kellett tudni, hogy még légszákok is voltak elhelyezve az üzemben, különböző helyeken. Vagy tizenhat katonát elvitt a mentő, mert nem tudtak lejönni a gázálcért. Mire lejöttek, majdnem fulladt mindegyik, azt csak szaladoztak ők mind.

Szakmailag nagyon szerettük a papírgyárat is. Külsősök voltunk ugyan, nem voltunk nálunk leszerződve, de ugyanúgy volt ott egy jó kis csarnokunk, ahol bármit le tudtunk gyártani. Volt esztergályosunk, mindent meg tudtunk szabályozni,

²³ A klór sárgászöld színű, szúrós szagú, a levegőnél nehezebb, erősen maró és mérgező hatású gáz. Veszélyes vegyszer, maró hatású és súlyosan roncsolhatja az emberi szöveteket. (ÁNTSZ 2013.)

ez nagy előny volt. És ott a gyár saját emberei nem tudták, hogy miről van szó, akkor hátrányban voltak mindig velünk szemben.

Ki kellett alakítani azt, hogy mindenhez érteni kell. Az ember csak úgy ért mindenhez, hogyha képzi magát. Így voltunk a papírgyárban is, meg egyéb más helyeken is. Nekem az alapvető szakmám a rádió és tévé műszerész. Utána Kft.-be kerültünk, akkor már elvégeztem az erősáramú villanyszerelőit is, hogy épületgépészeti, épületvillamossági dolgokkal is tudjunk foglalkozni. Elmentem én ilyen ipari fűtési berendezések kezelését is megtanulni a kollégával. Közben dolgoztunk, mert már akkor majdnem ötvenvalahány éves voltam, amikor erre is elmentem a Miskolcon. Egy évig jártam erre a gázos képzésre, de annyi szabványt megtanulni ott a gázzal kapcsolatban... Mert ami szakmai dologgal találkoztam mellette, azok elég könnyűek voltak. A megyei tűzoltók parancsnoka előtt kellett vizsgát tennünk arról, hogy ebben a helyiségben mi robbanhat, mi robbanásbiztos, merre nyílhat az ajtó. Szóval csupa ilyenek voltak, és ezek eléggé kimerítettek bennünket a vizsgákon. De kellett azért, mert így fokozottan tűz- és robbanásveszélyes helyeken is dolgozhattunk. Ahogy most mennek az energiavezetékek, gázolaj, meg ezek, azoknak a központi elosztóberendezésinél dolgozhatnék. Dolgozhatnék, mert van olyan papírom róla. Ezekből mind-mind szereztem én is magamnak papírt, vizsgát, és érvényesültünk. Ha mi erről beszélünk, nem egy sima szakmunkásról beszélünk, hanem olyanról, aki polipszerűen több lábon állt. És ezt muszáj volt csinálnunk, mert így bármilyen munkába belekezdhattunk. Példa rá, hogy ott volt a műszaki osztálya a papírgyárnak, és hogyha valami gondjuk volt, nem tudtak a géppel valamit kezdeni, akkor átjöttek hozzánk. Gyertek már, figyeljetelek már, meg kéne ezt oldani! Mi a véleményetek erről, vagy arról? Mi nem voltunk mérnökök, de ők azok voltak. És tudták, hogy mindig valamit kihozunk, meg addig szakirodalmazunk, hogy összehoztuk a megoldást nekik mindig. És ott voltunk húsz évig főállásban. És ez az embernek mindig adott egy ilyen tartást, önbizalmat. Szóval ez jó érzés az embernek.

Vidéki emberek először félnek az ilyen dolgoktól, mikor meglátják a hatalmas kéményeket, a hatalmas gyárat, először félnek. De nagyon ösztönző volt az embereknek, hogy akik idejöttek, minden lehetőségük meg volt tanulni. Tehát szakmunkát szereztek, mert eljöttek ide sima nyolc osztállyal, nem volt szakmunkás papírjuk. Itt beiskolázták rögtön, hogy menjen ide a középiskolába, vagy menjen technikusra. Azt is hajtogatták szerencsére mindenkinek, aki jobb képességű volt, hogy ő jobb képességű, menjen technikusnak. Hát a nejem is ott volt a gyárban technikusként. A kutatólaborban volt, kutatótechnikus a Polimer²⁴ kutatólaborjában. És sokan jöttek ide lakásért.

²⁴ A BVK egyik üzeme.

Kazincbarcika, Napfény bisztró 1970-ben.
(Fortepan: 214515; fotó: FŐFOTÓ)

Az az igazság, hogy nekem az a rész kimaradt, amikor Kazincbarcika épülni kezdett. Pedig jöttem-mentem itt vonattal, motorom is volt, elszárguldottunk mellette, nem tudtuk mi van itt, nem jártunk föl a városba. Az a része kimaradt. Utána már, mikor már itt voltam, akkor sokkal több, jobban odafigyeltünk arra, hogy Barcika hogyan épül, mint épül. Mi is megkaptuk a lakást itt Barcikán, a gyerekek ide jártak óvodába, iskolába, meg szerveztük a közösségi munkát. Mindig az volt, hogy szerveztük. Nem is tudom hány száz munkaórám van ebben a csónakázó tóban²⁵, ami itt van, hogy rengeteg fát ültettünk, kihozták a sódert, vörös sódert végig. És akkor jöttünk brigádokkal. Hát akkor még divat volt a szocialista brigád, aminek megvolt az ilyen jó előnye az, hogy pozitívan is lehet ezt csinálni, nemcsak negatívan. És ez volt a jó a BVK-ban, hogy ott rengeteg fiatal volt, és ezek a fiatalok meg akartak menni mindig, utána volt egy jó kis buli. Ez a nagy rét itt tele volt mindig mellettünk, végig bulikkal. Az emberek eljöttek, megcsinálták a munkát, amit kiszabtak rájuk, következett a buli. Mindenhol tartottak ilyen egy-egy

²⁵ Az 1960-as évek végén vetődött fel az a gondolat, hogy a Várdomb környékét napi kirándulás, pihenés céljára alakítsák ki. A Csónakázó-tó terve 1971-re készült el, a kivitelezés 1977 őszén indult. Az átadásra 1981. május 31-én került sor. Csónakázó-tó területe 2,2 hektár. A tó és környéke közkedvelt pihenőpark, horgászparadicsom és számos rendezvény helyszíne. (HALÁSZ – KAKSZI 2022.)

láda sörrel, ahol harminc ember eldolgozott. Úgyhogy ez ilyen szempontból jó volt.

Takács István²⁶ találta ki a csónakázótavat, emlékszem az építésére, meg hogy utána tíz év múlva iszapot tanítottunk. Hát mindenki szeretett vizen járni, meg különösen sok kisgyerek volt, élvezték, hogy csónakáznak. Volt itt egy csónakház, amit állandóan lehetett használni. Minden nap volt csónakázási lehetőség, nem úgy, mint később, mikor az elmúlt. Sok ember nosztalgiázik és azt mondja, hogy milyen jó lenne most is, hogyha itt lenne a csónak, hát igen, de a személyzet kell hozzá, karban kell tartani ezeket a csónakokat, már nem ötezer forint egy csónak, hanem ötszázezer. Annak a tárolása, őrzése is pénz. A másik az, hogy az ember most már a gyerekeivel beül a kocsiba, és elmegy a Tisza partjára, ahol ezeregy csónak van. Ezt már az emberek nem nagyon szeretik belátni, csak nosztalgiáznak inkább, hogy milyen jó volt régen. Ugyanígy van a stranddal is, hogy mert jó volt a strand. Nagyon szerették a környékről, jöttek ide strandolók, a végén úgy volt, hogy Szlovákiából is ide jártak strandolni. Teleálltak mindent kocsikkal, meg járművekkel, nem lehetett este parkolni, mert tele volt Barcika kocsival. És fillérékért lehetett szórakozni. Röhej volt, hogy kinéztünk az ablakokon és láttuk, hétvégeken pokróccal vagy gyékénnyel tízen sorban, libasorban mentek a strandra. Tehát jó volt ilyen szempontból, de a végén már az volt a baj, hogy minimum 100 milliót rá kellett volna költeni.

A BVK jól csinálta ezt a fiatal hívogatót, lakással hívogatót. Nem sokat kellett várunk a saját lakása. Már mikor a lányunk megszületett, akkor már automatikusan besoroltak bennünket a fiaztatóba. Volt egy kis szoba, zuhanyzó volt mellette, semmi más, de nagyon jól el tudtunk lenni egy fél évig. Fiaztatónak hívták, ez egy garzonlakás volt. Mindenki így hívta. Ha terhes lett valaki, bejelentkezett, akkor ő ott kapott helyet. És ez egy ilyen népi elnevezés volt, hogy fiaztató. Viszont aki már a gyerekszülés előtt állt, tehát hogy majd jövő hónapban megszül, akkor adtak egy lakást. Azok is be voltak sorolva, pontozták azok a fiatalokat, akik jelentkezett ezekre, mert mindenki jelentkezett, alig várta, hogy lakást kapjon. Akkor építették ezt a rengeteg lakást, a miénket is akkor építették. Mi is be voltunk sorolva. Akinek jobb pénze volt, több pénze volt, otthonról tudták segíteni, azoknak nagyobb esélyük volt arra, hogy szövetkezeti lakást kapnak. Az ő tulajdonuk is lett. Akik csak úgy maguk voltak fiatalok, azok még tanácsi lakást kaptak. Tanácsi lakást, úgy hívták akkoriban, de akkor bérleti díjat kellett fizetni, de az elég bagó volt. Ezek olyan egyszerű összegek voltak tényleg, hogy a fiatalok számára el lehetett viselni. Hát ez az első lakásunk, amiben lakunk itt. Itt is vagyunk ötven éve ebben a lakásban. No, és gondoskodott róla a BVK meg az önkormányzat. Minden hónapban összeülnek, és nézték, hogy na, kinek lett több pontja. Mondjuk megszületett a gyerek. Arra adtak pontot, hogy milyen körülmények között él, nincs például semmilyen lakása, valami albérletben él, vagy a gyerek megjött. Egy gyerek van, vagy ha már kettő gyerek volt, akkor már soron kívül utalták a lakást nekik.

²⁶ Takács István (Sárisáp, 1930. október 10. – Kazincbarcika, 2004. január 27.) Kazincbarcika tanácselnöke volt 1968 és 1989 között. (LOVASNÉ 2009.)

Egész jó igazságosság volt, mert hat hónap vagy max 1 év alatt lehetett lakást kapni.

Nem nagyon vettük észre, hogy fizetünk lakásköltségeket, rezsit, mert minden olyan viszonylag olcsó volt. Tehát nem kellett küszködni. Gondok nem voltak, mindenki a fizetéséből tudta a lakását rendezni, meg a villanyt, meg egyéb dolgokat, meg a másik, hogy mindent meg lehetett venni. Hát mi is úgy vásárolgattunk, hogy szépen sorban. Ugye én maszekoltam, mert tévészerelő voltam és maszekoltam, ha kellett háztartási gép, mosógép, centrifuga, meg ilyeneket, összeszedtem az árát, és egyszer a feleségem névnapjára megvettem mindet. Meglepődött. De azok is meg tudták venni, akik spóroltak, nem itták el a pénzt, és ugyanúgy megvoltak a háztartási gépei. Ja, és a hitel, hogy ilyen 3-5 százalékos kamatra adták a hiteleket, és úgy volt 15 hónapra. És hogy mire letelt, az mindig annyi volt, amit ki kellett fizetni, mint amit előre megállapítottak. Nem az, hogy sokkal többet vagy valami más összeget. Tehát ezért szerették az emberek ezt a rendszert.

Ságvári Endre Gimnázium és Szakközépiskola 1966-ban
(ma Szalézi Szent Ferenc Gimnázium).
(Fortepan: 21070; fotó: Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ)

A város hangulata jó volt, mert sok volt a fiatal, nagyon sok volt a fiatal, rengeteg iskola volt. Itt volt mellettünk az Egészségügyi Szakközépiskola²⁷. Hát olyan jó volt látni, mikor az háromszáz gyerek elindul valahogy. Mikor vége van nekik a műszaknak, mennek haza, meg vidékre, mert sokan jártak ide vidékről is. Aztán olyan rosszul éreztük magukat éveig, mikor az megszűnt, se gyerek, semmi nem jön onnan. Hát akkor már az embernek a közérzete olyan volt, hogy most visszafejlődünk. Ez már nem jó.

Itt volt a Ságvári²⁸, egy elég erős iskola volt, gimnázium, úgyhogy innen a tanulók felét felvették továbbtanulni. A diákoknak nagyon jó képzés volt. És hát az ilyen már jó hangulatot ad a családban is, hogyha tanul a gyereke, tanul a másik, és akkor tudja, hogy fel fogják venni, mert van benne akarat, meg olyanok a tanárok, jó a közösségi élet. Annyit nem voltunk színházban, mint mikor a mi időnkben az üzemi szakszervezeti bizottság szervezte, meg ilyenek. Most nevetséges, hogy ilyen csasztuskákkal jövök vissza, de ez az igazság. Operában soha nem lettem volna, hogyha nem visz el bennünket a szakszervezeti bizottság, lehetett jelentkezni, hogy ki hova akar. Mindig kapott szociális bizottság mondjuk 30 jegyet erre, 20-at arra, és akkor lehetett rá jelentkezni. Ugyanígy a szállodákban is, hogy aki esküvő előtt állt, bejelentette, hogy ő nászútra akar menni, ő szeretne nászutas jegyet kapni valahova. Hát mi Sopronban így mentünk el, hogy oda kaptunk mi is. Egy jó helyre kaptunk, ott voltunk két hétig. Ott egy vasunkba nem került tulajdonképpen semmi, mert annyira kevés volt a hozzájárulás, amit nekünk kellett fizetni, hogy csak ilyen szimbolikus volt. A szakszervezeti bizottságok állták ezt a befizetett tagdíjakból, de legalább nem láttuk, hogy elfolyik. Jó hangulatot csinál az emberben, mert az ember hogyha kap, szívesen is ad. Sokat voltunk társadalmi munkában, gyáron belül is, de tudtuk, hogy két hónap múlva el akarok menni valahova, csak feladom a bizottsághoz a papírt, és akkor majd keresnek valami alkalmat. És mentünk. Tehát ez jó volt. Hát nem hol volt még akkor mindenkinek olyan márkás kocsija, hogy egyik napról a másikra a Dunántúlon van. Hát elmentünk miattam, mert nekünk volt Trabantunk, de elmentünk mi Lengyelországba is Trabanttal. A hegyeket másztuk a kis Trabanttal, úgyhogy ezek adták a jó hangulatot. Még jók voltak a közösségek.

Hát nem is tudom, azok a munkahelyek olyanok voltak, mint a családok. Tehát, hogy együtt. Valaki bedobta, hogy nem megyünk ki szalonnát sütni? Dehogynem, gyerünk! Hozták is a focit, öt-nyolc gyerek, meg nyolc szülő, már mentünk is ki. De ugyanúgy volt a ház körüli munkáknál is. Itt is, hogyha felkiabáltam, mikor hazafelé jöttem, mert lakóbizottsági elnök voltam, hogy gyerekek, délután fásítunk egy kicsit, van egy pár fa a kertészetből – már lent is volt egy csomó ember délután, és csináltuk. Nem kellett rimánkodni. Úgyhogy ez jó érzés volt.

²⁷ Egészségügyi és Óvónői Szakközépiskola néven 1976-ban nyílt intézmény. Később Jókai Mór Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium néven működött. Az intézményt a Megyei Önkormányzat takarékosági okokra hivatkozva 2011-ben bezáratta. (OSZTÁLYTÁRS KERESŐ)

²⁸ Ságvári Endre Gimnázium, a város 1962-ben alapult, magas oktatási színvonalú intézménye, amely 2011-ben jogutód nélkül megszűnt. Diákjait és tantestületét az ugyanabban az épületben megalkuló Szalézi Szent Ferenc Gimnázium vette át. Fenntartója a Szalézi Szent Ferenc Társaságat. (RÓNAFÖLDI é.n.)

Hát azért Barcika elég jól ellátott hely volt, mert ugye az építkezés, meg a sok ember ezt magával hozta, ahogy nőtt a létszám. Hát sajnos most csökken jelentősen, mert volt, hogy voltunk 32 ezren, most meg 23 ezren vagyunk összesen. De a BVK is akkor 7100 fővel dolgozott. Úgyhogy biztosították, nem kellett sorba állni, tudtuk-e, hogy nem fog jutni valami. Hozták, hozták. Szóval ilyen szempontból jó volt.

Jól felszerelt boltok voltak ezek. Az első fotós apparátomat én is itt vettem Barcikán, fent a Mazsola cukrászda²⁹ mellett. Ott volt ilyen fotós bolt³⁰, ott vettem én is az első gépemet, egy Zenitet Helios optikával. Akkoriban csináltam sokat ilyen ház előtti képet, családi képet, a lányomról ilyen pelenkás bugyogós fotót. Saját nagyítás. Hát vettem nagyítót is. Jellemző volt itten, hogy ilyen fotólabort állítottak össze és működtettek a barcikaiak. Elég sokan csinálták, hogy fotóztak és fel is dolgozták. Próbálkoztam én a színessel is, de hát az nem annyira egyszerű. Nagyon hamar elszalad a hőfok. Úgyhogy jó volt az ellátottság, a boltokat is. Miskolcra be-bement az ember, mert azért az csak egy nagyobb város. Na de igyekeztek ide is elhozni mindent olyat, ami a népnek kellett, mert nagy létszám volt.

Itt színjátszó csoport is működött, nemzetközi színjátszó csoportok³¹ is voltak. Idejöttek minden évben, különböző országokból, szocialista országokból. Egyik országból jöttek tíz játszócsoport, a másiktól is jött, tehát hatalmas tömegek voltak. El is mentünk megnézni, hogy kik jöttek, honnan jöttek, érdekes volt a ruházatuk. A sportról meg nem beszélve. Barcikán a sport mindig híres volt. Magasan híres volt. Úgyhogy a focicsapatnál³² nem ritka volt, hogy jöttek az NB I-es csapatok. Barcikára jöttek edzőmeccseket játszani, és ha lejött egy Vasas, vagy egy Fradi, akkor itt szakadt le az atyaúristen is és a kerítés is. A kerítés, mert annyian jöttek a környékről. És akkor tényleg nem lehetett parkolni, mert jött a sok zsigulis, skodás, mindenhol álltak. Szóval ezek megmozgatták az embereket.

Volt tömegsport is, amit én nagyon szerettem, mert szerettem mindenben benne lenni. Volt tekepálya, meg van is tekepálya, éveken keresztül első osztályban játszott a BVK csapata. Tehát ilyen szabad pálya, aki bejelentkezik, bejárhat, mehet játszani. Most is jó pályák vannak, nem is tudom, most hány. Én szerettem pingpongozni is. Ilyen helyi vállalati bajnokságban mindig részt vettem, pingpongoztam. Maga a gyáregységünk 320 fő volt, ahol csak műszerészek voltak. De azon belül is tudtunk bajnokságot rendezni. Meg a kislabdapálya, a kislabdás mérkőzések bajnoksága az még emlékezetes mindenkinek, mert a környékről mindenki jelentkezett, mert ugye a legjobban dotált hely a BVK volt, idejöttek, és

²⁹ A 60-as évek közepén Borsodi Vendéglátóipari Vállalat 101. számú egységéként nyílt a kazincbarcikai cukrászüzem szomszédságában. A Mazsola elnevezést az 1970-es években kapta. (HISTÓRIÁS 2015a.)

³⁰ A Május 1. úti üzletsoron az 1970-es évek elején megnyitott Optika Ofotért Fotó. Legendás volt széles áru kínálatáról, szakértő eladóirol. (HISTÓRIÁS 2017.)

³¹ 1972-től negyven éven keresztül működött a városban az Amatőr Színjátszó Fesztivál. A négy évtized alatt az ország minden részéből, a világ valamennyi földrészéből vettek részt a csoportok, szakmai delegátusok a rendezvényeken. (HAZAG 2022.)

³² 1957-től működő, jellemzően NB II-es egyesület, amely Kazincbarcikai Vegyész Sportegyesület (KVSE) néven érte el legnagyobb sikereit. (KBSC)

akkor hát mi mindent mindig ingyen kaptunk. Tehát úgy volt, hogy hát azért csináltunk is társadalmi munkákat, de eljöttünk szívesen, mert kimentünk rendszeresen kijártunk focizni a BVK-nak a pályára. Kimentünk. Papucs kell, szerkó kell, három labdát kiviszünk, hálót kiviszünk, és rúgtuk egész nap ilyen bajnokság szinten. Szóval nagyon szerettük, mert a fiatalokat felhozta, még az öregeket is. Az öregek jöttek szurkolni, akik már nem tudtak futni, de sok öreg is beállt játszani. Tehát ez ilyen szempontból nagyon jó volt. Én gondoltam is korábban, hogy én ezt megemlítem, mert a tömegsport, az összetartozásnak nagyon-nagyon fontos része.

Szórakozóhelyekre én nem nagyon jártam. Tekézni is úgy jártam, meg pingpongozni is, hogy jöttem haza, darabig megálltam a tekepályánál, legurítottam harmincat magamnak, vagy háromszor harmincat, és akkor utána én jöttem haza. Hát mert kicsik voltak a gyerekek, mindig igyekeztem hazajönni, de ebből nem akartam kimaradni, hogy nehogy ne csináljam, mert szerettem. Hát a többiek jöttek biciklivel, megálltak ott, meg egy felest megittak, egy sört megittak, este hatig elbeszélgethettek. De én mindig úgy voltam, hogy igyekeztem haza a családhoz.

A Lombik Étterem Kazincbarcikán.
(Fortepan 214511; fotó: FŐFOTÓ)

Volt itt Halászcserda³³ meg a Lombik étterem³⁴, meg a Béke³⁵, annak volt a legjobb étterme, olcsó és jó kaja volt. Az még az elején, mikor kezdték Barcikát építeni, azokkal együtt épült meg. Meg ott sok fogadás is volt olyan, hogy jöttek vezetők, akkor ott ilyen elihelynek számított, volt cigányzene, minden. Ezekben mind voltam, hazudnék, ha nem lettem volna, de nem jártam oda rendszeresen. Nekem volt a Trabant, Trabanttal meg az alkohol kimarad. Itthon megittuk, amennyi jól esett, egy keveset.

A munkaidőmben kilenctől vagy fél kilenctől tartott a reggeli, attól függ, hogy hogy határozták meg. Később tizenöt-húsz perc volt a reggeli, fél óra volt először. Utána meghatározták, hogy csak 15 perc. Utána meghatározták azt, hogy reggelizhet, de akkor műszak végén hozzá kell adni a tizenöt percet. És figyelték a tizenöt percet, hogy na, akkor már eljöttem onnan, húsz év után. Egyre jobban ilyenbe beleálltak. Hát utána ez még szakadt fel, mert ugye sok külsős került oda, aki letojta, hogy most mit mondanak neki, meg hogy mondjam, leült, és evett, ott nem volt ilyen gond. De az én vonatkozásomban ez így volt, szigorúan. Szigorúbb volt. Eleinte nem foglalkoztak vele, volt egy központi műhelyünk, és akkor reggeli időpontra mindenkinek be kellett menni. Fontos volt a tisztálkodás, hogy mindenki tiszta legyen, mindennel foglalkoztunk, meg a vegyi anyagok, gázok csak rajta maradtak a kézen. Ezért volt, hogy védőitalt kaptunk, tejet, ilyen dolgokat. Ezt kötelezően betartották eleinte velünk. Utána meg írárták a tejnek az árát a bérbe, már nem adtak azt se, tehát mindig, hogy mit tartottak fontosnak.

Kazinbarcikán a fiataloknak nem volt jellemző a vallás, hogy járnak templomba. Olyan gyerekkori emlékek mindnek volt, hogy így volt, úgy volt, vagy megkeresztelte a gyereket, vagy nem keresztelte meg a gyereket. Esetleg elmentek éjféltre, mert ott mindig sok volt az éjféli misén az ember. Inkább a régi öregek, akik foglalkoztak régebben a szántás-vetéssel, akik megmaradtak, azok komolyan vették jobban a vallást. Az országos statisztikában is nagyon romlott a vallásnak a helyzete. Mert ugye csak azért, hogy pénzt lenyúljanak, meg hogy adjanak nekik, csak azért ne legyen vallás. Meg hogy nem mondhatod meg, hogy mit mondjanak, vagy mit mondhat, most sajnos arrafele megyünk el, hogy az iskolákban sok iskolában már kötelezően vinni kell ajánlásokat. És ajánlásokat csak egyházi személy adhat, vagy olyan helyen dolgozó valakik, akik erre méltatottak az egyház által. Ez nem jó, hogy így lehet. Legyen egy vallás szabad, hogy aki akarja, használja, aki akarja, ne használja.

³³ 1968-ban nyílt csárda, amelyet a Tiszamenti M. G. Termelőszövetkezett üzemeltetett, s látott el friss hallal. A halakat a csárda saját akváriumában tartották addig, amíg a vendég a neki tetsző példányt ki nem választotta, s azt készítették el a számára. (LEHOTA 2016.)

³⁴ BVK által patronált étterem Lombik elnevezése – a Hotel Polimer szállodával együtt – a gyárban folyó műanyaggyártást volt hivatott népszerűsíteni. (LEHOTA 2018.) Az Irinyi János utcai étterem falát Majoros Hédi két kompozíciója (1966) díszítette. (FORTEPAN 214511)

³⁵ A gyorsan fejlődő város első (1950-es évek közepe) korszerű és reprezentatív, élőzenés, komplex vendéglátó szolgáltatást nyújtó üzlete, a város büszkesége, a Borsodi Vendéglátóipari Vállalat kiemelt egysége volt, mely üzletbesorolásában is a 100-as számot kapta. Magába foglalt egy II. és III. osztályú éttermet, valamint egy II. osztályú presszót. Nagy termelőkapacitású konyhával, húsfeldolgozó részleggel, önálló raktárbázissal, saját mosodával rendelkezett. (KAJDACSY 2015.)

Nem is tudom, hány pap jött ide, vagy öt vagy hat, akkoriban, a rendszerváltoztatás után. Akkor a Don Bosco Kultúrközpont³⁶, ami van mögötte, hogy azt szeretnék megépíteni, de telek kéne az egyháznak rá. Na, ráálltak, hogy jó, építsék meg, odaadják, nem tudom, ötvenmillió forintért tíz év alatt kell kifizetni évente 5 milliót, hogy mennyit majd adnak. Fél év múlva hallom, hogy az egyház átvette a telkeket saját tulajdonába, és az ő tulajdonuk lett, hogy nem kellett megfizetni az árát.

Kazincbarcika népessége számára az, hogy a gimnáziumát, ezt a neves gimnáziumot egyházi kézbe adták nem volt öröm. Én is vezetek ilyen helyi facebookos oldalt, és nagyon sok olyan szöveget kaptam, hogy nekem továbbra is Ságvári marad. Mondjon akárki, akármit mond, ez Ságvári marad, mert szerették azt a gimnáziumot. Most már az egyház mondja meg, hogy mit hogy kell csinálni. Úgyhogy a szabadság így ugye korlátozott.

Kazincbarcika, Városi Kórház 1971-ben (ma Debreceni Egyetem Kazincbarcikai Kórháza).
(Fortepan: 28946; Fotó: Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ)

³⁶ Don Bosco Sportközpont, Kazincbarcika, Szent Erzsébet sétány 2.

Az '55-ös, '56-os években³⁷, vagy hogy volt, mikor a kórházat elkezdték itt építeni. Annak mindenki örült, hogy lesz kórházunk. Karcaggal³⁸ tők ugyanaz az épület, úgy néz ki kívülről, mint az. És mindenki örült neki, hogy lesz kórház, nem kell Miskolcra járni, meg nincs ilyen probléma, amivel nem is volt probléma. Rengeg orvos jött ide. Az új orvosok ugye lakást kaptak, külön nagyobb lakásokat biztosítottak nekik a kutyaólbán, ahol a festőknek is a felső szinten műteremnek biztosítottak. Az orvosok is nagyobbakat kaptak. Rendben is volt ez, mindenki szerette. Viszonylag jól bántak a kórházban az emberekkel, hát sok barcai dolgozott itt, ismerős volt mindenki, akiknek szólni is könnyebb. Ma sajnos nem ez a helyzet.

Azért hívták kutyaólnak, mert a nagykutyák, a vezető pozícióban lévők kapták az épületeket, vagy a lakásokat. Festők például, hogy a fények jobban bejöjjenek. De ugye nem is nagyon ágált senki, mert egy jó orvos megérdemli, kapjon jó helyet. Hát egy városnak két-három festője van, megérdemli a lakást. Mezei István³⁹ itt volt szomszédunk, rendes ember volt, nagyon, szerettük, utána elkerült ő is a kutyaólbá. Hát akinek nagyobb volt a beosztása, már ilyen 70 négyzetméteres lakásokat az kapta, ott már valami van, valamiért adják. Az ilyen nagyon elit a kulcslyukas házakban⁴⁰ lakott. Olyan a formája oldalról, a bejárati profil mint egy kulcslyuk. Régen ott is az a szempont volt, hogy szerettek kertes házban élni, akkor viszonylag könnyen meg tudták szerezni. Csak közel vannak a szomszédok. Kint elbabáztatnak, akkor szomszédnak köszön, hogy szép a színe babának.

A BVK lakótelep⁴¹ is elit hely volt valamikor, de ez most már nem annak számít, mert hiába vannak nagyobb lakások, mert a vezetők elmentek odébb. Rózsadomb⁴² is volt, ilyen nívósabb, magasabb, meg nagyobb lakásokat. Ott nem nagyon volt meghatározva, mennyit építhet, csak a rettentő kis telkek vannak hozzá, rettentő sokan azért adták el, de akik éjjel-nappal úton vannak, hogy szeretik, hazamennek. Van egy jó nagy házuk, elfér három autó. Azt mondja, jó neki. Ugye, az mindig több pénz.

Vannak a rossz városrészek is, mint kint a horgásztónál, a herbolyai tó⁴³ környékén. De ott is sokat felújították már most, mert csináltak olyan központi mosodát, viheti oda az ember a ruháját, kimossa, megszáritja, s viszi haza. Hát meg

³⁷ Helyesen az 1960-as évek végén.

³⁸ Karcag kórházát a kazincbarcikai kórház terve alapján építették fel, és szinte azonos időben (1969) kezdték meg működésüket. Mindkettőt Jánossy György Ybl Miklós-díjas építész tervezte. (KAJ-DACSY 2018.)

³⁹ A Kazincbarcika Város Díszpolgára címmel kitüntetett Mezey István 1945. szeptember 17-én Szikszón született, de Kazincbarcikán töltötte felnőtt élete legjelentősebb éveit, itt élt, alkotott, és itt is hunyt el 2012. februárjában. Nevét viseli a Mezey István Művészeti Központ, illetve a Mezey Művész Kávézó (Kazincbarcika, Rákóczi tér 9.). (KOLOR 7. 2016, 7.)

⁴⁰ Kazincbarcika, Paál László utca, Barabás Miklós utca, Csontváry utca.

⁴¹ Kazincbarcika, Pattantyús utca, Zemplény utca.

⁴² Kazincbarcika, Kökény utca, Szeder utca, Galagonya utca, Vadrózsa utca, Bodza utca, Berkenye utca.

⁴³ Herbolya, Kazincbarcika a délnyugati határán található városrész. 1894-től bányászkolónia épül, iskolát és sporttelepet nyitnak, 1910-ben lakóinak száma eléri az 537 főt. 1986. végén én bezárt a

kell mondani, hogy patkányfészket sajnos, hogy mennyit laktak sorban egy csoportosan, azoknak pénzt adtak, hogy próbáljanak valahol venni valamit belőle, mert ott nem tudnak velük mit csinálni, azt nem újítyják föl, ami nem arra való.

Itt a Hámán Kató úton csináltam egy pár fotót, ott darálták a házat, ledarálták azt a rengeteg betont, ami volt.⁴⁴ Az a története, hogy lepusztult. Olyan egzisztenciájú lakók kerültek oda, akik nem törődtek a környezetükkel, semmivel. Csak annyi, hogy megkapták a lakást, és addig míg ajtó volt rajta, addig laktak benne. Egyre több ilyen volt, és akkor ezek még ráadásul nem barcikaiakat hoztak be, hanem rokonokat. Akkor együtt lakott hat család, hát ott már nem lehet rendet tartani. Ott a gettósodás indul meg. Akkor nagyon sokan börtönben voltak, már a férj-feleség közül valaki. A férj mondjuk börtönben volt, a nő meg ott volt hat gyerekekkel, meg befogadott valakiket. A bányabezárás ehhez hozzájárult a környékről. Bezárták a bányáikat. Hát ha egy ilyen ipari dolgot bezárnak, az nagy hátrány mindenkinek, mert azt ugye a szegény ember is megérzi, aki akart volna, az sem tudott volna dolgozni. Szóval ezek így voltak.

A BVK nem tudta felvenni ezt a helyzetet, hogy ennyivel több legyen a termelés, meg hogy jobb legyen, és akkor ezek meg perifériára kerültek, akik ott voltak a bányákban. Hát nagy hagyománya van ugye a barcikai bányászatnak is. Kisvonalat járt oda, hozták-vitték a cuccokat, azzal mentek az emberek. Még piacra is azon jártak be. Tehát ilyen szempontból jó volt. Úgyhogy ez nagyon lesújtotta a várost, hogy a bányászat ilyen helyzetbe került. De hát ez még ezzel jön, hogy ez világszerű hatás, mert nem kell a szén.

Barcikán jöttek-mentek a buszok, az biztos. Sőt, még olyan terveket is láttam az elmúlt tíz évben, hogy vágánnyal feljárnának Barcikára. Akkor be is vették a hosszú távú fejlesztésbe, hogy ne a vonatot használják az emberek, meg ne a közutat, hanem ilyen vágányon bejön, ilyen csendesített valamivel, ami feljön a városba és majd ilyen terveket is láttam. De az, hogy ebből lesz-e valami, vagy nem, nem tudom. Nem tudom. A buszjárat, az megvan, de egyre kevésbé veszik igénybe ugye, mert egyre több az autó, tehát ez is még egy ilyen ellentmondásos, hogyha ennek van autó, én nem ülök fel a megmaradt buszra. Akik ingyen kapják a buszt, mondjuk azok lehet, hogy még egészségesek, mert ahhoz egészségesnek is kell lenni. Nincs olyan, hogy fogom és akkor elmegyek az orvoshoz a megyeire, akkor leszálok, akkor végig meg kolbászolok⁴⁵ a Barcikán. Én is sokszor látom, hogy a kórházban jönnek emberek, szatyrokkal, egész napi 24 órás ellátásra, két kis öregasszony, és akkor kibontja ott az orvosnál a motyóját, mindent esznek, mert meg is szólják érte az emberek, de ezeknek haza is kell érnem még. Lehet, hogy csak éjfél felé meg haza, mit tudom én, valamelyik faluba, mert még kétszer át

Terv-tároló bányauzem, ezáltal Herbolya bányászatának történelme is megpecsételődött, elindult a település szlömösödése. (HISTÓRIÁS 2015b.)

⁴⁴ Szitka Péter polgármester nyilatkozata szerint „Nem fogjuk a város és az itt élők pénzét olyan bérlakásokra költeni, ahol a bérlők kibontják a nyílászárókat, felszedik a parkettát, rongálják a lépcsőházat, hajnalig hangoskodnak, ordít a zene és még hosszasan sorolhatnám.” (KOLOR 7. 2018.) 2020-ban megkezdték a leromlott állagú házak bontását (KOLORLINE 2020.)

⁴⁵ Járkálok.

kell szállni. Belegondolok olyan borzasztó ez, hogy ilyen helyzetben levő emberek is, mivel beülünk a kocsiba, és akkor itthon vagyunk 20 perc alatt.

Sokan a mai napig járnak a víkendházakba, csinálják, de csak a gond van ezzel is. Átvették a kertek között, vagy a kertek fölött a hatalmat. A csövesek beköltöznek, akkor utána nem nagyon mernek oda a szomszédba kimenni. Ha érik valami, ők szedik le elsőnek, szóval ez nagyon nehéz. Ez nem volt jellemző régen. Mindenki törekedett rá, hogy legyen víkendháza, mert kimentek bulizgatni, ott voltak. Családostól. Egyik család összeállt, három-négy család, és akkor kint voltak, jól érezték magukat. De most, mikor az ember megy, másnap fel van törve az ajtó, minden ki van forgatva onnan. Látszik, hogy egy banda ott evett-ivott, akkor megmondolja, hogy na, folytassam én ezt tovább? Van, ahol meg lehet még tartani ezt a rendet, van olyan. Itt a Mondó dűlő⁴⁶ is voltak ezek a víkendházak, ami itt megy fölfelé, tele-tele rengeteg házzal. Én is csak úgy voltam ott, hogy onnan feljöttem egyszer kocsival arra az oldalra, és láttam, hogy amit addig nem tudtam, hogy ennyi víkendház van itt bent. Rengeteg volt bent. Úgyhogy ki lehetett menni, míg bemegy az út oda, még kétszer is ágazik el, egy csomó, csomó víkendház volt.

Hát meg az, hogy Barcika is öregszik, és azért oda ki is kell tudni jutni. Bármilyen idő van, ki kell jutni. És gyalog ugyan kimentek mindenhova, jó volt a szomszéd, jó volt a haver, kiballagtak, nem volt gond. De a kocsival nem nagyon tud kimenni, meg nem azért megy ki általában, hanem hogy egy pohár bort is meg tudjon inni.

Bejön a weekend, bejön a garázsba. Tulajdonképpen a barátok, a szomszéd családok, hogyha mégis jól akarják magukat élni, kimennek ide nyáron a garázs-sorba, kipakolnak, sütnék, főznek, elvannak, zenélnék egy kicsit. Családostól kimennek, és akkor férfiak főznek általában itt, de legtöbbször férfiak, kevésbé a nők. Éjszaka mindig azt hallgatjuk, hogy na most ki zenél, meg mit, milyen buli van. Mert kinn a telkeken nem teheti már most meg. Soknak megvan még a háza, de gondolkodnak, hogy eladják. Nagy pénzt nem érdemes ráfordítani.

Kultúra is volt. Hát van szép kultúrházunk ugye, ami a mai napig van. A nagy tereken meg akkor még divat volt a felvonulás, a majális, meg ilyesmi, ha tetszett, ha nem, akkor mentünk. Mert voltak, akiknek nem tetszett. A majális az külön színfoltja volt annak az évnek. A strandon volt, a BVK csinálta hol ott, hol a foci-pályán. Ugye, mert nagy terület volt, ott is annak idején, nem voltak így lekerítgetve, egyben volt olyan hatalmas tér, tele asztalokkal, és akkor kimentünk oda is ugyanúgy brigád szinten Ez is jó ismerős, az is jó ismerős, asztalokat lefoglaltunk, ott elsőszögettünk. Abban nem volt politika, csak összetartoztak az emberek.

Jó volt így kimenni ilyen közösségi dolgokra. Nagyon jó volt...

⁴⁶ Feltehetően a Bondor dűlő, Kazincbarcika keleti határán található külterület.

BIBLIOGRÁFIA

ÁNTSZ KOMMUNIKÁCIÓS FŐOSZTÁLY: *Veszélyes vegyszer*. ANTSZ ARCHÍV. 2013. https://www.antsz.hu/felso_menu/rolunk/sajto/archivum/20130628-klormergezesek.html [Letöltés: 2023. 12. 12.]

CRAPANZANO 1980

CRAPANZANO, Vincent: *Tuhami. Portrait of a Moroccan*. Chicago, The University of Chicago Press, 1980.

CSALOG 1976

CSALOG Zsolt: *Kilenc cigány*. Budapest, Kozmosz Könyvek, 1976.

CSALOG 1981

CSALOG Zsolt: *A tengert akartam látni. Négy munkásportré*. Budapest, Szépirodalmi, 1981.

CSALOG 1989

CSALOG Zsolt: *Egy téglát én is letettem. Öt kis történelmi portré*. Budapest, Szépirodalmi, 1989.

FORTEPAN 1970

FORTEPAN: *Magyarország, Kazincbarcika*. 1970. Képszám: 214511 [Letöltés: 2023. 12. 12.]

HALÁSZ – KAKSZI 2022

HALÁSZ Gabi – KAKSZI Dóra: Csónakázó-tó, Kazincbarcika zöldövezetének gyöngyszeme. *Csodalatos Magyarország*. 2022. <https://csodalatosmagyarorszag.hu/hirek/itthon/csonakazo-to-kazincbarcika-zoldovezetenek-gyongyszeme/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

HAZAG 2022

HAZAG Mihály: Fesztiválköszöntő. *Barcikai História*s. 2022. <https://barcikaihistorias.hu/hazag-mihaly-fesztivalkoszonto/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

HISTÓRIÁS 2015A

HISTÓRIÁS: Betekintés Kazincbarcika egykori vendéglátásába: Visszaemlékezés a Gyermek, majd Mazsola Cukrászdára, a „Mazsira”. *Barcikai História*s. 2015a. <https://barcikaihistorias.hu/betekintes-kazincbarcika-egykori-vendeglatasaba-visszaemlekezés-a-gyermek-majd-mazsola-cukraszdara-a-mazsira/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

HISTÓRIÁS 2015B

HISTÓRIÁS: Herbolya bányatelep története – és a megyei 2. *Barcikai Históriás*. 2015b. <https://barcikaihistorias.hu/herbolya-banyatelep-tortenete-es-a-megyei-2/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

HISTÓRIÁS 2016

HISTÓRIÁS: Ismerkedjünk Kazincbarcika egykori vendéglátásával... *Barcikai Históriás*. 2016. <https://barcikaihistorias.hu/ismerkedjunk-kazincbarcika-egykori-vendeglatasaval/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

HISTÓRIÁS 2017

HISTÓRIÁS: Volt egyszer egy Ofotért a Mazsola mellett. *Barcikai Históriás*. 2017. <https://barcikaihistorias.hu/volt-egyszer-egy-ofotert-a-mazsola-mellett/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

KAJDACSY 2015

KAJDACSY Tibor: Betekintés Kazincbarcika egykori vendéglátásába: a Béke étterem – közsismertebb nevén a „J”. *Barcikai Históriás*. 2015. <https://barcikaihistorias.hu/betekintes-kazincbarcika-egykori-vendeglatasaba-a-beke-etterem-kozismertebb-neven-a-j/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

KAJDACSY 2018

KAJDACSY Tibor: Kazincbarcikai Városi Kórház neves tervezője – Jánossy György építész. *Barcikai Históriás*. 2018. <https://barcikaihistorias.hu/kazincbarcikai-varosi-korhaz-neves-tervezoje-janossy-gyorgy-epitesz/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

KBSC É.N.

KBSC: Történet. *Kolorcity Kazincbarcika SC*. <https://kbsc.hu/oldal/tortenet> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

KOLOR 7 2016

KOLOR 7.: Kétéves a Mezey-ház. *Kolor 7. Kulturális És Közéleti Hetilap*. 2016. 11. 11. II. évf. 41. https://kolorline.hu/uploads/magazin/pdf/k7_16_41_web.pdf [Letöltés: 2023. 12. 12.]

KOLOR 7 2018

KOLOR 7.: Kirakják az ingyenélőket. *Kolor 7. Kulturális És Közéleti Hetilap*. 2018. 05. 11. IV. évf. 18

KOLORLINE 2020

KOLORLINE: Megkezdődött a Hámán Kató úti bontás. *kolorline.hu*. 2020. <https://kolorline.hu/hirek/kazincbarcika/2020-03-03/megkezdodott-a-haman-kato-uti-bontas> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

KROEBER 1981

KROEBER, Theodora: *Ishi, az utolsó vadember*. Budapest, Kossuth, 1981.

KSH 2023

KSH [Központi Statisztikai Hivatal]: *Magyarország Helységnevtára*.
https://www.ksh.hu/apps/hntr.main?p_lang=HU [Letöltés: 2023. 12. 27.]

KUNT 2017

KUNT Zsuzsanna: Kapcsolódások – kulturális antropológiai portré a fogyatékos-
ságtudomány határán. *ELTE Doktori Konferencia*. 2017.

LEHOTA 2016

LEHOTA Roland: A Halásztól a Sörkertig – beszélgetés „Ottó bácsival”. I. rész.
*Barcikai História*s. 2016. <https://barcikaihistorias.hu/a-halasztol-a-sorkertig-beszelgetes-otto-bacsival-i-resz/> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

LEHOTA 2018

LEHOTA Roland: Kocka, vályú?! Néhány mondat Barcika vendéglátóipari egysé-
geinek elnevezéséről. *Barcikai História*s. 2018. <https://barcikaihistorias.hu/nehany-mondat-barcika-vendeglatoipari-egysegeinek-elnevezeserol/> [Letöltés:
2023. 12. 12.]

LOVASNÉ 2009

LOVAS Tiborné: *Tükörcserepek. 55 éves portrék a Békevárostól az európai vá-
rosig*. Kazincbarcika, 2009, Kazincbarcika Város Önkormányzata.

OSZTÁLYTÁRS KERESŐ É.N.

OSZTÁLYTÁRS KERESŐ: Az iskoláról. *109.hu*. <https://109.hu/?L=csoportok.adatlap&id=2977> [Letöltés: 2023. 12. 12.]

PELBÁRT 2018

PELBÁRT Jenő: A 235 éves diósgyőri papíripar rövid története (1782–2017). *Ma-
gyar Grafika*, 2018/4., 53-56.

RÓNAFÖLDI É.N.

RÓNAFÖLDI Zoltán: A Ságvári Endre Gimnázium rövid története 1962-2011.
Szalézi Szent Ferenc Gimnázium honlapja. http://sagim.hu/?page_id=113 [Letöl-
tés: 2023. 12. 12.]

SKÁBER 2020

SKÁBER, Linn: *A szívem egy bezárt bódé – Kamaszmonológok*. Scolar, 2020.

SKÅBER 2021

SKÅBER, Linn: *Ma négykézláb akarok járni – Felnőttmonológok*. Scholar, 2021.

SKÅBER 2022

SKÅBER, Linn: *A szél most a legigazabb – Időskori monológok*. Scholar, 2022.

SZŐKE 2004

SZŐKE Lajos (szerk.): *Vázlatok és helytörténeti leírások Berentéről*. Berente, 2004.

TÓTH 2006

TÓTH Anita Eszter: Kisipari szövetkezetek a lakosság szolgálatában. *ArchívNet*. 2006/4. szám. https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/kisipari_szovetkezetek_a_lakossag_szolgalataban.html [Letöltés: 2023.12.17.]

Bevezető A *Műhely életéből* rovat elé

A Műhely életéből címmel új tematikát, új rovatot nyitunk a jelen és az elkövetkező tanulmánykötetekben. Ebben nem kész tudományos munkákat adunk közre, hanem olyan anyagokat, kutatási beszámolókat, workshopjegyzőkönyveket, publicisztikai formára alakított prezentációkat, amelyeket az OTKA – 143598. sz. pályázat kutatásában résztvevő kutatók készítenek, és amelyek a további tudományos vizsgálódásokat és publikációkat előkészíteni hivatottak. A Rovat ösztönözni szeretné a Műhely tagjait a párbeszédre és megjelentetésükkel a Műhelyen kívüli tisztelt olvasókat is arra, hogy kapcsolódjanak be az itt megjelenő kérdések, problémák tárgyalásába, megvitatásába. Ennek a rovatnak a közleményei egy-szersmind a kutatók személyes ösztönzéseibe, elkötelezettségeibe, tudományos publikációvá nem érlelt hipotéziseibe, elképzeléseibe is betekintést engedhetnek. Ez alkalommal Bognár László Judithoz írt levelét közli a rovat, amelyben beszámol első látogatásáról Kazincbarcikán. Előítéletei és néhány ötletének megfogalmazásával, továbbá képekkel keresi a személyes tudományos hozzáféréseinek a lehetőségeit a városhoz, közelebből annak főutcájához és főutcáját övező épített és természeti környezetéhez. A hely kitüntetett témája az OTKA – 143598. sz. pályázatának. A levél elsődlegesen azt a kérdést törekszik megfogalmazni és körüljárni, hogy csakugyan ritkán látogattak-e a főutca és annak kihasadásai, terecskéi, ha pedig igen, akkor miért. A kérdést előítéleteink is megalapozhatják: városok főutcáját, az azokból nyíló terecskéket sok emberrel tölti meg képzeletünk.

Bognár László

Képes levél Juditnak a Kazincbarcikán 2022. december 9-én tett látogatásról

Kedves Judit!

Ez a levél ismerkedésem dokumentuma Kazincbarcikával, ahol még nem jártam. Ez egyike azoknak a városoknak, amelyeket az OTKA – 143598. sz. pályázat mint vizsgálati célt megnevez. Keveset utazom, zárkózott életet élek. Az én „csigahé-
jam”, amelyben „ellaknám, s egy végtelen birodalom királyának vélném magam-
mat”, négy egymással szomszédos pesti belső kerület. Minden tudós vizsgálat előtt szerettem volna valami előzetes viszonyulásra szert tenni a városhoz. Mit kezdek az épített térrel, miféle fogódzókat fedezek fel benne a magam számára, hogyan és mimmel tudok megnyílni számára? Az első találkozást megkönnyítette a kutatás azzal, hogy a város főutcájával kapcsolatban fogalmaz meg problémát: miért kihaltak a főutca kihasasodásai, terecskéi. Ez már elsőre bejárható, áttekinthető épített tér, környezet, még akkor is, ha a szűkebb környékre is pillantást vetek.

A levelemhez készült képek első odautam és ott tartózkodásom lenyomatai. Leginkább nem-képek. Nem csak technikai járatlanságom és képzetlenségem miatt, nem csak azért, mert okostelefonnal készültek bármiféle előzetes fényképész tapasztalat nélkül, hanem leginkább azért, mert még azt sem tudják a képek, hogy mit kellene láttatniuk. Épp a megmutatás feladatára akarnak emlékeztetni – meszszerűen személyesek (ha rosszindulatú akarok lenni magammal szemben, akkor azt mondanám: személyemnek szólók).

2022. december 9-én, pénteken délben utaztam Kazincbarcikára. Távolsági busszal Miskolcra, a Búza térről. Úgy is fogalmazhatnám, a görögkatolikus templomtól. Nem tudtam, lesz-e templom az Egressy út környékén. Az előítéletem azt mondta, nem lesz, elvégre szocialista telepítésű lakótelep.¹ A Búza téri templom homlokzatának ikonjai nyitották meg a szakrális dimenziót (vagy kijáratot) az útra.

¹ A szakralitás együttélhet az iparral. Ld. pécsszabolcsi Magyarok Nagyasszonya RK plébánia-templom, amely az egykori bányásztelepülés (most pécsi városnegyed) szívében áll. Vagy a Pécs-Gyárvárosi RK Plébániatemplom.

Előítéletemmel ellentétben természetesen találtam templomot (Szent Család RK templom), ha nem is az Egressy úton, de a közelében. 2003-2007 közt épült, látni az útról a Városháza tájékán, ha olykor csak a tornyának a keresztjét.

Délben indult a busz, szitáló köd (vagy eső), végig csapadékos, mind csapadékosabb volt az idő, amíg a várost jártam.

Odaúton két gólyafészket láttam (jobbra),

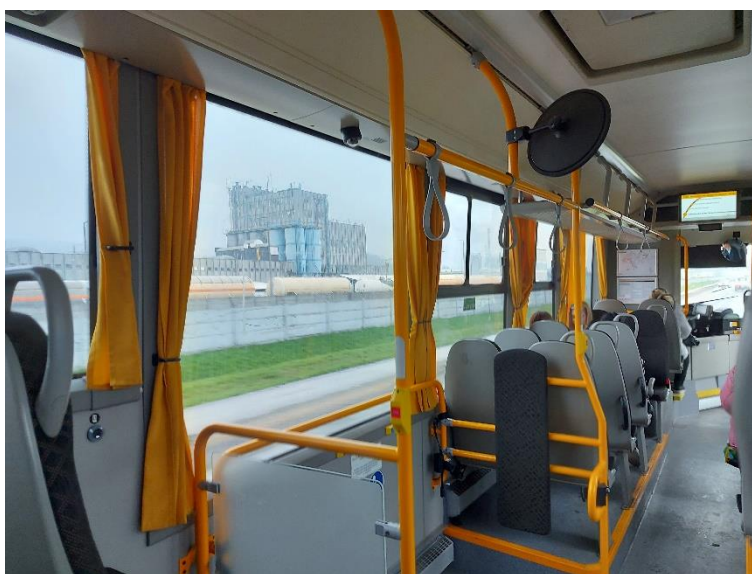
meg roskatag házat, ipari hulladékokkal tele kertet,

útépítést (a töltéssel készülhettek el). Visszafelé valahol e tájt leszállt egy férfi a buszról, ami Hitchcock Észak-Északnyugat filmjére emlékeztetett, ugyanígy száll le Thornhill a sivatag közepén (az repülős-üldözős jelenet elején).

Balra a BorsodChem épületeit, teherszállító vonatkocsiinak hosszú sorait látni - Berentétől Kazincbarcikaig álltak. Füstöt ontó kéményeit a hegyek előterében. Hat éve kínai leányvállalat. Visszafelé jutott eszembe, vajon melyik épületben lehetnek a felsővezetés irodái, bár a kínai elnök-vezérigazgató aligha itt tölti az idejét.

Következett a temető, a Jószerencsét úton bal oldalt. (Erről biztosan készítek még fényképet, az úton egyszer csak belépünk a holtak birodalmába vagy megnyílik a holtak hegye – hát, a képen nem.)

Az Oroszlán szobornál balra kanyarodott a busz. 2019-ben adták át, Szőke Gábor Miklós műve, festett acél, sík háromszöglapokkal határolt test. Benetton színekben. Visszafelé állt össze a kép: az Egressy út köré épült házak nagyjából eddig tartanak, a Mátyás király és a Jószerencsét utak kereszteződéséig. A kanyargó Mátyás király út keletről és délről öleli körül a lakótelepet. Nyugati oldalán a Göncz Árpád utca és a Tóth Árpád út határolja. Bár inkább mondanám azt, hogy nyugatról beépítetlen völgy határolja, amelyet utak is alig tagolnak. A völgyben az autóforgalom az egy Liget utcán át halad át, a Szent Család Templom mellett. Úgy gondolom, az Egressy út életének tanulmányozásához ezt a területet kellene tüzetesebben szemügyre venni.² Megerősíti ezt az Egressy út másik két, anyagában, festésében, geometrikus konstrukciójában az Oroszlánhoz hasonlító szobra.³

Oroszlán szobor

² Az internet szerint – legalábbis ha jól azonosítom – ez az Újváros, másnéven a Békeváros. Ha ez helytálló, akkor 1951-1983 (máshol 1952-1984) között épült.

³ A Kazincbarcikai sárkány szintén Szőke Gábor Miklós műve, 2014-ben adták át, a helyén korábban szökőkút állt, ld. https://www.kozterkep.hu/24110/Kinai_Sarkany_Kazincbarcika_2014.html

Kazincbarcikai sárkány az Egressy úton, a főtéren

Unikornis – az Egressy és Jószerencsét út sarkán

Ennek a szobornak az Egressy úton csak a színei hasonlítanak Szőke szobraihoz, az alkotóra nem találtam rá

Vannak más szobrok is az Egressy úton (olyan felvételeket választottam, amelyeken látszik a terecske elrendezése):

Antal Károly (1966): Jókai Mór]

Búza Barna (1956): Kuruc lovas]

Felszabadulási emlékmű (1957–1958)

A háttérben álló szobrot nem tudtam azonosítani

Olsai-Kiss Zoltán (1957): Táncospár

Ugyanez a tér nagyobb plánban

Ohmann Béla (1957): Szület

Szanyi Péter (2006): 1956-os emlékmű, körbenőtte a természet,
szerencse, hogy most lehullottak a levelek,
környezete nem terecske, nem tér, kietlen senkiföldje

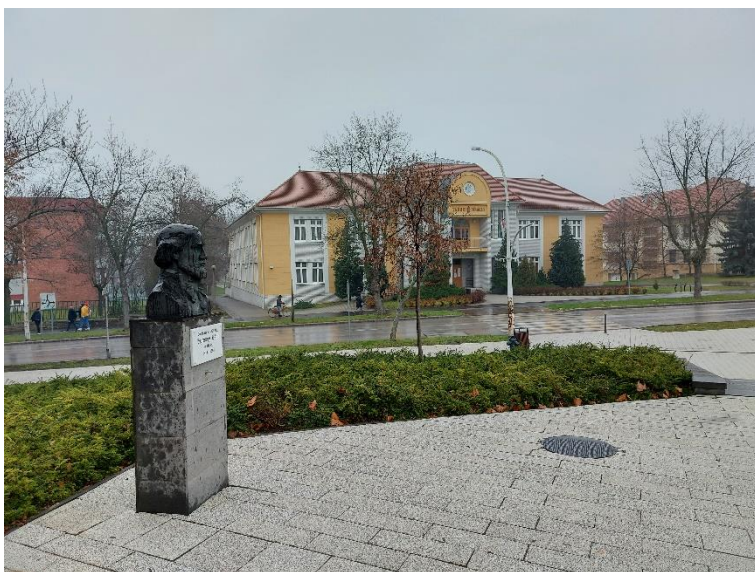
Mezey István (1984): Hild-emlékoszlop, amelyet eltakartak az örökzöldek, hogy lássék, át kellett bújjak a cserjék és a fák között

Lugas, ez is mesterségről valló építmény, a háttérben a színek Szőke szobrai idézik

Elképzelek egy nyári színházi fesztivált, amelyen minden terecskén más társulat más rendezésben mutatja be Goldoni *Il Campiello* darabját (mondjuk nem egy-azon estén).

Az út névadójának szobra, Nagy István Jánosa, 1974-ben avatták fel, a Művelődési Központ mellett áll, amelynek szintén ő a névadója:

Egressyt ábrázolja az óriásgraffiti is az Egressy út 40-50. háztömb tűzfalán. A képet 2016-ban újították, frissítették fel (a fej hátttere korábban kék volt).

Visszakanyarodva az utazásomhoz, odaúton még nem tudtam, hogy az Oroszlán szobortól „kezdődik” az Egressy út köré szerveződött lakónegyed. Nem ezzel az érdeklődéssel figyeltem a lakótelepi tömböket jobbra a Mátyás király úton, amelyek a hetvenes-nyolcvanas évek budapesti József Attila lakótelepére emlékeztettek. Nem kevés szögből nézve mint valami ember nem lakta betontáj Csernobil után. Ugyanez úton jobbra nyomát nem látni lakótelepnek. Összevetve, amit a Mátyás király út felől és amit az Egressy út felől nézve láttam, szembeötlő különbségek vannak a lakónegyeden belül a lakótömbök világa között.

A Mátyás király úton balra

A Miskolcon felszállt utasok közül hatan szálltunk le Kazincbarcikán, négyen a végállomáson, egy fiatal volt köztünk. A végállomásról nyílik az Egressy út. Rajtunk kívül még tizenöt-húsz utas utazhatott a buszon rövidebb szakaszon. Visszafele tíz-tizenöt diák szállt fel a pályaudvaron és a rákövetkező megállóknál, elvégre péntek, a vége felé járt a tanítási idő, de egyikük sem utazott Miskolcig.

Kitérőt teszek. Az Egressy út két végén egy-egy iskola áll. Az autóbuszpályaudvar felőli végén a páros oldalon az Irinyi János Református Oktatási Központ, a másik végén a páratlan oldalon a Szalézi Szent Ferenc Gimnázium (ezt a Jószerencsét út 2. alá jegyezték be, a kapuja épp a sarokra nyílik). Hiába volt tanítás vége, diákok elvértve, ha láttam az Egressy úton. Visszaúton ébredtem rá: az iskolából egyenest a buszmegállóhoz mennek (a pályaudvarra vagy az út másik végénél a Jószerencse úti megállóba), utaznak haza, valamelyik közeli településre. Ahhoz, hogy buszra szálljanak, nem kell betérni az Egressy útra vagy végigmenni rajta. Diákpárokat, -csoportokat az iskolák körül láttam, az eső miatt az Irinyiből a szemközti piac árkádja alá álltak (erről nem készítettem felvételt, mert eddigre lemerült a mobilom), a Szent Ferencnél a kapunál ácsorogtak a kerítés mellett.

Útravalóul azt a kérdést hoztam magammal, hogy miért üresek az Egressy útról nyíló kisebb terek. Ez lehetséges válasz a további sok közt. Ráadásul nem láttam, hogy cukrászdák, kávézók, talponállók nyílnának a terecskékre. Kérdés, hogy el tudnák-e tartani őket a lakónegyed lakói, átutazói vagy az ingázó diákok. Akik ápoltak, tiszták, teliszeműek, gonddal öltözöttek, de aligha veti fel őket a zseb-pénz. Bár lehet, hogy ezt a feltevést cáfolja, hogy Miskolc és Kazincbarcika közt az út mentén remek, több ablakos cukrászdákat, kávézókat, pékségeket láttam, megnyerő portállal (róluk nem készítettem képet, csak odaútin volt akkum, és akkor nem tudtam, hogy ez megfigyelendő). Szívesen láttam volna az Egressy úton belőlük legalább egyet-kettőt. Ezeket az országút menti, bár a saját településükön központi fekvésű vendéglátóhelyeket biztosan eltartja a vevőköre. Kérdés, hogy nem látogatják-e ezeket az ingázó diákok.

Ha már autó, megfigyeltem, milyen kevés a parkoló autó. A keresztutcákba nézve figyeltem fel rá, hogy az Egressy utat szegélyező házak túloldalán állnak az autók.

És ha már autó – az Egressy úton a forgalmi rend miatt nem lehet egyfolytában végigmenni járművel:

Alighanem a forgalmi döntés jótékony hatásának köszönhető,
hogy az Egressy út nem lett „autópálya”
(ahogyan az lett Budapesten a Rákóczi vagy az Üllői út).

Visszatérve az iskolából kilépő diákokra - minél többet időznek a városban, annál később érnek haza a busszal. Ráadásul nem csak a terecskéken, de az Egressy úton sem láttam olyan vendéglátóhelyet vagy üzletet, amely a diákokat célozná meg. 25 kilométer Miskolc, kellemes utazás busszal. Kazincbarcikán aligha versenyezhet üzlet a miskolciakkal a mozgékonyabb emberek számára. És ugyanezt gondolom moziról, koncertteremről, színházról. Ott tartózkodásom idején nem láthattam a műszak végén hazatérőket, ellenőrizni kell, vajon ők mennyit és mire költenek az Egressy úton. Mindez alkalmas feltevés, amelyet későbbi látogatásaimon ellenőrizhetek. Egyáltalán, kik lakják a lakónegyedét? Ehhez kapcsolódik az a kérdés, hogy kik alkotják a bevásárló központ (Kínai Áruház) vevőkörét? – hányan jönnek ide az Egressy utat körülölelő negyedből, hányan Kazincbarcika más negyedeiből és hányan a környező településekről?

Az Egressy út terecskői látogatottságának látószögéből ez újabb feltevést sugalmaz: a negyed közterületeit a negyeden kívül lakók (akár városbeliek, akár a közeli települések valamelyikén lagnak) aligha látogatják gyakran. Nem tekintve az áruházat, van-e olyan vendéglátóhely vagy más közgyűjtemény, amely a negyedbe vonzaná őket. A vendéglátóhelyek hiánya egyszersmind a higiéniai infrastruktúra hiányát is jelenti. Az Egressy Béni Kulturális Központ bizonytalanságot sokakat megszólít a negyeden és a városon kívülről is, csakhogy ez az Egressy út Jószerencsét úthoz közeli végén áll, a Jószerencsét úti buszmegállókból kényelmesen megközelíthető. A Központ legközelebb a Kínai Áruház áll, vendéglátóhely jóval távolabb. A Művelődési Központ és a Jószerencsét út között füves, dimbesdombos terület húzódik, amely mondhatni lakatlan és használhatatlan (nem vonz arra, hogy piknikeljek, padok sincsenek rajta), az itt álló 56-os emlékművet is eltakarja a növényzet, csak a Jószerencsét út felől nézve ötlük szembe.

Ez az első látogatásom a negyedben. Műtörténészgáru vécét találtam a buszpályaudvar mellett a piacon (kétszáz Forint), az árusoktól „retro” piaci szendvicset kaptam (zsemle félbe, bele jó szelet füstölt tarja, hatszáz Forint). A google-térkép nem ígért biztos lehetőséget beljebb az Egressy úton, az első helyre lecsaptam.

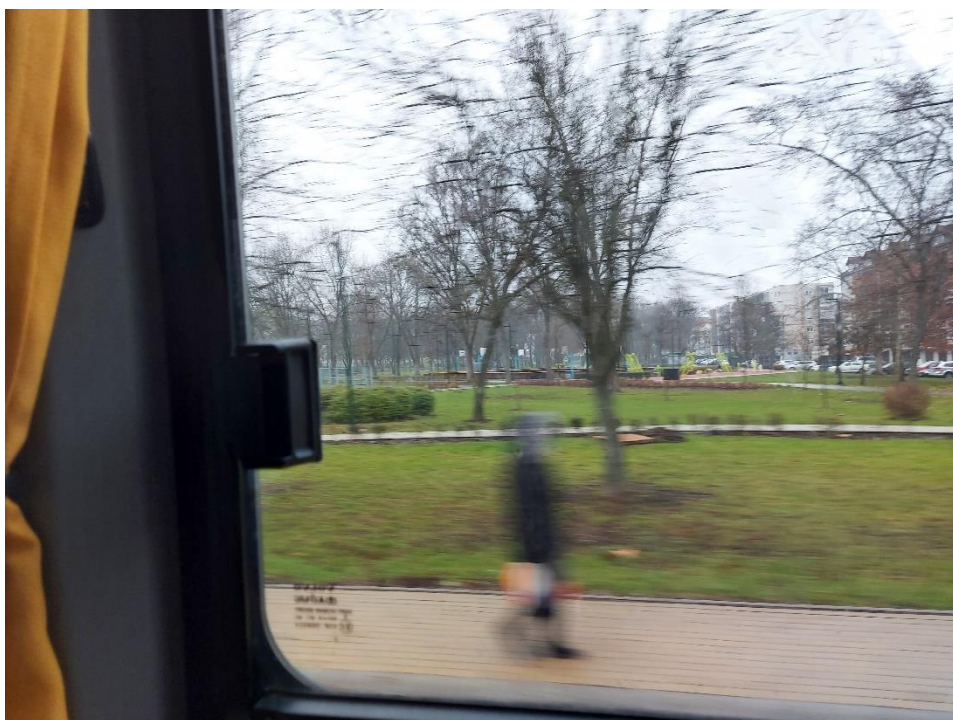
Ugyane térképből ítélve pezsgőbb életre számítottam, színesebb portálokra, nagyobb üzleti kínálatra.⁴

A terecskék üldögélők, ácsorgók, bóklászók nélkül is pompás színházi díszletek (mondanám, apró ékszerek vagy ékszeres szelencék). Mindegyiket más szobor hangolja, más geometria szerint rendeződik bennük a járás-ülés, más emberi viszonyulásmódokra adnak alkalmat. (És persze egyáltalán, vannak bennük padok! Ez mind ritkább manapság Magyarországon.) A tervezők, térrendezők gondolataiban minden bizonytalansággal gazdag közösségi élet lehetőségének a megteremtése állt.

⁴ Ld. <https://www.google.com/maps/place/Kazincbarcika,+3700/@48.2476965,20.6180245,528m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x473f7c83e085bd8f:0x400c4290c1e1d60!8m2!3d48.2489437!4d20.6189771>

A három-négy emeletes épületek között a terecskékre nem nehezednek betontömbök, szellősek, van egük. Van rajtuk átjárás az utat szegélyező épületsorok mögé, vannak épületek és közöttük lévő járások adta távlataik. A távolabbi, a belsőbb háztömbök már magasabbak, több emeletesek. Van flórájuk, amelyről aligha decemberben kellene ítélni. A járófelületeik változatosak, nem csúszósak.

Kisgyerekeknek való játszó alkalmatosságot nemigen találtam a terecskéken. Ilyet a lakónegyed Mátyás király úti oldalán látni:

A terecskék melegségét és meghittségét nem állítanám az Egressy út bal oldalán a bevásárló központ (Kínai Áruház), a Polgármesteri Hivatal, az Egressy Béni Művelődési Központ határolta térről.

Ezzel a térséggel szemben, az Egressy út túloldalán (jobb oldalán), a Bíróság mellett, az Ügyészség környezetében mediterrán benyúlást, kiszélesedést látni:

Mintha két külön épített világ élne egymás mellett az Egressy úton a Liget utcai kereszteződéstől erre és arra.

A Liget utca és a buszpályaudvar közti útszakasz konstrukciójának egységét mutatják az Egressy utat szegélyező házak kapuihoz vezető négy-öt lépcsőfoknyi feljárók. Ezeket szintén - első ránézésre is látszik - emberi kapcsolatokra, közösségi használatra tervezték sok ülőfelülettel, a bennlakók kiülhetnek a házuk elé. A labirintusszerű szerkezeteket ugyanakkor akadálymentesítették.

Az útszakasz és a terecskék tervezői, térrendezői gazdagabb közösségi életet képzeltek el ezeken a helyeken, mint ami megvalósult. De nem lakta be őket a helybeliek vagy az átutazók nyilvánossága. Az úton kevesekkel találkoztam: néhányan határozott léptekkel mentek útjukra, néhányan dohányoztak (hogy ne az üzletben füstöljenek). Ahhoz képest is kevesellem az arra járó embereket, hogy csapadékos idő volt. Flâneurökre végképp nem akadtam.

Ugyanezeknek a terecskéknek Budapesten például a Vízivárosban teljesen más látogatottsága volna, ahogyan a Lőrinc pap térnek a 8. kerületben (igaz, arra nyílik a jezsuita templom) vagy a Szenes Hanna térnek a 7. kerületben, vagy a Lövölde térnek a 7. és 6. kerület határán. Ez utóbbi arra hívja fel a figyelmet, az Egressy úti terek nem egymásba nyílnak. Összehasonlítva a két házsort, az Egressy utat szegélyező és a Mátyás király út irányában mögötte álló (rákövetkező, vele párhuzamos) házsort közti távolsággal, a kazincbarcikai terecskék mélysége talán még kisebb is. A terecskék az út mentén két háztömb közti terület közösségi életre megnyitott (elképzelt, szánt) konstrukciói. A párhuzamos és egymásra következő házsortok közt nagyobb parkolósort látni, amely koránt sincs teljesen kihasználva.

Úgy látom, hogy terecskék alternatívái (ahol szomszédok, ismerősök, lakótársak beszélgethetnek közös dolgaikról, élvezhetik egymás társaságát) tehát a parkolók és az Egressy útra nyíló kapuk előtti lépcsős terek. Kérdés, hogy a gyerekesek, az állatsétáltatók is ugyanebből választanak-e. A Mátyás útra nyíló nagyobb park és játszótér mennyire vonzza el őket ez előbbi három helyről.

Kérdés továbbá, mekkora az elszívó ereje a beépítetlen, gyepvel és itt-ott fákkal borított völgynek, amely hosszan, az Egressy úti lakónegyed nyugati oldalán húzódik. Vissza kell térni melegebb és naposabb időben, hogy hányan járnak ide piknikelni vagy futni. (A domborzat miatt a terület kevésbé alkalmas labdát rúgni.) Mindez egy másik feltevést sugalmaz: a terecskék látogatottsága a negyed térszerkezete miatt alacsony, ahelyett, hogy ezekre jönnének az emberek, mintha volnának más, hívogatóbb terek, parkok.

A Liget utcából kanyarodtam a Völgyparkba - ha csakugyan az egész, gyepvel borított, a Göncz Árpád utca és a Tóth Árpád út, másik oldalán az Építők útja és északon a Jószerencsét út határolta területet ennek hívják, mert a Google térképről nem sikerül kiderítenem -, ha mégsem, akkor útibeszámolómban Völgyeletnek nevezem.

Egressy út és Liget utca sarok
(jobbra a ház lábánál a jellegzetes lépcsős feljáró)

a Völgyelet képe az Egressy út felől,
a kép közepe táján Somogyi József (1963): Anyaság szobra⁵

⁵ Az Internet tájékoztatásából és öt fényképéből ítélve eredetileg nem ebbe a környezetbe tervezték. Ld. <https://www.kozterkep.hu/6221/anyasag#>

Hosszan nyúló, beépítetlen, dimbes-dombos terület. Nagyjából közepén metszi a Liget utca, amely egy másik városnegyedbe vezet át. Az Egressy út felől érkező a Völgyelet túloldalán álló Szent Család Templom szökik szembe, közelebb pedig az Anyaság szobor. A templom, noha a szélén épült, nem a Völgyeletre nyílik, hanem a túloldali városnegyedre.

Dél-délnyugatra nézve a Liget utcából

Az egy esernyős három nő igazodik az aszfaltozott és kikövezett járásokhoz. Alighanem más arra járók is így tesznek, nem látni kitaposott gyalogösvényeket:

Észak-északkeletre nézve a Liget utcából

Visszafordulva a Liget utcán, már a Völgyeletből szembeötlik a negyed házái homlokzatának állapota.

Korántsem a lakóknak (az alighanem társasházi lakások tulajdonosainak) rónám fel ezt. Szigetelőburkolat híján a házak fűtése pazarló. A házak homlokzataiból ítélve, alighanem gázfűtésesek a lakások:

Lehet, hogy ez a ház kapott hőszigetelést - a szellőzők vajon a szigetelési vagy a lakásokéi?
És mivel fűtenek ott, ahol nem látni a gázkonvektor kivezetőjét?

Ennek a háznak milyen lehet a hőháztartása, és mivel fűthetik a lakásokat?

De nem csak szellőzők, kivezetők, vakolathullások adnak ritmust a homlokzatoknak, hanem domborművek, ablakkeret díszítések, kiemelések is.

Az úti beszámoló végére, kiegészítésképp illeszték képet telefonfülkéről (effélet ritkábban látni manapság), egy utcai szellőzőről (ki tudja, mit szellőztet vagy szellőztetett) és egy átjáró falfirkájáról:

A telefonfülke és az átjáró képe bennem hiányérzetet kelt: nem látok ragasztott üzeneteket, magánhirdetéseket rajtuk, ahogyan az sehol máshol az Egressy úton nem láttam az Egressy Béni Kulturális Központ programjainak a plakátjait, ahogyan a Kulturális Központ homlokzatán sem sehol. Éppígy arról sem láttam semmi feliratot, hogy hol van kiadó lakás, szoba, ki mit mennyiért venne vagy adna el, hogy kinek melyik házikedvence mikor tűnt el, hogy hol lesz szűkebb csoportokat (pld. kismamákat, nyugdíjasokat, valamely szabadidősportot művelőket, valamely felekezet híveit) érintő összejövetel, rendezvény. Aztán arra gondoltam, nem valami régimódi várakozás-e ez bennem. Mikor láttam effélet bárhol utoljára? Rá kellett jöjjenek, hogy régen. A várakozásom nem korhű, erre szolgálnak manapság az internetes oldalak. De arra is rá kellett jöjjenek, hogy a Központ épületének saját homlokzatán nagyon is kellene lássam a saját programjait, ahogyan ezt az utóbbi hetekben is minden kulturális „szolgáltató hely” saját homlokzatán látom, messziről is szembe ötlük.

Utolsó kép a vendégvárásról, vendégszeretetről:

A látogatásból azt szűrtem le, hogy bármennyire zöldmezős beruházásképp épült is a negyed, eleven története van: változása, alakulása érinti az emberek korábbi és jelen életmódját, térérzetét, környezetéhez való viszonyulását.

A folytatás reményében,

szeretettel, Bognár László

Utóirat:

Találtam egy tanulmányt Kazincbarcika építészetéről: Vékony Zsolt (2020.12.01.): „Csinált város a Sajó völgyében – Adalékok Kazincbarcika késő-modern építészetéhez”. In *Építészfórum*.

<https://epiteszforum.hu/csinalt-varos-a-sajo-volgyeben--adalekok-kazincbarcika-keso-modern-epiteszetehez>

Aldebaran Kutatóműhely kiadásában megjelent

Bócsi Krisztián – Török Zsuzsanna: *Birokra kelni a valósággal. Vizuális antropológiai esettanulmányok*. Látó Ember Könyvek 3. 2005.

ISBN: 9632181964; ISSN: 1588-5364.

Kocsis Zoltán – Ilyés Zoltán: *Határország a Kárpátokban. Vizuális antropológiai esettanulmányok*. Látó Ember Könyvek 4. 2005.

ISBN: 9632182596; ISSN: 1588-5364.

Beregszászi János – Török Zsuzsanna: *Széki lenyomatok. Vizuális antropológiai esettanulmányok*. Látó Ember Könyvek 5. 2005.

ISBN: 963218288X; ISSN: 1588-5364.

Nagy Károly Zsolt: *A hely keresése. Vizuális antropológiai esettanulmányok*.

Látó Ember Könyvek 6. 2005.

ISBN 9632181972; ISSN: 1588-5364.

Dobrik Rezső – Karlaki Orsolya: *Határok mentét keresve. Vizuális antropológiai esettanulmányok*. Látó Ember Könyvek 7. 2005.

ISBN: 9632182588; ISSN: 1588-5364.

R. Nagy József: *Életmód a Tornai-medencében*. 2011.

ISBN: 9789630830553

Dobák Judit: *Intermediátorok. Kulturális antropológusok társadalmi vállalkozásokban*. 2020.

ISBN: 9786156183002

Város és valósága. Városantropológiai, városfilozófiai adalékok a 20. századi város olvasatához. Város és... könyvsorozat 1. Szerkesztette: Bognár László – Dobák Judit – Faragó László – Molnár Ágnes – R. Nagy József. 2022.

ISBN: 9786156183026

Bognár László *Kieślowski-tanulmányok. Város és... könyvsorozat 2.* 2023.

ISBN: 9786156183033

Város és öszkép. Benyomások, fotólenyomatok, hangulatképek. Város és... könyvsorozat 3. Szerkesztette: Bognár László – Dobák Judit – Faragó László – Molnár Ágnes – R. Nagy József. 2023.

ISBN: 9786156183040

Aldebaran Kutatóműhely 2023

ISBN 978-615-6183-04-0

ISSN 2939-7162

Város és...

